

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕

คำปรารภ

ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ครั้งนี้ ลูก ๆ ตั้งใจจะพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่คุณแม่ และเพื่อเป็นบรรณาการแด่ท่านผู้มีเกียรติและญาติมิตร ที่ได้กรุณาเสียสละเวลามาร่วมงาน เพื่อเป็นเกียรติแก่คุณแม่ผู้วายชนม์.

ตลอดเวลาที่คุณแม่ยังมีชีวิตอยู่ ท่านได้ใช้ชีวิตคลุกเคล้ากับศิษย์อย่างแนบสนิท ชีวิตจึงเต็มไปด้วยการอบรมสั่งสอน คุณแม่ได้เขียนแนวสอนศีลธรรมจรรยาเพื่อใช้อบรมศิษย์ไว้มาก นอกจากนั้นยังได้เขียนบทความลงนิตยสารต่าง ๆ บทปาฐกถาเพื่อบรรยายทางวิทยุและบรรยาย ณ สถานที่ต่าง ๆ ไว้หลายเรื่อง เพื่อระลึกถึงพระคุณของคุณแม่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ลูก ๆ จึงเห็นว่าควรจัดพิมพ์บทความของท่านไว้เป็นอนุสรณ์อีกครั้งหนึ่ง จึงได้พยายามรวบรวมเท่าที่สามารถค้นหาต้นฉบับได้ หวังว่าบทความของท่านคงจะให้ความรู้ และเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ได้รับตามสมควร.

ในโอกาสนี้ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ให้เกียรติมาในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ในวันนี้.

ลูก ๆ

ประวัติ

ประวัติ

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ เป็นบุตร ร. อ. ต. ขุนพิไชยชาญยุทธ (โชติ ชาติบุญเกิด) นางบุ้ย พิไชยชาญยุทธ เกิดที่ตรอกบ้านเขมร อำเภอป้อมปราบ จังหวัดพระนคร เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๒ กรกฎาคม พ. ศ. ๒๔๔๐ มีพี่น้องร่วมสายโลหิต ๑๒ คน แต่มีชีวิตอยู่จนโตเพียง ๕ คน คือ:—

๑. นางตุ้ม ชาติบุญเกิด

๒. นางโต๊ะ สนองพจนภาคย์

๓. ร. อ. หลวงไพศาลบรรณพิทย์ (เดชน์ ชาติบุญเกิด)

๔. ร. ท. ภรณ์ ชาติบุญเกิด

๕. นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

เมื่อเยาว์วัยได้เข้าศึกษาขั้นต้นกับท่านอาจารย์เอี่ยม วัดพระพิเรนทร์ ต่อมา พ. ศ. ๒๔๕๑ ได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนสตรีวิทยา จนจบชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์หญิงและวิชาครูมูล เมื่อจบการศึกษาแล้วก็ได้เข้ารับราชการเป็นครูน้อยโรงเรียนเสาวภา ใน พ. ศ. ๒๔๗๒ สอบได้วิชาชุดครูมัธยม

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้สมรสกับ ร.ท. ผล คงศักดิ์ บุตรหลวงอุปถัมภ์หัตถสาร (วอน คงศักดิ์) ภายหลังได้รับพระราชทานเลื่อนยศและบรรดาศักดิ์เป็น พ.ท. พระบรรณสิทธิ์วรสาสน์ มีบุตรธิดารวม ๘ คน คือ

๑. พ.อ. เชฎฐ์ คงศักดิ์
๒. เด็กชายนนท์ คงศักดิ์ (ถึงแก่กรรม)
๓. นางส่องสี ชุติวงศ์
๔. นายสุนธร คงศักดิ์
๕. นางสาวดวงเดือน คงศักดิ์
๖. นางสาวเสริมศรี คงศักดิ์
๗. นางสาวเจือจันทน์ คงศักดิ์
๘. เด็กชาย (ถึงแก่กรรม)

เริ่มเข้ารับราชการเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ เมื่ออายุ ๑๕ ปี ตำแหน่งครูน้อยโรงเรียนเสาวภา

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ ครูน้อยโรงเรียนเบญจมราชาลัย เงินเดือน ๓๐ บาท

วันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เงินเดือน ๕๐ บาท

วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ครูใหญ่แผนกสามัญโรงเรียนเบญจมราชาลัย เงินเดือน ๘๐ บาท

วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เงินเดือน ๑๑๐ บาท
วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗	รักษาราชการอาจารย์ใหญ่โรงเรียนการเรือน เงินเดือน ๑๑๐ บาท
วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๗	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เงินเดือน ๑๕๐ บาท
วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๐	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย เงินเดือน ๑๘๐ บาท
วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๖	ผู้ช่วยหัวหน้าสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เงินเดือน ๒๒๐ บาท
วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๗	ผู้ช่วยประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เงินเดือน ๒๖๐ บาท
วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๘	อาจารย์ประจำ กรมสามัญศึกษา เงินเดือน ๒๘๐ บาท
วันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๙	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เงินเดือน ๓๒๐ บาท
วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๖	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เงินเดือน ๖๐๐ บาท

วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ลาออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญตราที่ได้รับพระราชทานคือ :—

วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๐ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๓ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

วันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๔ จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก

วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เหรียญจักรพรรดิมาลา

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ ตริตาภรณ์ช้างเผือก

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ เป็นผู้ที่พระได้ประทานพรพิเศษมาให้เป็นครูอย่างแท้จริง นอกจากจะเริ่มชีวิตความเป็นครูมาแต่เมื่ออายุยังน้อยแล้ว ในระหว่างที่เป็นครูอยู่ได้อุทิศร่างกายและจิตใจเพื่อลูกศิษย์โดยแท้ นอกจากจะเป็นครูที่ดีของลูกศิษย์ทั้งหลายแล้ว นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ ยังเป็นแม่ที่ประเสริฐสุดของลูก ๆ พ.ท. พระบรรณสิทธิ์วรสาสน์ ได้ถึงแก่กรรมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ ขณะนั้นลูก ๆ กำลังอยู่ในระหว่างการศึกษาและยังเยาว์อยู่มาก แต่นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ ก็ได้อบรมและเลี้ยงบุตรธิดาด้วยตนเองและส่งเสริมให้จบการศึกษาอย่างดีทุกคน

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น เป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรง ตลอดเวลารับราชการ ได้อุทิศเวลาทั้งกลางวันและกลางคืนทำงานของโรงเรียนอย่างตรากตรำ แต่ก็ไม่เคยเจ็บป่วยถึงต้องลาโรงเรียนเกิน ๗ วันเลย นอกจากการลาเพื่อคลอดบุตร ซึ่งเคยลาอย่างมากไม่เกิน ๑ เดือน จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้เริ่มป่วยด้วยโรคต่อมไทรอยอักเสบชนิดเรื้อรัง ต้องทำการผ่าตัดที่โรงพยาบาลศิริราช และนอนป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลเป็นเวลานาน เมื่อหายแล้วก็กลับเข้าปฏิบัติราชการตามปกติ จากการป่วยครั้งนี้ทำให้สุขภาพทรุดโทรมมาก จนเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ จึงขอลาออกจากราชการ เพื่อรับบำเหน็จบำนาญและพักผ่อนอยู่กับบ้าน พ.ศ. ๒๔๙๘ โรคเดิมได้กำเริบขึ้นอีก จำเป็นต้องทำการผ่าตัดที่โรงพยาบาลศิริราชอีกครั้งหนึ่ง เมื่ออาการดีขึ้นจึงกลับมาพักผ่อนที่บ้าน ระหว่างการพักผ่อนนี้ มีนายแพทย์สุนทร ตัณฑนันท์ แห่งโรงพยาบาลศิริราช ได้กรุณามาตรวจดูแลอย่างใกล้ชิดอยู่เสมอ จนถึงวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ เวลา ๑๕.๐๐ น. ได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย.

น้ำใจเพื่อน

อาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ มีนามเดิมว่า "นิล" นามสกุลว่า "ชาติบุญเกิด" เป็นบุตรีท่านขุนพิไชยชาญยุทธและคุณนายปุ๋ย พิไชยชาญยุทธ บ้านเดิมอยู่ซอยบ้านบาตร ตำบลถนนวรจักร์ อาจารย์นิลรัตน์ผู้นี้เป็นนักเรียนสตรีวิทยา (สตรีวิทยาเดิมตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนิน ด้านหนึ่งออกถนนดินสอ เป็นตึกโบราณเก่าแก่ได้ทราบว่าสร้างในรัชกาลที่ ๓ สำหรับใช้เป็นที่เก็บกระสุนปืน ภายหลังยกให้เป็นโรงเรียนในรัชกาลที่ ๕) เธอเป็นเพื่อนรักสนิทร่วมชั้นและโรงเรียนเดียวกันกับข้าพเจ้ามาตั้งแต่อายุข้าพเจ้าได้ ๙ ขวบ ประมาณเวลา ๕๐ ปีเศษล่วงมาแล้ว เราทั้งสองรักใคร่กันและสนิทสนมกันมาก ผู้ใหญ่ทั้งสองทางบ้านก็รู้จักเป็นอย่างดี เรารักเหมือนญาติสนิทหรือกว่าญาติ เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ (ในสมัยนั้นมีเพียงชั้นมัธยมปีที่ ๖) อาจารย์นิลรัตน์สอบวิชาครูมูลได้ที่โรงเรียนสตรีวิทยา แล้วได้บรรจุเป็นครูโรงเรียนเสาวภา ส่วนข้าพเจ้าสอบวิชาครูมูลตกที่โรงเรียนสตรีวิทยา จึงย้ายมาเรียนวิชาครูต่อที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยในปีต่อมา ในสมัยโรงเรียนเบญจมราชาลัยเป็นโรงเรียนครูสตรีซึ่งตั้งขึ้นเป็นโรงเรียนแรกในปี พ. ศ. ๒๔๕๖ ในสมัยรัชกาลพระบาท

สมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รับนักเรียนสตรีต่างจังหวัดทั่วราชอาณาจักร มาอยู่ประจำเป็นนักเรียนครู เมื่อสอบไล่ได้แล้วส่งไปประจำอยู่ตามต่างจังหวัด แม้แต่นักเรียนในกรุงเทพ ฯ ก็มีด้วย ข้าพเจ้าสอบวิชาครูได้ในปี พ. ศ. ๒๔๕๗ และถูกสั่งให้เป็นครูประจำอยู่ที่โรงเรียนเสาวภา ท่านอาจารย์ทิมซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกได้ขออาจารย์นิลรัตน์ให้ย้ายมาอยู่ประจำที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยในปีต่อมา อาจารย์นิลรัตน์กับข้าพเจ้าจึงได้กลับมาอยู่เป็นครูประจำอยู่กินนอนร่วมกันอีก ในตอนนี้เรายิ่งเพิ่มความรักและสนิทกันมากขึ้น มีสุข ทุกข์ อย่างไรก็ปรึกษาหารือและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดมา ในสมัยอาจารย์นิลรัตน์เป็นครู เธอก็เป็นครูที่ดีของศิษย์ และในสมัยที่อาจารย์นิลรัตน์เป็นเพื่อน เธอก็เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน ไม่ว่าเพื่อนคนนั้นจะเป็นเพื่อนรุ่นพี่หรือรุ่นน้อง ต่างก็มีความรักใคร่เธอทุกคน โดยเฉพาะสำหรับตัวข้าพเจ้ามีความรักใคร่และเคารพนับถือเธอเป็นพิเศษยิ่งกว่าเพื่อนทุก ๆ คน ข้าพเจ้าไม่เคยมีพี่ เพราะเป็นลูกคนใหญ่ของพ่อแม่ ไม่เคยมีความรู้สึกว่าความรักของน้องที่มีต่อพี่นั้นเป็นอย่างไร แต่สำหรับเธออาจารย์นิลรัตน์ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าข้าพเจ้าจะมีพี่จริง ๆ ก็คงรักและเคารพเกินไปกว่าเธอไม่ได้ อาจารย์นิลรัตน์เธอเป็นคนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีกิริยาวาจาสุภาพเรียบร้อยอ่อนโยน มีนิสัยใจคอเป็นคนสุขุมเยือกเย็น มีจิตใจเพียบพร้อมไปด้วยความเมตตากรุณา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือ

คนทั่วไปไม่เลือกหน้า ไม่ถือโกรธแม้แต่คนที่เคยเป็นศัตรูต่อเธอ เธอก็อภัยให้ได้ ไม่มีบุคคลใดที่เธอว่าไม่ดี แต่ด้านบุคคลใดที่เธอว่าไม่ดีบุคคลนั้นก็เป็นคนที่โลกไม่พึงปรารถนา สรุปแล้วเธอเป็นคนที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณงามความดีทุกประการ หาที่ติได้โดยยาก อย่าว่าแต่หาไม่ได้หนึ่งในร้อยเลย แม้แต่หนึ่งในพันหรือหนึ่งในหมื่นในแสน ข้าพเจ้าก็ยังคิดว่าหาได้ยากอยู่นั่นเอง

ในเวลาต่อมาอาจารย์นิลรัตน์ได้ทำการสมรสกับนายร้อยโทผล คงศักดิ์ ซึ่งต่อมาในภายหลังได้รับยศและบรรดาศักดิ์เป็นนายพันโท พระบรรณสิทธิ์วรสาส์น เจ้ากรมเสมียนตราในกองทัพบก เธอจึงต้องย้ายออกจากโรงเรียนประจำไปอยู่บ้านเป็นครูเช้ามาเย็นกลับ ส่วนข้าพเจ้ายังเป็นครูประจำโรงเรียน แต่ความสนิทสนมรักใคร่คุ้นเคยระหว่างเธอกับข้าพเจ้าก็ยังมีอยู่ตามเดิมมิได้ลดน้อยลงเลย ในระยะต่อมาข้าพเจ้าย้ายไปเป็นครูโรงเรียนสตรีวิทยา อาจารย์นิลรัตน์ก็ยังเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในสมัยนั้นท่านหญิงจันทรนิภาเป็นอาจารย์ใหญ่ ต่อมาภายหลังท่านหญิงจันทรนิภาประชวรมากต้องลาออกจากตำแหน่ง อาจารย์นิลรัตน์ก็ได้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัยแทน สำหรับข้าพเจ้าถูกย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง ในระยะนี้ข้าพเจ้าไปมาหาสู่อาจารย์นิลรัตน์อยู่เสมอ ได้รับคำแนะนำช่วยเหลือจากเธอมิได้ขาด

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรี-

ราชสิรินทร ได้ประทานบ้านของพระยาแพทย์พงศา ฯ ให้แก่กระทรวงศึกษาธิการโดยทรงแสดงพระประสงค์จะให้เป็นโรงเรียนครู ทางกระ-ทรวงจึงได้สั่งให้ย้ายนักเรียนฝึกหัดครูที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยมาไว้ที่โรงเรียนใหม่ทั้งหมด และโรงเรียนใหม่นี้ได้รับพระราชทานพระนามสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นว่า โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรี-วิทยาลงกรณ์ และราชการสั่งให้ย้ายอาจารย์นิลรัตน์มาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนนี้ด้วย เวลานั้นอาจารย์นิลรัตน์เธอต้องจากลูก ๆ และคุณพระบรรณสิทธิ์ผู้สามีมาอยู่ประจำในกินนอนที่โรงเรียนเป็นเวลานาน ส่วนข้าพเจ้าได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัยแทนเธอ ในการย้ายมาอยู่โรงเรียนใหม่ครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้รับคำแนะนำช่วยเหลือจากอาจารย์นิลรัตน์เป็นทวีคูณ เพราะโรงเรียนนี้เคยเป็นโรงเรียนใหญ่และมีชื่อเสียงมาแต่ก่อน ข้าพเจ้าเว้นที่จะจดจำและระลึกถึงบุญคุณของเธอไว้มิได้เลย

อาจารย์นิลรัตน์มีบุตรธิดากับคุณพระบรรณสิทธิ์ที่ยังมีชีวิตอยู่รวม ๖ คน ข้าพเจ้าจำได้สนิทว่าทุกครั้งที่เธอมีครรภ์เธอมิได้ลาหยุดราชการนานเลย เธอมาทำการสอนและการงานที่โรงเรียนตลอดเวลาจนถึงวันคลอดบุตรจึงได้ลาหยุด บางครั้งเธอมาทำการสอนและการงานตอนเช้าตอนกลางวัน ตอนเย็นกลับไปคลอดบุตรก็มี ทั้งนี้เป็นเพราะเธอเป็นคนรักงาน รักโรงเรียนและนักเรียน เธอสู้ทนลำบากตรากตรำงานเกือบตลอดชีวิตของเธอ

ต่อมาคุณพระบรรณสิทธิ์ถึงแก่กรรมลงด้วยโรคลมปัจจุบัน นำความเศร้ามาสู่เธออย่างใหญ่หลวง เธอกลายเป็นแม่หม้ายเมื่อยังอยู่ในวัยสาว กำลังมีชื่อเสียงและเกียรติยศอยู่ในวงราชการ มีบางคนคิดว่าเธออาจจะแต่งงานใหม่ แต่แทนที่จะเป็นเช่นนั้น เธอกลับไม่สนใจไยดี ตั้งหน้าทำราชการและทะนุบำรุงลูก ๖ คนให้ได้ศึกษาเล่าเรียนจนบัดนี้ลูกของเธอทั้งหลายต่างก็ได้ดีมีชื่อเสียงเด่นอยู่ในวงราชการทั้งหมด ทั้งนี้นับว่าเธอเป็นภรรยาที่ดีที่สุดของสามี และเป็นแม่ที่ดีที่สุดของลูก นับว่าบุคคลเช่นนี้หาได้ยากอย่างยิ่ง

ต่อมาทางราชการได้ย้ายเธอมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยซึ่งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูที่ใหญ่ที่สุดในสมัยนั้น มีนักเรียนและครูอาจารย์ซึ่งต้องอยู่ในปกครองมีจำนวนพัน เธอต้องรับภาระอันหนักและต้องใช้ชีวิตตรากตรำในการงานมากยิ่งขึ้น แต่ถึงกระนั้นเธอก็มิได้ละเลยในการช่วยเพื่อนฝูง โดยเฉพาะในขณะนั้นข้าพเจ้าต้องย้ายมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยา ข้าพเจ้าจำได้สนิทว่าเธอเป็นเพื่อนคนแรกที่ได้แสดงความชื่นชมยินดีต่อข้าพเจ้าในการที่ข้าพเจ้าได้มาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนที่เก่าแก่ที่สุด ที่ทั้งเธอและข้าพเจ้าเคยได้รับการศึกษาร่วมกันมา นอกจากนี้เธอยังได้ช่วยเหลือข้าพเจ้าในกิจการงานของโรงเรียนอีกมากหลาย ซึ่งข้าพเจ้าจะลืมบุญคุณอันนี้เสียมิได้เลยตลอดชีวิต

ภายหลังเมื่อ พ. ศ. ๒๔๘๔ ได้เกิดสงครามขึ้น เวลานั้นผู้อยู่ในพระนครย่อมไม่ปลอดภัย เพราะข้าศึกมาทิ้งลูกระเบิดในเวลากลางคืนตลอดทั้งกลางวันด้วย ผู้คนทั้งหลายที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในจังหวัดพระนครเป็นส่วนมาก ต้องพากันอพยพไปอยู่ตามชนบท ตามเรือกสวนไร่นาเพื่อหนีภัยแห่งสงคราม เธอได้พาคุณแม่ซึ่งชรามากแล้วพร้อมด้วยลูกเล็ก ๆ ไปพักที่บ้านสวนบางระมาดซึ่งเป็นสวนของเธอ ขณะนั้นให้คนเช่า ในระหว่างสงคราม กระทรวงศึกษาสั่งปิดโรงเรียนก็จริง แต่สั่งให้ครูใหญ่ครูรองมาปฏิบัติงานที่โรงเรียนทุกวัน ข้าพเจ้าจำได้สนิทว่าตอนเย็นเลิกจากงานโรงเรียนแล้ว ในตอนแรกข้าพเจ้ากับเธอพากันเดินทางไปนอนพักที่บ้านญาติของข้าพเจ้าที่คลองภาษีเจริญ ภายหลังเธอย้ายคุณแม่และลูก ๆ ของเธอไปไว้ที่บางระมาดแล้ว เธอกับข้าพเจ้าก็เดินทางไปค้างอยู่ด้วยกันที่สวนบ้านบางระมาด การเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบากและน่ากลัวอันตรายมาก แต่เธอมิได้หวาดกลัวซ้ำปลอบใจข้าพเจ้าให้สนุกสนานรื่นเริงไปด้วย เมื่อสงครามสงบลงแล้ว เราจึงได้เดินทางมาอยู่ที่โรงเรียนตามเดิม

ต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีได้ตั้งสภาวัฒนธรรมขึ้น ได้ขออาจารย์นิลรัตน์มาเป็นผู้ช่วยท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ซึ่งเวลานั้นดำรงตำแหน่งเป็นประธานสภาวัฒนธรรมอยู่ เธอได้ทำหน้าที่รองประธานให้สำเร็จไปได้โดยเรียบร้อยเป็นที่เคารพรักใคร่ของท่านผู้ใหญ่และผู้น้อยโดยทั่วไป ในระยะนี้เธอ

ได้รับตำแหน่งเป็นข้าราชการชั้นเอก และดูเหมือนเธอจะเป็นสตรีคนแรกที่ได้รับตำแหน่งสูงเช่นนั้นในสมัยโน้น

ภายหลังเธอได้กลับย้ายมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์อีกครั้งหนึ่ง นับเป็นครั้งที่สองที่เธอได้มาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนนี้อีก ต่อมาในระยะหลังนี้ สุขภาพของเธอเริ่มเสื่อมโทรมลงตามลำดับ เพราะเธอต้องตรากตรำงานมาก แพทย์ตรวจปรากฏว่าเธอเป็นโรคต่อมไทรอยอักเสบชนิดเรื้อรัง ไม่สามารถจะปฏิบัติราชการต่อไปได้ เธอจึงต้องลาออกจากราชการด้วยความอาลัยรักราชการอยู่มิใช่น้อย ข้าพเจ้าจำได้ว่าได้ไปเยี่ยมเธอที่บ้านที่อยู่ในตรอกบ้านเขมรหลายครั้งหลายหน ในตรอกนี้เป็นตรอกแคบ ๆ เต็มไปด้วยบ้านผู้คนและมีน้ำคลำเหม็นคละคลุ้งอยู่ข้างตรอกเป็นส่วนมาก บรรยากาศในนั้นใช้ไม่ได้เลย ข้าพเจ้าจึงได้อ้อนวอนให้เธอเปลี่ยนที่อยู่เสียใหม่โดยชวนให้มาซื้อที่ปลูกบ้านอยู่ทางพระโขนงใกล้ ๆ กับบ้านข้าพเจ้าเพราะอากาศปลอดโปร่งสบายดีมาก ในชั้นต้นเธออิดเอื้อนไม่ยอมมาแต่ภายหลังทนความรบเร้าและอ้อนวอนของข้าพเจ้าไม่ได้ จึงยอมที่จะมาอยู่พระโขนงด้วย และได้มอบให้ข้าพเจ้าเป็นคนจัดหาซื้อที่ข้าพเจ้าเลือกที่ได้ซอยศิริพจน์ซึ่งเป็นบ้านของเธออยู่ ณ บัดนี้ เธอได้มอบให้ข้าพเจ้าจัดการซื้อสิ่งของและควบคุมการก่อสร้างตามแปลนที่เธอได้มอบให้จนแล้วเสร็จ ก่อนที่จะก่อสร้างบ้านหลังนี้ลงไป เธอได้ให้

ข้าพเจ้าเป็นผู้ดูแลการถมดินและกั้นรั้วมาโดยตลอด ข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจมาก เมื่อได้มาทราบภายหลังว่า มีเพื่อนและศิษย์บางคนได้มาชักชวนเธอให้ไปซื้อที่ปลูกบ้านอยู่ใกล้เขาหลายคน แต่เธอปฏิเสธเลือกมาอยู่บ้านที่ใกล้กับข้าพเจ้า

การมาอยู่บ้านที่พระโขนงครั้งนี้เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าได้ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนเธออยู่โดยใกล้ชิดเสมอ ครั้งใดถ้าข้าพเจ้าไม่ได้ไปเยี่ยมเธอหลาย ๆ วัน เธอมักจะให้เด็กถือจดหมายมาถามข่าวข้าพเจ้า ในระยะหลัง ๆ นี้ข้าพเจ้าจำได้ว่า เธอต้องไปป่วยรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราชหลายครั้ง ครั้งหนึ่ง ๆ เป็นเวลานานวันแล้วจึงกลับมาอยู่บ้าน คราวหนึ่งข้าพเจ้าป่วยเป็นโรคประสาทอย่างแรง ไม่สามารถที่จะไปเยี่ยมเธอเหมือนเคยได้ เธอไปให้แพทย์ตรวจที่โรงพยาบาลศิริราช ขากลับได้แวะเข้ามาเยี่ยมข้าพเจ้าที่บ้าน พอมาถึงก็เหนื่อยหอบ ข้าพเจ้าตกใจเข้าไปประคอง และบ่นว่าไม่ควรเข้ามาเลยเพราะจะทำให้เหนื่อยและโรคกำเริบมากขึ้น เธอบอกว่า "จะทำอย่างไรได้เพราะคิดถึงและเป็นห่วงเธอมาก" การกระทำของเธอครั้งนั้นเป็นสิ่งซาบซึ้งตรึงใจข้าพเจ้าอยู่มิใช่น้อย จนบัดนี้ข้าพเจ้าก็ยังจำภาพและเสียงนั้นติดตาติดใจอยู่เสมอ

ต่อมาเธอได้ถึงแก่กรรมลงด้วยโรคหัวใจวาย ยังความเศร้าโศกเสียใจให้แก่ข้าพเจ้า ตลอดถึงบุตรหลานและญาติมิตรศิษยานุศิษย์

ทั้งหลายทั้งปวงเป็นอันมาก บุคคลเช่นเธอนี้เป็นบุคคลที่หาได้ยากยิ่ง เธอได้ประกอบคุณงามความดีไว้อย่างมากหลาย เธอได้ทำหน้าที่ของเธอครบถ้วนสมบูรณ์ กล่าวคือ เมื่อเธอเป็นบุตรก็เป็นอภิชาติบุตรของบิดามารดา เมื่อเป็นภรรยาก็เป็นภรรยาที่ดีที่สุดของสามี เมื่อเป็นแม่ก็เป็นพรหมที่ดีที่สุดของลูก เมื่อเป็นเพื่อนก็เป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของเพื่อน เมื่อเป็นครูก็เป็นครูที่ดีที่สุดของศิษย์ เมื่อเธอมาด่วนถึงแก่กรรมลงเช่นนี้ ย่อมเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าและบุคคลทั้งหลายที่เกี่ยวข้องด้วย พากันเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้ง สำหรับตัวข้าพเจ้าเองนับแต่วันที่ข้าพเจ้าไปรดน้ำศพที่บ้านเธอมาแล้ว จนบัดนี้เป็นเวลาร่วมสองปีก็ยังไม่สามารถที่จะไปที่บ้านเธอได้ เพราะเมื่อไปเห็นบ้านเธอโดยไม่ได้พบตัวเธอ ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถที่จะทนความเศร้าโศกถึงเธอได้

เมื่อได้ทราบว่าจะมีการปลงศพเธอในวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๐๕ และข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะเขียนข้อความซึ่งเกี่ยวแก่ตัวเธอผู้ซึ่งเป็นเพื่อนที่ข้าพเจ้าเคารพและรักมากที่สุด เป็นการเทอดทูนคุณงามความดีของเธอที่ได้สร้างสมไว้มากมายจนกลายเป็นบุคคลที่หาได้โดยยากยิ่ง

ด้วยอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลและด้วยอำนาจแห่งคุณงามความดีของเธอที่ได้สร้างสมมาแล้วตลอดเวลาที่เธอยังมีชีวิตอยู่ จงดลบันดาลให้วิญญาณของอาจารย์นิลรัตน์

บรรณสิทธิ์วรสาสน์ จงประสบความสุขความเจริญยิ่งในสัมปรายภพทุกประการเทอญ.

สิริมา จิณณาสา

บ้านเลขที่ ๑๔๘๖ เชิงสะพานพระโขนง

ถนนสุขุมวิทย์ พระนคร

ชีวิตในอดีต

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น ชื่อเดิม นิล ชาติบุญเกิด ดิฉันได้อยู่ร่วมกันมาแต่เล็ก ๆ เพราะเป็นญาติกันอย่างสนิท โดยที่บิดาของดิฉันมีศักดิ์เป็นลุง แต่เนื่องจากมีอายุแก่กว่าดิฉัน ๆ จึงเรียกว่าคุณพี่มาตั้งแต่เล็ก ๆ ยังจำได้ว่าเมื่อคุณพี่เป็นครูใหม่ ๆ อายุประมาณ ๑๕-๑๖ ปี ได้มีธุระไปที่บ้านดิฉัน เวลานั้นบิดาดิฉันได้กล่าวฝากฝังคล้าย ๆ กับจะทราบว่าอายุท่านไม่ยืนยาวต่อไปแล้ว หลังจากนั้นไม่นานนักบิดาของดิฉันก็ถึงแก่กรรม ดิฉันกับพี่ ๆ น้อง ๆ ต้องย้ายมาอยู่ยังบ้านในตรอกบ้านเขมร ถนนวรจักร ซึ่งเป็นบ้านของคุณอาว์ผู้เป็นบิดาของคุณพี่นิล

ขณะเมื่อคุณพี่มีอายุ ๘-๙ ขวบนั้น ได้ไปเรียนหนังสือเบื้องต้นอยู่กับท่านอาจารย์เอี่ยม (ฆราวาส) ที่วัดพระพิเรนทร์ สำนักเรียนของท่านอาจารย์ผู้นี้สอนให้บรรดาศิษย์รู้จักอ่าน, เขียน, แต่งภาษาไทย, ฝึกหัดคิดเลข, ลูกคิด, อบรมจริยศึกษา และสวดมนต์ ท่านเป็นครูที่สอนศิษย์ให้มีความรู้เป็นอย่างดีเยี่ยมและไม่คิดมูลค่าในการสอน มีลูกศิษย์ลูกหาทั้งชายหญิงเป็นจำนวนมาก ต่างก็ได้ดิบได้ดีไปตาม ๆ กัน สิ่งตอบแทนที่ศิษย์ทั้งหลายช่วยเหลือท่านอาจารย์ก็คือ

ถึงปีใหม่ก็นำผ้านุ่งผ้าห่มไปรดน้ำ และส่งอาหารเช้าเย็นตามสมควร สำหรับคุณพี่นั้นได้ส่งปิ่นโตกับข้าวทุก ๆ วัน จนกระทั่งอาจารย์ท่านล่วงลับไป

เมื่อคุณพี่เรียนวิชาหนังสือเบื้องต้น ณ วัดพระพิเรนทร์พอสมควรแล้ว จึงย้ายไปเข้าเรียนต่อ ณ โรงเรียนสตรีวิทยา ณ ที่โรงเรียนนี้ คุณพี่เคยเล่าให้ฟังว่าเมื่อเข้าเรียนใหม่ ๆ พอคุณครูที่สอนประจำชั้นบอกให้เตรียมตัวเรียนวิชาแต่งเรื่อง คุณพี่บอกว่าตกใจอย่างยิ่ง เพราะไม่ทราบว่าจะกระทำอย่างไร จนกระทั่งคุณครูมาแนะนำให้ฟังก็เข้าใจตลอดและทำได้เป็นอย่างดี ผลของการเรียน คุณพี่เรียนได้ดีมากและได้ข้ามชั้นโดยไม่ต้องสอบปลายปีบ่อย ๆ ฉะนั้น จึงเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ และวิชาครูมูลในสมัยนั้นตั้งแต่อายุเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น และเข้ารับราชการเป็นนักเรียนสอนที่โรงเรียนสตรีวิทยา และเป็นครูครั้งแรกที่โรงเรียนเสาวภา ต่อมา ได้ย้ายมาสอนที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยซึ่งเปิดใหม่ในปี พ. ศ. ๒๔๕๖ และมีครูทิมเป็นอาจารย์ใหญ่ ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าคุณพี่เป็นครูแต่อายุยังน้อยมาก

ในชีวิตครูของคุณพี่นั้น ดิฉันรู้สึกว่าคุณพี่เป็นครูพร้อมทุกอิริยาบถ และประกอบด้วยคุณลักษณะของครูโดยแท้จริง เพราะได้ยึดหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มีการปกครองของครูอย่างสมบูรณ์และเด็ดขาด ดิฉันได้รับการอบรมจากคุณพี่อย่างดียิ่ง คือคุณพี่ได้เอาใจใส่อบรมสั่งสอนอยู่มิได้ขาด

ราวกับจะปั้นหรือหล่อและเหลาให้งดงามขึ้นมาฉะนั้น นอกจากการศึกษาเล่าเรียน ดิฉันยังได้รับการศึกษาอบรมให้รู้จักการเข้าสังคม ฝึกกิริยามารยาท หัดพูดจาให้ถูกกาละเทศะ คุณพี่เกลียดหนักหนาเมื่อได้ยินพูดคำแสลงหรือคำหยาบโลน หรือเล่นการพนัน ฉะนั้นจึงเข้มงวดอบรมต่อสิ่งไม่ดีงามเหล่านี้อยู่เสมอ

เมื่อดิฉันมาอยู่ร่วมกับคุณพี่นั้น มีอายุเพียง ๘-๙ ขวบเท่านั้น ดิฉันได้ไปเข้าเรียนอยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย โดยคุณพี่นำไปฝากและนำตัวดิฉันไปมอบให้กับคุณครูจำรัส หงสกุล ซึ่งขณะนั้นสอนประจำชั้นประถมปีที่หนึ่ง และฝากฝังดิฉันกับคุณครูจำรัสว่า "ฉันฝากสมฤทธิ์ของฉันด้วยนะ" ในการไปโรงเรียนทุก ๆ วันนั้นเราจะเดินจากบ้านตรอกบ้านเขมรเป็นหมู่ใหญ่ ซึ่งมีคุณพี่เป็นผู้นำหน้าและมีนักเรียนตั้งแต่เล็กที่สุดจนถึงใหญ่ที่สุดรวมกันเดินไปเป็นหมู่ใหญ่และขากลับบ้านก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ระยะทางไปโรงเรียนนี้เราจะเดินเข้าทางถนนซอยข้างคุกใหม่ตัดออกถนนศิริพงษ์เดินเข้าประตูโรงเรียนอย่างมีระเบียบทุกวัน ถ้าในวันใดดิฉันมีสิ่งบกพร่องซึ่งคุณพี่ได้สังเกตเห็นในระหว่างเดินทางหรือในที่หนึ่งที่ใด เมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วจะต้องเรียกมาอบรมชี้แจงให้เห็นสิ่งบกพร่องว่าจะต้องแก้ไขอย่างไรหรือควรปฏิบัติต่อไปอย่างไร ยกตัวอย่าง เช่น ในระหว่างเดินทางคุยกับเพื่อนใช้คำพูดที่หยาบหรือคำแสลง พอไปถึงบ้านจะต้องถูกเรียกอบรมโดยถูกถามว่า "ทำไมจึงพูดเช่นนั้น" และแนะว่าผู้ดีเขาไม่พูดกันดังนี้

เป็นต้น

ในเรื่องการอบรมเด็ก ๆ ซึ่งเป็นญาติ ๆ ที่อยู่ในบ้านเดียวกัน คุณพี่มีอำนาจเด็ดขาดที่จะให้ทุก ๆ คนมีส่วนช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ภายในบ้าน ทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบในกิจการที่ได้รับมอบหมาย คือในตอนเช้าก่อนไปโรงเรียน ใครมีหน้าที่ทำอะไรจะต้องทำให้แล้วเสร็จ และเมื่อกลับจากโรงเรียนแล้วก็ต้องทำหน้าที่ของตนให้เรียบร้อยเสร็จสิ้นไป ทุก ๆ คนจะต้องรักษาหน้าที่ของตน ถ้าใครขาดตกบกพร่องก็จะได้รับการตักเตือนว่ากล่าวสั่งสอนหรือถ้าเกียจคร้านบิดพริ้วต่อหน้าที่ต้องถูกพิจารณาโทษตามสมควร ฉะนั้นเด็ก ๆ ในบ้านจึงกลัวเกรงความเด็ดขาด และต้องฝึกตัวเองอยู่เสมอจนกลายเป็นนิสัยทั้งนี้ตรงกับที่ว่า "ไม้อ่อนย่อมดัดง่าย"

ในเมื่อคุณพี่ได้ทำการสมรสแล้ว คุณพี่มีบุตรธิดาหลายคนและได้ทำหน้าที่เป็นมารดาที่ดี ได้อุปการะและอบรมสั่งสอนบรรดาบุตรธิดาเป็นอย่างดียิ่ง จะเห็นได้ว่าบุตรธิดาของคุณพี่ได้รับการศึกษาดีถึงขั้นปริญญาทุก ๆ คน ทุกคนมีงานดี มีความประพฤติดี มีฐานะดี น่าสรรเสริญอย่างยิ่ง

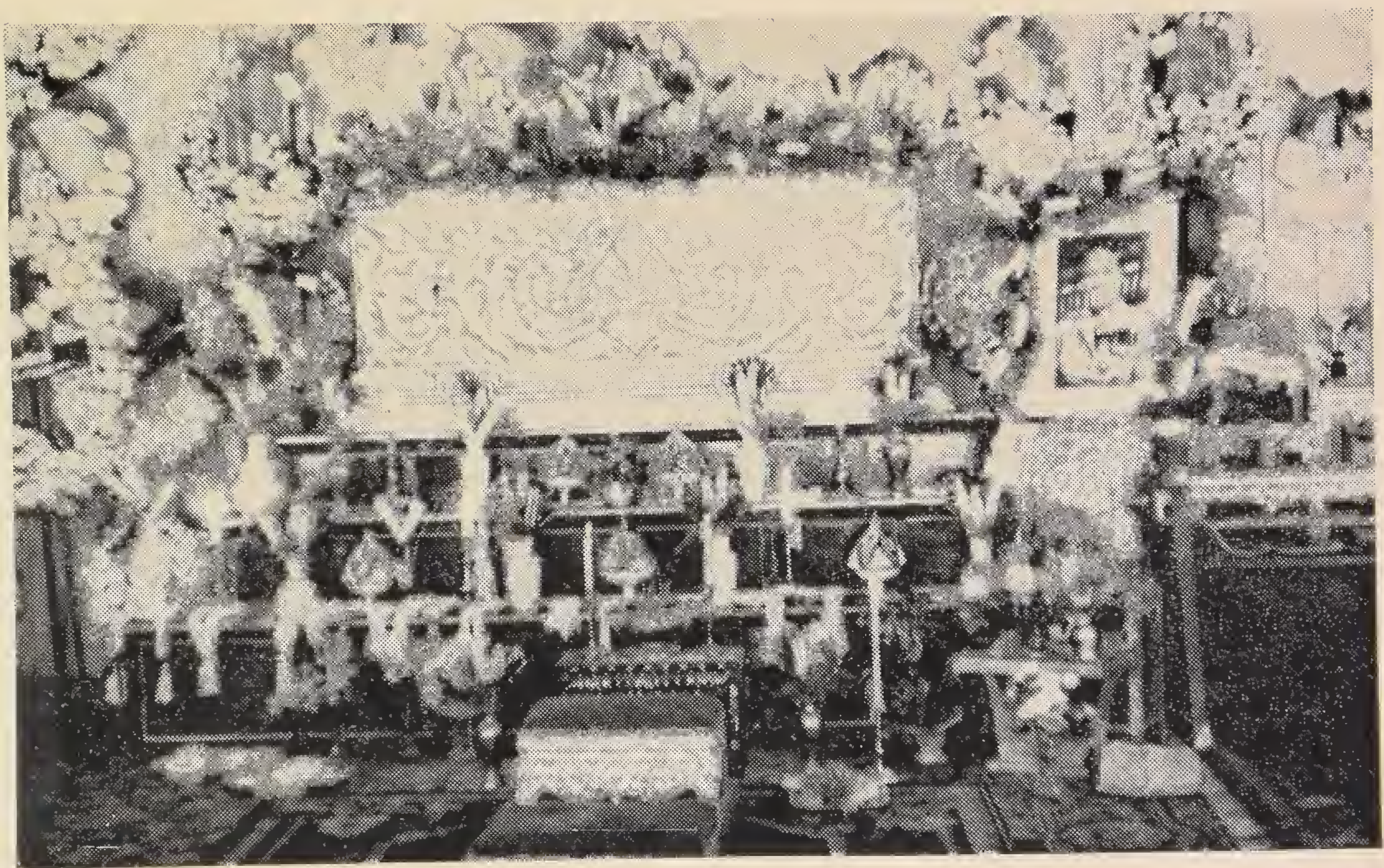
ในบั้นปลายของชีวิต เนื่องจากคุณพี่ได้ตรากตรำการงานมามาก อายุการเป็นครูถึง ๔๐ ปีเศษ และคุณพี่มีอาการป่วยเรื้อรัง จึงได้ลาออกจากราชการมาพักอยู่ที่บ้านเพื่อรักษาตัว แต่ทั้งนี้ คุณพี่มิได้อยู่เฉย ๆ เสียทีเดียว คุณพี่ได้ไปวัดเพื่อฟังเทศน์และทำบุญอยู่เสมอ ๆ

เมื่อมีเวลาว่างก็ยังเขียนหนังสือเกี่ยวกับการอบรมกุลบุตรกุลธิดา และอ่านหนังสือธรรมะอยู่มิได้ขาด วันหนึ่งดิฉันได้ไปเยี่ยม คุณพี่ได้พูดกับดิฉันว่า "สมฤทธิ์ เวลานี้ฉันสะอาดแล้ว" หลังจากนั้นอีกประมาณ ๗-๘ เดือน คุณพี่ก็ถึงแก่กรรม

คุณพี่เป็นนักศึกษา, นักเขียน และเป็นครูแท้ผู้หนึ่ง คุณพี่สนใจในการศึกษาเล่าเรียนเพิ่มเติมหาความรู้อยู่เสมอ อันเป็นคุณสมบัติที่ดีของครู คุณพี่ชอบการช่างต่าง ๆ ชอบดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ซอ ไวโอลิน และได้เลิกเสียเมื่อมีบุตรธิดาแล้ว แต่ก็ยังชอบเสียงดนตรี เพราะช่วยกล่อมจิตใจให้สดชื่น คุณพี่เอาใจใส่ในการอบรมสั่งสอนศิษย์ทั้งหลายทั้งโดยตรงและทางอ้อม เช่น เขียนหนังสืออบรม, ปาฐกถา และพูดอบรมโดยทางวิทยุกระจายเสียงสมัยที่วิทยุกระจายเสียงเริ่มมีใหม่ ๆ อยู่เสมอ ๆ คุณธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมจะสถิตสถาพรอยู่ชั่วกาลนาน ดิฉันได้พยายามเฟ้นหาถ้อยคำอันเหมาะสมซึ่งจะสรุปคุณงามความดีให้สมกับความดีงามอันสูงเด่นของคุณพี่ แต่ก็ไม่เหมาะเท่ากับคำของท่านรัตนกวีศรีปราชญ์ที่กล่าวว่า "ดำแต่นอกในแผ้ว ผ่องเนื้อนพคุณ"

สมฤทธิ์ สุวรรณบล

๑๒ *กุมภาพันธ์* ๒๕๐๕

ศพ นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

ประดิษฐานบำเพ็ญกุศล ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๐๓ ถึง วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๐๓

นิลรัตน์รำลึก

เรื่อง "แขนขวา"

ธรรมชาติสร้างคนให้มีทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นเครื่องช่วยตัวเองได้ เช่นมีตาสำหรับเห็นรูป มีหูสำหรับฟังเสียง มีจมูกสำหรับดมกลิ่น ซึ่งมากับอากาศ มีลิ้นสำหรับรู้รสอาหาร ว่าเป็นคุณหรือเป็นโทษ มีกายประสาทสำหรับรู้ผัสสะที่เป็นคุณหรือเป็นโทษ มีมโนเป็นที่เก็บเรื่องต่าง ๆ ที่ได้รู้ทางทวารนั้น ๆ มีตาเป็นต้น มีศีรษะเป็นที่รวมประสาทและมันสมอง มีแขนและมือสำหรับหยิบยกสิ่งของต่าง ๆ มีขาสำหรับทรงตัว มีเท้าสำหรับยืนและเดินเป็นต้น ซึ่งช่วยให้เราเป็นอยู่ได้ในโลก แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่พอที่จะช่วยเราให้มีความสุขสวัสดีได้ทั่วถึง เรายังต้องพึ่งผู้อื่นอีกเป็นอันมาก ในเมื่อเรายังไร้เดียงสา ยังไม่รู้จักช่วยตัวเอง เราจึงต้องมีมารดาบิดาเป็นผู้นำ มีครูอาจารย์เป็นผู้สอน แม้เรารู้เดียงสาแล้ว รู้จักช่วยตัวได้แล้ว ก็ต้องอาศัยผู้อื่นช่วยเราในกิจการอันเหลือบ่ากว่าแรง ที่จะแบกจะยก ต้องมีคนใช้สอยช่วยเราตามควร.

บุคคลที่มีเมตตากรุณา รักเราสงสารเรา เลี้ยงดูอุปการะเราให้เจริญทั้งร่างกายและจิตใจ ก็คือมารดาและบิดา ต่อจากนั้นก็คือครู

อาจารย์ที่เมตตากรุณา ช่วยเราให้มีความรู้ความฉลาดในศิลปวิทยาอันปราศจากโทษ ให้รู้จักคติโลกคติธรรมทั้งด้านเจริญและด้านเสื่อม เพื่อให้เรารู้จักช่วยตัวเอง และปกครองรักษาตัวให้พ้นทุกข์พ้นเสื่อม มีความสุขความเจริญ และต้องมีเพื่อนที่ดีเป็นที่ปรับทุกข์ในยามมีทุกข์ เป็นที่ปรึกษาหารือในเมื่อมีเหตุการณ์เกินสติปัญญาของเรา ช่วยคิดอ่านแก้ไขข้อขัดข้องให้หลุดพ้นไปเป็นต้น ต้องมีสมณพราหมณ์ผู้ทรงคุณธรรมเป็นเครื่องดับทุกข์ใจ เป็นผู้สอนเราให้รู้จักดับทุกข์ด้วยธรรม เป็นผู้ปลอบใจให้คลายทุกข์ร้อน ต้องมีคนใช้ไว้ช่วยทำงานที่ล้นมือเรา เราจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข ด้วยต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน โดยนัยนี้ เราจะเห็นได้ว่า มารดาบิดา เป็นบุคคลสำคัญเป็นที่หนึ่งในชีวิตของเรา เพราะเป็นผู้ให้ชีวิตเลี้ยงบำรุงชีวิตเราไว้ ให้ความรู้ความฉลาดและคุณธรรมของมนุษย์ที่ดี ให้ทรัพย์สินเป็นต้นแก่เรา ครูอาจารย์เป็นบุคคลสำคัญเป็นที่สองรองจากมารดาบิดา เพราะเป็นผู้ให้ความรู้ความฉลาดในศิลปวิทยา และในคติโลกคติธรรมแก่เรา เราจึงสามารถตั้งตนให้เจริญในโลกได้โดยง่าย ส่วนสมณพราหมณ์ ย่อมเป็นบุคคลสำคัญในชีวิตของเราเป็นลำดับที่สาม เพราะเป็นผู้บอกทางสุขทางสวรรค์ และทางนิพพาน คือทางพ้นเด็ดขาดแก่เราทั้งหลาย ทุกข์ที่บิดามารดาและญาติมิตรก็ช่วยไม่ได้ แม้ทรัพย์สินใด ๆ ก็ช่วยไม่ได้มีอยู่ เช่น ทุกข์ใจ ที่เกิดเพราะกิเลส มีรักและโกรธหลงเป็นต้น ต้องพึ่งสมณพราหมณ์ผู้รู้จักธรรม อันเป็นอุบายดับกิเลสเหล่านั้นได้

และท่านได้สามารถดับกิเลสของท่านได้ดีแล้ว จึงจะช่วยเราพ้นทุกข์เหล่านี้ได้.

ด้วยเหตุนี้แหละ พระบรมศาสดาจึงทรงแสดงบุคคลสำคัญเหล่านี้เปรียบด้วยทิศ คือมารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้าของเรา คือทิศตะวันออก เพราะแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์มาทางทิศตะวันออกก่อน โดยอธิบายว่า เราเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยดวงตาของเรา และเราก็รู้จักสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยดวงตาของเรา และเราก็รู้จักสิ่งต่าง ๆ ในโลกทั้งที่เป็นคุณควรส้องเสพ ทั้งที่เป็นโทษควรงดเว้น ด้วยมารดาบิดาของเราเป็นผู้บอกเป็นผู้แนะนำสั่งสอน มารดาบิดาของเราจึงเป็นดุจดวงตาของเรา ซึ่งเป็นผู้นำเราไปสู่ที่ประสงค์ได้โดยถูกต้อง พระบรมศาสดาจึงแสดงอุปการกิจของมารดาบิดา ที่มีแก่บุตร ๕ ประการ คือ ๑. สอนบุตรให้เว้นชั่ว ๒. สอนบุตรให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้บุตรศึกษาศิลปวิทยา ๔. ให้บุตรมีคู่ครองที่สมควร ๕. ให้ทรัพย์แก่บุตรในสมัยที่ควรให้ ฯ

ส่วนครูอาจารย์เป็นทักษิณทิศ คือทิศเบื้องขวา ซึ่งเท่ากับแขนขวาที่เราได้อาศัยทำกิจทุกอย่าง ช่วยตัวให้มีความสุขความเจริญ เพราะแขนขวาเป็นแขนถนัดของชนทั่วไปในโลกนี้ พระองค์จึงทรงแสดงอุปการกิจของครูอาจารย์ที่มีแก่ศิษย์ ๕ ประการ คือ ๑. แนะนำดี ๒. ให้เรียนดี ๓. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง คือ ไม่หวงวิชา ๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ๕. ทำความ

ป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือจะไปทางทิศไหน ก็ช่วยให้ได้รับความสะดวก)

ส่วนสมณพราหมณ์ เป็นทิศเบื้องบนหมายความว่าอยู่เบื้องสูงที่ควรเคารพยำเกรงและปฏิบัติตามโอวาทของท่าน พระองค์ทรงแสดงอุปการกิจของสมณพราหมณ์ที่มีแก่กุลบุตร ๖ ประการ คือ ๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง ๖. บอกทางสวรรค์ให้

ท่านอาจารย์นิล บรรณสิทธิ์วรสาสน์ เป็นทั้งครูทั้งอาจารย์ ซึ่งเป็นตำแหน่งหน้าที่สำคัญของโลก เป็นที่รักที่เคารพนับถือและเป็นที่ยำเกรงของศิษยานุศิษย์ทั้งหลายเป็นจำนวนมาก เพราะท่านทรงคุณธรรม คือ เมตตากรุณาในศิษย์ทั้งปวง นำให้ท่านปฏิบัติหน้าที่ของท่านบริบูรณ์ไม่บกพร่องตั้งแต่สาวจนแก่ ตั้งแต่คอยังดีจนคอพิการต้องเข้าโรงพยาบาลรับการผ่าตัด เพราะพร่ำสอนศิษย์มาก หลอดลมอักเสบ แม้ถึงอย่างนั้น ท่านก็ยังไม่หวั่นไหว ไม่ย่อท้อต่อความเหนื่อยยากในหน้าที่อันเป็นกุศลและเป็นคุณแก่โลกของท่าน เมื่อพูดไม่สะดวก ก็เขียนเรียบเรียงความคำสอนไปอ่านเองบ้าง ให้นักเรียนอ่านบ้าง ท่านจึงเป็นที่รักที่เคารพนับถือยำเกรงของบรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย แม้ท่านถึงแก่กรรมไปแล้ว คุณความดีของท่านก็ยังอยู่ ยังเตือนใจศิษยานุศิษย์ให้ระลึกถึงด้วยความขอบพระคุณ

และตั้งใจสนองคุณด้วยทำบุญอุทิศ ข้อนี้แสดงให้เห็นความจริงว่า สรีระของท่านอาจารย์นิลทรุดโทรมดับสูญไปแล้ว แต่คุณความดีของท่านยังอยู่ หาได้ดับสูญไปด้วยไม่.

ครูอาจารย์ดับไปเสีย ก็เท่ากับศิษย์เสียแขนขวาไปข้างหนึ่ง เราจึงควรสำนึกและทำตนให้เป็นเยี่ยงอย่างอันดีของอนุชนชั้นหลัง ๆ ด้วยการเคารพนับถือและยำเกรงครูอาจารย์ เพื่อให้ท่านบังเกิดเมตตากรุณาอันเป็นกำลังใจ เพื่อไม่ย่อท้อต่อหน้าที่อันไม่รู้จบของท่าน คือการพร่ำสอนถ่ายวิชาความรู้ให้ศิษย์ และอบรมศิษย์ให้เป็นคนมีมีความประพฤติดี อันเป็นพานทองรองรับวิชาความรู้เชิดชูให้สูงเด่นเป็นคุณแก่โลก คือสังคมมนุษย์ ไม่มีที่สิ้นสุด.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์

วัดมกุฏกษัตริยาราม

ไว้อาลัยแม่นิล

นางบรรณสิทธิ์วรสาสน์ เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่อยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เมื่อแรกข้าพเจ้าเข้าไปทำราชการอยู่ในกระทรวงเดียวกัน ได้ทราบว่าเธอเป็นคนงานดี เป็นที่ไว้พระทัยของท่านอาจารย์ใหญ่คือหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล ทางกระทรวงธรรมการก็ยกย่องว่าเป็นคนสามารถ ต่อมาเมื่อท่านอาจารย์ทรงลาออกไป แม่นิลได้เป็นครูใหญ่แทน ข้าพเจ้าได้มีโอกาสทำงานติดต่อด้วยโดยตรงก็เห็นสมจริงว่าสามารถ ทั้งอัธยาศัยก็ดี ทำงานสำเร็จได้โดยเร็วพอสมควรและเป็นที่ไว้วางใจให้ปกครองครูและนักเรียนได้ เมื่อข้าพเจ้าออกจากราชการในโอกาสที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว แม่นิลก็ยังไปมาหาสู่อย่างปรกติมิได้สทกสท้าน แสดงว่าเธอเป็นคนสม่ำเสมออีกอย่างหนึ่ง

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

๑๕ ธันวาคม ๒๕๐๔

สุนทรพจน์

ของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

(เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ)

เนื่องในงานเลี้ยงส่งนางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

จัดโดยคณะโรงเรียนต่าง ๆ

เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๗

ณ โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์

ท่านอธิบดี ครู และผู้มีเกียรติ

ผมมีความยินดีที่ได้มีส่วนร่วมงานวันนี้ ไม่ทราบว่าดีใจมากหรือเสียใจมาก ขอพูดถึงความรู้สึกในบ่ายวันหนึ่งเมื่ออาจารย์นิลมาปรึกษาว่าจะทำอย่างไรดี รักงานก็รัก แต่สุขภาพก็อ่อนแอลงและควรจะพักผ่อน ตัดสินใจไม่ได้ ผมอึ้งไปนาน ดีใจหรือเสียใจผมตอบไม่ถูก ผมคิดถึงว่าการภายหน้าการงานจะก้าวไกล ถ้ามีท่านอยู่ด้วย แต่เมื่อนึกว่าท่านได้ตรากตรำเสียสละเพื่อการศึกษาของสตรีไทยมานาน ท่านควรจะได้พักผ่อนเสียบ้าง ด้วยทราบว่าการพักผ่อนจะทำให้ท่านอยู่กับเราไปได้หลายสิบปี สรุปแล้วเราควรดีใจ ในวันนี้นักเรียนมาแสดงความเศร้าใจบนเวทีเนื่องจากท่านจากพวกเราไป แต่เหลียวซ้ายแล

ขวาแล้วเห็นทุกคนดีใจโดยนัยเดียวกัน

อาจารย์นิลอยู่กับเรามานาน เราเห็นไหมว่าท่านเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม อาจารย์นิลพูดกับเด็กมานานแล้วว่า "ให้นักเรียนทำตนเป็นคนดี" ท่านพูดคำนี้มามากกว่าเรา นักศึกษาพูดว่า "ครูต้องทำดีเป็นตัวอย่างที่ดี" อาจารย์นิลเป็นครูดีเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ เสียใจที่อาจารย์นิลจะไม่มาช่วยทำงานอีก แต่ก็ดีใจที่เราเคยได้ครูดี ครูที่เป็นตัวอย่างที่ดี ครูทั้งหลายนึกได้ว่า "อาจารย์นิลนี้แหละเป็นตัวอย่างที่ดีแท้"

พวกท่านได้เห็นโรงเรียนหลายโรงเรียนมาร่วมแสดงกันที่นี่ มีงานที่ไหนที่เคยมารวมกันอย่างนี้ ไม่เคยมีมาก่อนเลย ที่โรงเรียนหนึ่งจะไปเล่นละครที่อีกโรงเรียนหนึ่ง ในคราวนี้มาร่วมแสดงร่วมกันทั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ นี่แสดงว่าอาจารย์ท่านกว้างขวางทั่วไป ไปที่ไหนจะพบครูหญิงที่เคยเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์นิล ท่านผู้นี้เป็นผู้สร้างครูมามาก แต่เคราะห์ร้ายที่ต้องเป็นผู้สร้างโรงเรียนแล้วก็ต้องย้าย อาจารย์นิลสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูพอแน่นหนาดีก็ย้ายไปสร้างโรงเรียนใหม่ ท่านเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย พอจะเกิดกรมฝึกหัดครูแล้วก็ต้องออกไป นี่เป็นความเคราะห์ร้าย แต่ไม่ควรเสียใจ เพราะความเจริญอันดีย่อมมาจากรากฐานที่ทำไว้ดี

เราหวังจะได้พบอาจารย์เสมอไปในเมื่อเรามีกิจการงานใด ๆ ที่

ต้องการความร่วมมือ การจากไปจึงไม่น่าเสียใจ เพราะท่านจะได้พักผ่อน การจากไปมีทั้งดีและไม่ดี แต่ท่านจากไปดี จึงเป็นที่น่าพอใจ เราจัดงานฉลองเพื่อท่านเมื่อจากไปอย่างมโหฬาร นี่เป็นเครื่องหมายว่าท่านได้ทำความดีมามากจึงทำให้การจากของท่านเป็นไปด้วยความอาลัย การฉลองอย่างใหญ่โตในวันจากไปนี้ มีลูกศิษย์ลูกหารอบด้าน งานทั้งหมดสรุปลงในวันนี้ ศิษย์ทุกแห่งมาด้วยดี ฝนตกฟ้าร้องก็มา เหตุการณ์นี้เป็นประวัติศาสตร์อันดี

ผมขออวยพรในนามของแขก ขอให้อาจารย์นิลรัตน์มีอายุยืนยาว สมกับกิจการงานและความดีที่ท่านได้สร้างมาแล้ว.

สวัสดี

ครูคนที่ข้าพเจ้าไม่ลืม

สมัยเมื่อ ๕๐ ปีก่อนโน้น ครูผู้หญิงมีนับตัวได้ และแก่คราวมารดาข้าพเจ้าทั้งนั้น พอเริ่มมีครูสาวคนแรกที่ข้าพเจ้ารู้จักคือ ครูนิล ซึ่งแม้ขณะนั้นยังสาว ใคร ๆ ก็เรียกแม่ครูนิล ยกย่องให้เป็นทั้งแม่ทั้งครู เช่นเดียวกับแม่ครูทิม ผู้มีชื่อเสียงเด่นอยู่ในวงครูสมัยนั้น คำว่าพ่อครู แม่ครู ฟังเพราะจับใจดีแท้ บรรดาพ่อครู แม่ครูที่ข้าพเจ้าเคยเป็นศิษย์และเคยรู้จักล้วนทำหน้าที่ดีสมชื่อ ควรแก่การเคารพกราบไหว้ของพวกลูกศิษย์ น่าเสียดายที่มงคลนามคำนี้ต้องเลื่อนมาเป็นอาจารย์และท่านอาจารย์ เกิดมียศมีอย่างพาลจะหยิบโหย่ง สมัครสมานกับความคร่ำคร่าของงานครูไม่ใคร่สนิท

ครูนิลกับข้าพเจ้าเป็นทั้งเพื่อนครูและเพื่อนบ้าน ตอนเย็นข้าพเจ้ากลับจากโรงเรียน แม้ครูนิลต้องหอบหนังสือพะรุงพะรังและมักแวะมาคุยกับข้าพเจ้าก่อนเสมอ ไม่เรื่องหนังสือหนังหากเรื่องเด็กนักเรียน วันหนึ่งเมื่อครูนิลแวะคุยตามปรกติ และลาออกจากประตูบ้านไปแล้ว มารดาข้าพเจ้าเอ่ยถามขึ้นเป็นที่ทวนความจำว่า "แม่นิลแกกลับบ้านเย็น ๆ ค่ำ ๆ อย่างนี้ทุกวันหรือ" ข้าพเจ้าเรียนท่านว่าแทบจะทุกวัน งานแกหนักมาก น่าสงสาร ต้องสอนแล้วยังต้องช่วยท่านหญิงอาจารย์ใหญ่

ปกครองดูแลเด็ก ท่านนิ่งฟังแล้วชมว่า "ขยันดี แต่จะขาดหน้าที่แม่เหย้าแม่เรือนไปสักหน่อยกระมัง" พูดแล้วท่านก็ถอนใจใหญ่ ดูเหมือนจะมีความห่วงใยและหนักใจแทนสามีครูนิล ซึ่งเป็นเพื่อนรักของข้าพเจ้าและท่านนับถือเสมือนลูก ข้าพเจ้าเข้าใจท่านดี แต่ก็หาได้เอนเอียงไปทางตำหนิครูนิลตามท่านไม่ เพราะข้าพเจ้ามองเห็นความสำคัญและความลำบากของงานครูโรงเรียนประจำเป็นอย่างดี โดยเฉพาะงานของครูนิลในโรงเรียนหญิง แต่ก็ยังไม่กล้ายกขึ้นลบล้างคำทักท้วงของท่าน ได้แต่จาระไนให้ท่านฟังว่า ท่านหญิงอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัยกับครูนิลกำลังช่วยกันแบกภาระชิ้นสำคัญของกระทรวงศึกษา ต้องรับหน้าที่สั่งสอน เลี้ยงดูและปกปักรักษาเด็กหญิงรุ่น ๆ ที่ทางราชการคัดเลือกมาจากหัวเมืองต่าง ๆ ให้เข้ามาเล่าเรียนและฝึกหัดเป็นครูสำรองไว้รับงานโรงเรียนหญิง ที่จะเปิดขึ้นอย่างแพร่หลายในกาลข้างหน้า ท่านหญิงกับครูนิลต้องเป็นทั้งครู ทั้งแม่ของเด็กรุ่นสาว ที่จากพ่อแม่และภูมิลำเนามานับตั้งหลายสิบคน และต้องเป็นครูและแม่ที่ดีจริง ๆ ด้วย จึงจะปั้นเด็กเหล่านั้นให้ดีสมประสงค์ของทางราชการได้ ท่านนิ่งฟังและไม่ได้ซักถามหรือทักท้วงอะไรนอกจากพูดออกมาคำเดียวว่า ถ้าได้ทั้งสองทางก็ดี ข้าพเจ้าเดาว่าท่านคงยังข้องใจอยู่มากในข้อที่ครูนิลจะได้งานทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ความจริงการเป็นแม่ของลูก ๆ ที่บ้านกับลูก ๆ ที่โรงเรียนพร้อม ๆ กันน่าจะเป็นงานที่ให้ผลยากเต็มที่ ท่านผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไปไม่เฉพาะแต่มารดา

ของข้าพเจ้าย่อมจะไม่สิ้นห่วง ข้าพเจ้าเองก็ชักจะไม่ไว้ใจ เฝ้าติดตามดูการปฏิบัติของครูนิลเรื่อยมาด้วยใจลำเอียงว่าแกจะต้องเสียชื่อ

เช้าวันหนึ่งเป็นวันโรงเรียนปิด ข้าพเจ้าไปเที่ยวบ้านครูนิล พอเห็นหน้าข้าพเจ้า คุณพระผู้สามี (ขณะนั้นยังไม่ได้เป็นคุณพระ แต่เป็นคุณอันดับไหนก็จำไม่ได้) ก็ร้องต้อนรับทันที "เอาเขาหน่อย เอาเขาหน่อย" แล้วก็หัวเราะหึ ๆ ทำหน้าแหย ๆ คุณพระกำลังอุ้มลูกปลอบโยนให้กินยา ข้าพเจ้ายังไม่มีเมียมีลูก แต่ก็ทราบดีว่ามันไม่ใช่เรื่องของพ่อ ซึ่งมีราชการงานเมือง และมีงานอยู่เต็มแปล้ ยิ่งเมื่อได้เห็นหม้อหนูใส่ยากำลังเดือดอยู่บนเตาข้าง ๆ ข้าพเจ้ายิ่งเห็นเป็นเรื่องแปลกมากขึ้นและนึกสนุก "นี่ลื้อ (เรารักใคร่และสนิทสนมกันมาก) เหมาทั้งอุ้นหยูกยาเสร็จเทียวรึ" ไม่ได้รับคำตอบอะไรนอกจาก "เอาเขาหน่อย เอาเขาหน่อย" ปนกับเสียงหัวเราะหึ ๆ พอดีครูนิลแต่งตัวหอบหนังสือพะรุงพะรังอย่างเคย เดินออกมาจากห้อง และชะรอยเจ้าเสียง "เอาเขาหน่อย" ซ้ำ ๆ กันนั่นจะกวนประสาทเลยไปสักหน่อย จึงไม่ทันได้ทักทายข้าพเจ้าก่อนที่จะหันไปประคารมกับคุณพระ "คุณพี่ต้องอุ้นยาให้ลูก ๆ กินเพียงคนสองคน ชั่วเวลาประเดี๋ยวเดียว เห็นจะไม่มากไปนะคะ เมื่อนึกถึงลูกของดิฉันอีกเป็นโหล ๆ ที่กำลังรอรับอะไร ๆ จากดิฉันอยู่ที่โรงเรียน แม้วันหยุดก็ทิ้งไม่ได้" แล้วหันมายิ้มกับข้าพเจ้า คุณพระหัวเราะ ข้าพเจ้าก็หัวเราะช่วยกันหัวเราะจนกระทั่งตาแดง ลูกคนเล็กบนตักคุณพ่อตื่นตาหยุด

แผลงฤทธิ์ แม้คุณพระจะต้องทำหน้าที่แปลกอวดข้าพเจ้า และต้องฟังคารมแปร่งนิดหน่อยให้ข้าพเจ้าได้ยินอีกด้วยก็ตาม แต่บรรยากาศในบ้านของครูนิลก็คงอบอุ่น เคราะห์ดีที่คุณพระเคยเป็นครูเหมือนกัน มิฉะนั้นหน้าที่อุ่นยาและกรอกยาลูกคงตกลงกันได้ไม่ง่ายนัก เมียครูผัวครูนี่ไม่เลว ข้าพเจ้านึกชมอยู่ในใจ แต่ก็ตั้งใจแน่วแน่ว่าจะไม่มีเมียเป็นครูอย่างเด็ดขาด

ครูนิลต้องเป็นหม้ายตั้งแต่อายุเพียง ๓๖ ขาดผู้แบ่งเบางานทางบ้าน ลูก ๆ ก็ดูเหมือนยังอยู่ในวัยเล่าเรียน งานทางโรงเรียนก็กำลังอยู่ในระยะพัฒนาการฝึกหัดครู ไม่ต้องสงสัยเลยว่าต้องเผชิญกับอุปสรรคหลายอย่าง น่าปลื้มปีติได้เห็นลูก ๆ เจริญเติบโตเป็นฝั่งเป็นฝาทั้งลูกชายลูกหญิง ได้เห็นลูกศิษย์สำเร็จออกไปเป็นครู เป็นแม่บ้านแม่เรือน ประกอบคุณงามความดีอยู่มากหลาย ส่วนตัวเองก็ได้สร้างรัศมีจนได้รับตำแหน่งหน้าที่แทนท่านหญิง รับช่วงปกครองและสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนเบญจมราชาลัยปรากฏอยู่ทุกวันนี้.

หลวงสำเร็จวรรณกิจ

๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

ไว้อาลัยอาจารย์นิล

อาจารย์นิล บรรณสิทธิ์วรสาสน์ เป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในวงการศึกษาของเมืองไทย และถ้าจะจัดลำดับผู้ที่มีบทบาทใหญ่ยิ่งในฝ่ายการศึกษาของสตรี ชื่อของอาจารย์นิลก็จะอยู่ในอันดับต้น ๆ เพราะท่านเคยเป็นครู, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่และอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในสมัยที่รับนักเรียนฝึกหัดครูรุ่นแรก ๆ จากหัวเมือง และต่อมาท่านก็ได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นนำถึงสองโรงเรียน คือ โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย และโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ในขณะนี้อาจกล่าวได้ว่า ครูอาจารย์ฝ่ายสตรีชั้นหัวหน้าส่วนใหญ่ได้เคยเป็นศิษย์หรือเป็นครูอาจารย์ในโรงเรียนทั้งสองในสมัยที่ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่ ยิ่งออกไปตามหัวเมืองด้วยแล้วศิษย์ของอาจารย์นิลจะกระจายอยู่ทุกจังหวัด หลายคนยังกล่าวขวัญและระลึกถึงท่านอยู่เสมอ

คุณงามความดีของอาจารย์นิลอยู่ที่บุคลิกลักษณะและจริยาวัตรของท่าน อาจารย์นิล รัก เป็นห่วง และพยายามอบรมสั่งสอนศิษย์ของท่านให้สำนึกในเกียรติและหน้าที่ของสตรีไทย ท่านยึดมั่นในอุดมคติของครู ท่านรักและสนใจในงานเกี่ยวกับการศึกษาทุกด้าน และ

แม้ท่านจะเป็นอาจารย์รุ่นอาวุโสมีอายุมาก ท่านก็พยายามศึกษาหาความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ

ข้าพเจ้าเคารพนับถืออาจารย์นิลในฐานะที่ท่านเป็นผู้ใหญ่ในกระทรวงศึกษาธิการ ท่านได้รับใช้กระทรวงเป็นเวลาหลายสิบปีด้วยความเอาใจใส่ในหน้าที่ ไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยและยอมเสียสละความสุขส่วนตัว ข้าพเจ้าคุ้นเคยกับท่านตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเลขานุการกรมพลศึกษา ท่านเคยคุมศิษย์ของท่านไปแข่งขันกีฬาที่กรีฑาสถานแห่งชาติและได้สนทนากันบ่อย ๆ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและหน้าที่ราชการ ท่านดูเหมือนจะมีไมตรีจิตต่อข้าพเจ้าคล้ายกับว่าข้าพเจ้าเป็นน้อง และเมื่อข้าพเจ้าแต่งงานในระหว่างสงครามเมื่อปี พ. ศ. ๒๔๘๕ ท่านก็ได้ช่วยทำบุหงาให้สำหรับแจกเป็นของชำร่วยแก่ผู้ที่ไปประสาทพรในงานมงคลสมรสของข้าพเจ้า

เป็นที่น่ายินดีว่า แม้อาจารย์นิลจะล่วงลับไปแล้ว ท่านก็ยังทิ้งบุตรสาวคนโตของท่าน คือ คุณส่องศรี ชุติวงศ์ ให้อยู่ช่วยเป็นกำลังที่เข้มแข็งคนหนึ่งในวงงานของกระทรวงศึกษาธิการ

ขอวิญญาณของอาจารย์นิล บรรณสิทธิ์วรสาสน์ จงประสบแต่ความสงบและสันติสุขในสัมปรายภพโน้นเทอญ.

อภัย จันทวิมล

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

๒๒ ธันวาคม ๒๕๐๔

ด้วยความอาลัย

อาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น ผู้ล่วงลับไปอย่างน่าอาลัยและแสนจะเสียดายนี้ ข้าพเจ้ารู้จักท่านมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็กอยู่ตรอกเขมร เคยได้ยินผู้ใหญ่ท่านกล่าวขวัญร่ำลือกันหนักหนาว่า เป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียบแหลม มีกิริยามารยาทแช่มช้อยนุ่มนวลและสุภาพอ่อนโยน เรียนหนังสือเก่ง สอบไล่ได้ชั้นสูง แล้วออกรับราชการเป็นครู ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าออกรับราชการเป็นครูบ้างในต้นปี พ. ศ. ๒๔๖๐ ก็ได้พบปะกันเสมอ จนตราบถึงปี พ. ศ. ๒๔๘๙ จึงมีโอกาสได้มาร่วมรับราชการกรมเดียวกัน นับว่าใกล้ชิดกันมาก.

อาจารย์เป็นคนดีจริง ๆ และดีอยู่เช่นนี้ตลอดมา เป็นผู้สามารถในการปฏิบัติราชการจนมีชื่อเสียงรุ่งเรือง เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของผู้บังคับบัญชา ได้รับตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งของกระทรวงศึกษาธิการและได้รับเงินเดือนขั้นสูง อีกประการหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าจำต้องขอกล่าวถึงอย่างมาก ก็คือ การมีลักษณะเป็น**ครูแท้** ซึ่งจะหาผู้เสมอได้ยาก มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในวิทยา-

การครู โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝ่ายสตรี ได้เคยดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนสตรีที่สำคัญหลายโรงเรียน เช่น โรงเรียนเบญจมราชาลัย โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย มีศิษยานุศิษย์มากหลาย ทั้งที่กำลังเป็นมารดาของอนุชนรุ่นนี้ เป็นแม่บ้านแม่เรือนของครอบครัวปัจจุบัน และเป็นครูอาจารย์อยู่ทั่วพระราช-อาณาจักร ต่างได้รับถ่ายทอดวิชาความรู้และจรรยามารยาทกับหน้าที่ของสตรีไปทั้งสิ้น เขาทั้งหลายเหล่านี้ จึงดำรงชีวิตกันอยู่ด้วยความผาสุก นับว่าเป็นผลดีแก่ประเทศยิ่งนัก.

อาจารย์มีอัธยาศัยประจำตัวที่นับว่าสำคัญคือ เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ สุจริต มั่นคง มีวินัยอันดีเลิศ มีน้ำใจโอบอ้อมอารี รักใคร่และเห็นใจผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อครูอาจารย์มาปรึกษาหารือ จะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือราชการก็ดี ได้ให้คำปรึกษาหารือนั้น ๆ ด้วยข้อความที่เต็มไปด้วยเหตุผลและหลักวิชา ส่วนในด้านชีวิตของอาจารย์ก็ยังราบรื่นผาสุก ส่งเสริมบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาถึงชั้นสูง ขณะนี้กำลังรับราชการเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอยู่.

นับตั้งแต่ได้ทราบข่าวมรณกรรมมาจนถึงบัดนี้ ข้าพเจ้ายังมีความอาลัยอาวรณ์และเสียดายอาจารย์อยู่เป็นอันมาก ไม่สามารถจะสรรหาถ้อยคำอันใดมากล่าวได้ ฉะนั้น ในโอกาสที่จะมีการบำเพ็ญกุศลฌาปนกิจครั้งนี้ ข้าพเจ้าจึงขอน้อมจิตอธิษฐานอาราธนาคุณพระ-ศรีรัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งที่สักการะของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ตลอดจน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงได้โปรดช่วยพิทักษ์รักษาดวงวิญญาณ อันบริสุทธิ์ของอาจารย์ผู้ที่ข้าพเจ้ารักและเคารพ ให้ไปสิงสถิตอยู่ในพิมานแมน และประสบสุขวิบุลยผลในสัมปรายภพในภายหน้าทุกประการ.

วิทูร ทิวทอง

กระทรวงศึกษาธิการ

๑๑ มีนาคม ๒๕๐๓

เรียน ทายาทท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น

ผมและข้าราชการกรมการฝึกหัดครู มีความเสียใจอย่างสุดซึ้ง ที่ได้รับข่าวมรณกรรม ของท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น ด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ศกนี้ นับเป็นการสูญเสียบุคคลสำคัญทางการศึกษาของกรมการฝึกหัดครู และกระทรวงศึกษา-ธิการ นำมาซึ่งความอาลัยแก่ข้าราชการฝึกหัดครูตลอดจนบรรดาศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือทั้งหลาย คุณความดีของท่านเป็นที่ประจักษ์ดีแล้วว่าเป็นผู้ที่เสียสละ และมอบชีวิตจิตใจให้แก่การศึกษาของชาติอย่างแท้จริง นับแต่เริ่มเข้ารับราชการเป็นระยะเวลาประมาณ ๔๐ ปี ตราบจนสิ้นลมหายใจ ท่านเป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติงานสำคัญ ๆ ให้แก่วงการศึกษาไว้มาก เคยดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่มาแล้วหลายโรงเรียน เช่น โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย (ปัจจุบันได้รับการยก

ฐานะเป็นวิทยาลัยครูสวนสุนันทา) โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เป็นต้น ได้วางรากฐานการศึกษาไว้เป็นแบบฉบับสำหรับผู้ที่จะดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูเป็นอย่างดี เป็นผู้ที่มีความอุตสาหะเข้มแข็ง มีระเบียบ และสามารถผ่าพ้นอุปสรรคทั้งมวล ทำให้การศึกษารุดหน้าไปด้วยดี แม้ท่านจะได้พ้นจากราชการแล้วก็ตาม ท่านหาได้ทอดทิ้งภาระไปจากวงการศึกษาไม่ ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้กรุณามอบเงินจำนวน ๑๖,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นหกพันบาท) เป็นทุนสำหรับซื้อพันธบัตร เพื่อเก็บดอกผลให้เป็นทุนการศึกษาของนักเรียนฝึกหัดครูหญิง โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์และสวนสุนันทา แห่งละ ๒ ปี ต่อ ๆ กันไป ซึ่งกรมการฝึกหัดครูยังรู้สึกซาบซึ้งในอุปการะคุณของท่านตลอดมา

แม้ชีวิตของท่านจะสูญสิ้นไปแล้ว แต่คุณงามความดีของท่านยังสถิตสถาพรอยู่ในวงการศึกษาตลอดไป.

ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ได้บำเพ็ญไว้ ขอจงเป็นผลสนองให้ดวงวิญญาณของท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ.

ขอแสดงความนับถือ

บุญถิ่น อัตถากร

อธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อาจารย์นิล ฯ – ครูของครู

ข้าพเจ้ารู้จักอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ หรือที่รู้จักกันดีในนามของอาจารย์นิล ฯ เมื่อข้าพเจ้าเริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูแห่งเดียวในสมัยนั้น คือโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยเมื่อแรกตั้ง ความขาดแคลนครูวิทยาศาสตร์ในครั้งนั้น ทำให้ข้าพเจ้าซึ่งเป็นครูชายต้องไปทำการสอนในโรงเรียนหญิงอยู่เป็นเวลานานถึง ๕ ปี เมื่อแรกไปถึงและรู้จักกับท่านอาจารย์ใหญ่เป็นครั้งแรก ข้าพเจ้ามีความประหลาดใจเป็นอันมาก นึกตามอารมณ์ของคนหนุ่มในครั้งนั้นแล้ว ไม่เข้าใจเลยว่า ทำไมหนอกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้แต่งตั้งคนรูปชั่วตัวดำมาเป็นใหญ่โตถึงเพียงนั้น แต่ในชั่วเวลาเพียงเล็กน้อยที่ได้รับราชการอยู่ใต้บังคับบัญชาของท่าน ความคิดของข้าพเจ้าก็เปลี่ยนไป กลายเป็นความนิยมยกย่อง ซึ่งแม้จนกระทั่งบัดนี้ ข้าพเจ้าก็แน่ใจว่าเป็นความนิยมยกย่องอย่างสูง ซึ่งนอกจากมารดาบังเกิดเกล้าของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้ามิได้เคยให้แก่สตรีใดยิ่งไปกว่า ข้าพเจ้าเชื่อว่าคนที่ได้เคยอยู่ใกล้ชิดกับท่าน เห็นจะมีน้อยคนนักที่ไม่นิยมยกย่องคุณงามความดีหลายประการของท่านที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้ความไม่งดงามของรูปร่างภายนอก

สวนสุนันทาวิทยาลัยเมื่อแรกตั้ง เป็นโรงเรียนใหญ่มากสำหรับสมัยนั้น เนื่องจากมีทั้งฝ่ายสามัญและฝึกหัดครู จึงมีครูมากมาย รู้จักกันไม่หมด ครูเหล่านั้นก็แตกต่างกันมาก ทั้งในเรื่องชาติสกุล คุณวุฒิ และนิสัยใจคอ ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าอาจารย์นิล ฯ ท่านมีวิธีการอย่างไร ที่ทำให้ครูบาอาจารย์เหล่านั้นยกย่องนับถือท่าน และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการงานต่าง ๆ อย่างแข็งขัน สำหรับตัวข้าพเจ้านั้นเมื่ออยู่ไปได้สักหน่อยหนึ่ง ก็กลายเป็นลูกหลานของท่านไปอีกคนหนึ่ง ได้รับความเอื้อเฟื้อทั้งเรื่องการงานและส่วนตัว แต่ที่สำคัญที่สุดนั้นก็คือการสนับสนุนให้ได้ทำสร้างสรรต่าง ๆ ตามความทะยานของคนหนุ่มที่อยากจะทำงาน ข้าพเจ้าได้ประสพการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องกิจกรรมของโรงเรียนในระยะ ๕ ปีนั้นเป็นอันมาก จนอาจกล่าวได้ว่า ถ้าข้าพเจ้าจะได้รับความสำเร็จอะไรบ้างในการปฏิบัติหน้าที่อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ในระยะต่อมานั้นข้าพเจ้าเป็นหนี้บุญคุณอาจารย์นิล ฯ ที่ได้สนับสนุนให้ข้าพเจ้าได้เรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ของโรงเรียนภายใต้การบังคับบัญชาของท่าน

มีสิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าประหลาดใจมาจนกระทั่งบัดนี้ คือการที่ท่านมีความสงบระงับไม่รู้จักโกรธ ไม่ว่าจะมีเรื่องอะไร ร้ายแรงเพียงใด ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นท่านแสดงความโกรธ เมื่อเรียนถามท่านถึงเรื่องนี้ ท่านก็สอนต่อไปว่า เวลาคนเราโกรธ เราก็รู้ตัวว่าเราโกรธ เวลาที่โลภอยากจะได้อะไร เราก็รู้ตัวว่าเราโลภ แต่เวลาที่เราหลง เราไม่

รู้ตัวว่าเราหลง ความหลงนั้นเป็นยอดแห่งอกุศลมูลทั้งหลาย เมื่อข้าพเจ้าได้ฟังแล้ว ก็ได้คิดประจำใจตลอดมาว่า ความสำเร็จในชีวิตของคนเรานั้นแท้จริงไม่เกี่ยวกับสิ่งภายนอก ปัญหาอยู่ที่ว่าเราจะรบใจของเราเองได้ชนะหรือไม่เท่านั้น ข้าพเจ้าคิดว่าที่อาจารย์นิลท่านชนะใจใครต่อใครได้มากมายนั้น เห็นจะเป็นเพราะว่าท่านชนะใจตัวของท่านได้แล้วนั้นเอง

ข้าพเจ้าเชื่อว่า กว่าครึ่งหนึ่งของบรรดาครูสตรีที่ถือว่าเป็นผู้ใหญ่อยู่ในเวลานี้ ล้วนแต่เป็นลูกศิษย์ของอาจารย์นิลทั้งนั้น ท่านเหล่านี้คงจะเห็นด้วยกับข้าพเจ้าที่ว่า ถ้าในเวลาที่เราเป็นครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ เราสามารถมีคุณธรรมประจำใจได้เท่าที่อาจารย์นิลท่านมีแล้ว เราคงได้รับความสำเร็จในหน้าที่การงานของเรา มากกว่าที่เราได้รับอยู่แล้วเป็นอันมาก เมื่อกล่าวถึงตอนนี้ ข้าพเจ้าก็จำได้อีกข้อหนึ่งที่อาจารย์นิล ฯ เคยบอกข้าพเจ้าไว้ ท่านกล่าวว่า คนเราเกิดมามีกรรมเป็นเครื่องแบ่งชั้น แม้จนกระทั่งบัดนี้ ข้าพเจ้าก็ยังไม่เข้าใจว่าคำกล่าวนี้จะตีความได้กว้างขวางสักเพียงใด แต่ข้าพเจ้าก็เข้าใจเอาง่าย ๆ ว่า ความเป็นผู้หนาด้วยกิเลสของตัวเรานั้น แม้จะได้รับการอบรมสั่งสอนที่ดี มีความพากเพียรที่จะแก้ไขชำระล้าง ก็มิใช่ว่าจะทำได้เสมอเหมือนกันหมดทุกคนไป ยังมีส่วนที่พ้นวิสัยสามารถของเราอยู่ เห็นจะเป็นเพราะเหตุนั้นเอง เราจึงไม่อาจได้รับความสำเร็จของชีวิตในด้านต่าง ๆ ได้มากเท่ากับที่อาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น ได้

รับมาแล้วในชีวิตของท่าน

ในด้านการศึกษา ท่านเป็นนักศึกษาในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายในวงการศึกษาของเรา มีข้อสังเกตของท่านข้อหนึ่งที่ติดใจข้าพเจ้ามาแม้จนกระทั่งบัดนี้ ท่านกล่าวว่านักการศึกษาสมัยใหม่ เขาพยายามที่จะทำให้โรงเรียนนั้นเป็นเหมือนรูปภาพที่ช่างเขียนเขาเขียนไว้ คำกล่าวเช่นนี้ ทำให้ข้าพเจ้าได้คิดว่าโรงเรียนนั้นเป็นสิ่งที่เราจะเห็นได้ด้วยตาตลอดทั้งสิ้นหรืออย่างไร สิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในร่างกายของเด็กคือใจนั้น เราจะเห็นได้ด้วยตาหรือช่างเขียนจะเขียนภาพใจของเด็กให้งดงามได้อย่างไร เราก็ได้เขียนภาพโรงเรียนของเราให้งดงามขึ้นมากแล้ว แต่เราก็ประสบปัญหาในเรื่องใจของเด็กเป็นเรื่องใหญ่อยู่ในเวลานี้ เราได้เดินทางไปในหนทางที่ถูกต้องแล้วหรือ หรือว่าเรามัวแต่เพลินเขียนภาพโรงเรียนของเราจนลืมเรื่องใจของเด็กไป ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าคำตอบที่ถูกต้องนั้นคืออะไร แต่เชื่อว่าเราจะเห็นอะไรได้มากจากนักการศึกษาสมัยก่อน ผู้เพ่งเล็งส่วนที่ไม่เห็นได้ด้วยตาเป็นจุดใหญ่ ข้าพเจ้าเชื่อว่างานของอาจารย์นิล ฯ นั้นเป็นตำราเล่มหนึ่งที่เราจะเรียนได้

เรือนร่างอันไม่งดงามของอาจารย์นิล ฯ ได้สิ้นไปแล้ว แต่ความงดงามของคุณธรรมประจำใจ และอุดมคติในทางการศึกษาของท่านนั้นยังคงอยู่ คงอยู่ในจิตใจของบรรดาศิษย์และผู้เคยอยู่ใต้บังคับบัญชา ยิ่งบุคคลเหล่านั้นมีอายุมากขึ้นเท่าใด และได้ผ่านวิกฤตกาลในชีวิต

และการงานมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งเห็นคุณค่าของกรณียกิจที่ท่านได้ปฏิบัติไปแล้วมากยิ่งขึ้น และเขาก็คงจะได้อบรมและถ่ายทอดให้แก่ศิษย์หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาต่อไป ดังที่ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ในตอนต้นว่า สิ่งนี้จะเป็นอนุสาวรีย์ที่ยั่งยืนยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ.

จรูญ วงศ์สายัณห์
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

พี่นิล

พี่นิลกับผู้เขียนรู้จักคุ้นเคยกันมาช้านาน ความจริงนั้นพอผู้เขียนพบพี่นิลครั้งแรก จะเป็นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย หรือโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ก็จำไม่ได้แน่ สมัยนั้น ผู้เขียนเข้าใจว่าจะรู้จัก พ.ท. พระบรรณสิทธิ์วรสาส์น ตั้งแต่สมัยที่ท่านยังเป็นนายทหารประจำพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรควรพินิต จำได้ว่ามีสายยงยศคล้องที่แขนขวา ซึ่งเป็นเครื่องหมายของนายทหารคนสนิท สำหรับพี่นิลนั้น พอพบกันครั้งแรกทำให้ผู้เขียนมีความสังเกตหลายอย่าง ขอแสดงโดยความจริงใจว่าเมื่อเห็นรูปร่างแล้วนึกได้ทันทีว่าไม่สวยเลย เพราะทั้งดำและขี้เหร่ แต่ต่อมาจึงสังเกตได้ว่า รูปโฉมโนมพรรณของบุคคลนั้นเป็นเรื่องเล็ก แต่นิสัยใจคอและมารยาทนั้นสิเป็นเรื่องใหญ่ สมัยนั้นผู้เขียนเข้าใจว่าพี่นิลคงยังไม่มีสามีและคิดว่าคงจะไม่มีกระมัง แต่ที่ไหนได้ พอทราบว่าพี่นิลคือ นางบรรณสิทธิ์วรสาส์น ก็เลยต้องถึงบางอ้อ พี่นิลมีความสามารถในการเป็นภรรยาอย่างดีที่สุด และเป็นแม่ต่าง ๆ ตั้งแต่แม่บ้าน แม่เรือน แม่ครัว และแม่คนอย่างดียิ่ง ยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน เพราะทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดีมาก ซึ่งมีพยาน

หลักฐานอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ ทั้งลูกชายลูกหญิงมีความเจริญในการดำเนินชีวิตอย่างดีมาก พี่นิลเรียกผู้เขียนว่าคุณน้องมาตั้งแต่ไหนแต่ไร สมัยนั้น งานกาชาดเป็นงานสำหรับผู้หญิง คือสมัยที่อนุกาชาดต้องทำหน้าที่หลายอย่าง และที่เชิดหน้าชูตาก็คือการแสดงของสมาชิกอนุกาชาด เช่น ละคร การแสดงเบ็ดเตล็ดในสนามและการดัดตนในเวลานั้นต่างคนต่างหาผู้ช่วยเหลือ เท่าที่จะจำได้ พณ ฯ ท่านพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งกำลังกลับจากนอกมาใหม่ ๆ เป็นผู้ช่วยของโรงเรียนเบญจมราชาลัย คุณถวิล ระวังภัย ช่วยที่โรงเรียนสตรีวิทยา และผู้เขียนช่วยอยู่โรงเรียนสตรีวัดระฆังแล้วมาสายปัญญาแล้วไปเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และโรงเรียนอื่นอีก แต่ไม่ประจำนักนี่แหละเป็นโอกาสที่คุ้นเคยกับพี่นิลยิ่งขึ้น และผู้เขียนเลยเรียกพี่ตลอดมา เท่าที่สังเกตเห็น ในหน้าที่ครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ เข้าใจว่าพี่นิลออกจะเป็นผู้มีสมรรถภาพอย่างดีมากผู้หนึ่ง ในการปกครองตลอดจนวิชาการ เพราะพี่นิล แสดงให้เห็นความเป็นผู้ใหญ่อย่างน่านับถือ คือมีทั้งพรหมวิหารธรรมและสังคหวัตถุธรรมอย่างเด่นจึงรู้สึกว่าโรงเรียนที่มีพี่นิลปกครองเรียบร้อยทั้งครูและนักเรียนตลอดจนเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ได้แสดงปรากฏอย่างที่เรียกว่า เด่นมากในเวลานั้น และทั้งในสมัยต่อมา สมัยหนึ่ง เมื่อรัฐบาลจัดตั้งสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงขึ้น พี่นิลก็เป็นผู้ที่ทางราชการขอตัวไปปฏิบัติหน้าที่สำคัญอยู่คนหนึ่ง และเข้าใจว่า ดูเหมือนจะเป็นผู้หญิงคนแรกที่เป็น

ข้าราชการชั้นเอก และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงอยู่สำหรับสตรีซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องทางการเมือง คือได้ ท. ช. และได้ ท. ม. ซึ่งน้อยคนจะได้และได้โดยหน้าที่จริง ๆ ไม่ใช่เพราะสามี นี่เป็นส่วนทางราชการ ส่วนทางครอบครัว ผู้เขียนก็มีความสนิทชิดคุ้นจนได้เห็นพี่นิลทำหน้าที่ต่าง ๆ อย่างดีที่สุดว่าถึงหน้าที่แม่เรือนก็มีโอกาสทำให้สามี บุตรธิดา ตลอดจนคนใช้และมิตรสหายที่ไปมาหาสู่ได้รับความปฏิบัติอย่างดีถึงขนาดในหน้าที่แม่คน ผู้เขียนช่างรู้สึกเย็นใจจริง ๆ เมื่ออยู่ในระหว่างครอบครัวพี่นิล ได้ยินเสียงการสนทนาระหว่างพี่นิลกับสามีก็ดี กับบุตรธิดาก็ดี กับผู้รับใช้ก็ดี กับผู้ที่ไปมาหาสู่ก็ดี ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ราบรื่นและชื่นบาน เมื่อไปหาที่โรงเรียน ระหว่างพี่นิลกับครูรอง ๆ ลงมา และกับนักเรียนหรือกับนักการ ภารโรง ตลอดจนผู้ปกครองนักเรียนและคนอื่น ๆ ที่ไปมาหาสู่ ก็เป็นไปโดยอย่างเดียวกันทั้งนั้น พี่นิลจึงเป็นครูของครูอย่างมากหลาย คราวนี้พูดถึงในหน้าที่การงาน ตั้งแต่งานสอน งานปกครองและงานติดต่อ พี่นิลก็จัดได้โดยเหมาะสมเรียกว่า ไม่อ่อนแอ แต่อ่อนโยน ไม่แข็งกร้าว แต่ก็แข็งแกร่ง มีระเบียบแบบแผน ใครจะไปติดต่อด้วย แม้จะไม่เป็นผลสำเร็จแต่ก็ได้รับความพอใจกันไปโดยมาก พี่นิลเป็นคนแข็งงานและสามารถในการงานจริง ๆ จึงมีผู้เคารพนับถืออย่างใจจริง.

คนเราเมื่อเกิดมาก็ไม่มีอะไรติดตัวมา และเมื่อได้ตายไปก็ไม่

สามารถจะนำอะไรไปด้วยได้ ดังนั้น ผู้เขียนจึงเคยปรารภกับหลาน ๆ ซึ่งเป็นบุตรและธิดาของพี่นิล เมื่อพี่นิลตายแล้วว่า หลาน ๆ ควรจะรู้สึกภูมิใจซึ่งได้มีแม่ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณงามความดีเห็นปานนี้ จึงไม่จำเป็นจะต้องเสียใจหรือวิตก เพราะพี่นิลมีคุณงามความดีอันเป็นกุศลกรรมติดไปได้อย่างมากมายแน่นอน ข้อเขียนในคราวนี้ เขียนอย่างเกิดจากใจจริง ๆ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ลูก ๆ ของพี่นิลทุกคนผู้เป็นทายาท ควรจะรักษามรดกอันนี้ไว้จากคุณแม่ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ถ้าทำกันได้ทุกอย่างนี้ นี่แล คือความกตัญญูกตเวทีอย่างสูงสุด.

สุดท้ายนี้ หากวิญญาณของพี่นิลจะสถิตอยู่ ณ ที่ใด ๆ ก็ดี ขอได้รับทราบไว้ด้วยว่า กรรมดีของพี่นิลต่าง ๆ ก็ดี การกระทำต่าง ๆ ของน้องคือผู้เขียน อันจัดเป็นกุศลกรรม จงบรรลุเป็นวิปากสมบัติแก่พี่นิล ตามควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพ ทุกประการ เทอญ.

" ศรีคุ้ม "

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

รำลึกถึงอาจารย์นิล

ข้าพเจ้ารู้จัก อาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น ตั้งแต่อาจารย์เป็นนักเรียน เพราะบ้านคุณแม่ของข้าพเจ้าอยู่ใกล้ชิดกับบ้านคุณแม่ของอาจารย์ และคุณแม่ของอาจารย์กับคุณแม่ของข้าพเจ้า ท่านสนิทสนมกันอย่างญาติ ข้าพเจ้าจึงเรียกท่านว่าคุณป้า ข้าพเจ้ามีอายุมากกว่าอาจารย์แปดปี อาจารย์จึงเรียกข้าพเจ้าว่าพี่ ด้วยเหตุที่กล่าวแล้วนี้ ข้าพเจ้ากับอาจารย์ จึงมีความรักและสนิทชิดชอบกันตลอดมา เท่าที่ข้าพเจ้ากับอาจารย์ได้สนิทสนมกันมาเป็นเวลาห้าสิบปีเศษ ไม่เคยมีเรื่องหมองใจกันเลยแม้แต่น้อย อาจารย์เป็นผู้ที่มีนิสัยใจคอเยือกเย็น ไม่เคยแสดงอาการโกรธให้ใครเห็น อาจารย์เป็นผู้ที่เสมอต้นเสมอปลาย เป็นบุคคลที่เรียกได้ว่า มาดี ไปดี ในวัยเด็กอาจารย์เป็นลูกที่ดีของคุณพ่อคุณแม่ ในวัยครองเรือน อาจารย์เป็นภรรยาที่ดีของสามี เป็นมารดาที่ดีของบุตร เป็นครูที่ดีของศิษย์ เป็นญาติที่ดีของญาติ เป็นมิตรที่ดีของมิตร ชอบช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ไม่เฉพาะแต่จะช่วย ญาติ มิตร ลูกศิษย์ จะเป็นใครก็ตามแม้เพียงพบหน้ากันครั้งแรก ที่มาขอความช่วยเหลือจากอาจารย์แล้ว อาจารย์ต้องช่วยเท่าที่สามารถ โดยมิได้หวังผลจากการตอบแทน ยิ่งกว่านั้น

แม้ผู้ที่เคยได้รับความช่วยเหลือแต่ไม่ได้รู้สึกบุญคุณ อาจารย์ก็มิได้เอาใจใส่หรือกล่าวถึง ความดีของอาจารย์ ซึ่งมีต่อข้าพเจ้าจะตราตรึงอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าตลอดไป จนชั่วชีวิตของข้าพเจ้า ระหว่างอาจารย์ป่วย ข้าพเจ้าก็ได้ไปเยี่ยมฟังอาการเสมอ เมื่อก่อนที่อาจารย์จะถึงแก่กรรมไม่กี่วัน ข้าพเจ้าได้พบท่านสมุห์คำ วัดพิชัยญาติ ท่านถามข้าพเจ้าว่า ไปเยี่ยมอาจารย์นิล ฯ บ้างหรือเปล่า ข้าพเจ้าเรียนท่านว่าระยะนี้ยังไม่ได้ไปเพราะยุ่งด้วยงาน ท่านว่ายังไม่ได้ไปก็ต้องรีบไป ถ้าช้าไปจะไม่ได้พบกัน ข้าพเจ้าฟังท่านพูดแล้วใจหาย รีบเรียนท่านว่าดวงชะตาอาจารย์เข้าฆาตหรือ ท่านว่าเข้าฆาต รุ่งขึ้นข้าพเจ้ารีบไปเยี่ยม ข้าพเจ้าได้สังเกตอาการดูก็ไม่หนักหนานัก แล้วข้าพเจ้ากลากลับ อีกไม่กี่วันข้าพเจ้าก็ได้ทราบมรณะกรรมของอาจารย์ ที่ท่าอากาศยานดอนเมือง ข้าพเจ้าจึงมาพร้อมกับบุตรชายของอาจารย์ซึ่งไปรับราชการเป็นผู้ช่วยกงศุลอยู่ที่ฮ่องกง ระหว่างที่ข้าพเจ้าเทน้ำหอมใส่ในมืออาจารย์ ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจและเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่ต้องขาดมิตรที่แสนดีไปผู้หนึ่ง อย่างไม่มีวันจะได้พบกันอีก เสียดายที่อาจารย์ควรจะมีชีวิตอยู่ต่อไปได้อีก เพื่อสร้างบุญกุศลต่อไป ถ้าจะไม่เกิดโรคร้ายนี้ขึ้นแล้ว อาจารย์จะต้องมีอายุต่อไปได้อีกนาน บุญกุศลผลของความดีที่อาจารย์ได้สร้างสมไว้ในภพนี้ วิญญาณของอาจารย์คงไปสถิตในสรวงสวรรค์ชั้นดุสิต อันสงบสุขอย่างแน่นอน.

เยื้อน ภาณุทัต

๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

นิลรำลึก

อาจารย์นิลกับดิฉัน เคารพรักใคร่ชอบพอกันมาตั้งแต่เรายังเป็นนางสาวอยู่ด้วยกัน เคยกินเคยนอนร่วมทุกข์ร่วมสุขมาด้วยกันตลอดจน ญาติผู้ใหญ่ของเราทั้งสอง ก็ให้ความเมตตาปรานีเราทั้งสองเหนือกว่าความเป็นเพื่อนของลูก เช่น คุณแม่ดิฉันถ้ามีคนติว่าอาจารย์นิลขี้เหร่ คุณแม่ดิฉันจะต้องออกรับแทนว่า "คนขี้เหร่น่ะแหละมันสวยเสียกว่าคนรูปงามเสียอีก งามจริตกิริยามารยาท งามความประพฤติน่ะมันงามไปจนตาย ถึงตายแล้วมันก็ยังไม่สูญไปจากโลก งามรูปน่ะมันงามไม่ยั่งยืน" ท่านรักอาจารย์นิลมากและเชื่อถือว่าอาจารย์นิลดีจริง ๆ ท่านไม่เคยปล่อยให้ดิฉันไปเที่ยวทางไกล ต้องค้างคืนกับใครเลยนอกจากอาจารย์นิล ครั้งหนึ่งดิฉันไปเที่ยวกับอาจารย์นิลในเวลาโรงเรียนปิดภาคฤดูร้อน เราได้ไปพักอยู่บ้านของคุณน้าอาจารย์นิลที่โพธาราม จังหวัดราชบุรี วันหนึ่งเราไปนั่งเล่นที่ริมน้ำ เป็นหาดทรายที่ฝั่งตรงข้ามมีคนเขินน้ำไปนั่งเล่นเดินเล่น ส่วนฝั่งที่เรานั่งเล่นอยู่ไม่มีหาด แต่เข้าใจว่าน้ำคงไม่ลึก จึงพากันลุยน้ำไปด้วยกันสามคน มีญาติผู้หญิงของอาจารย์นิลที่ไปด้วยกันจากกรุงเทพ ฯ อีกคนหนึ่ง ว่าจะข้ามไปที่

หาดตรงกันข้าม แต่เราเคราะห์ร้ายที่พอเดินลุยน้ำไปจากที่ ๆ ตื้น แล้วก็ตกลงไปที่ ๆ น้ำลึกยืนไม่ถึงดิน ยังไม่ทันจะถึงหาดตรงข้าม อาจารย์นิลตกใจมาก เพราะว่ายน้ำไม่แข็ง ส่วนชาวบ้านสองฟากแม่น้ำแกร้องเอะอะกันใหญ่ ว่าเห็นนั่งเล่นกันอยู่ดี ๆ แล้วนึกอย่างไรถึงได้ลงไปลอยคออยู่ในน้ำนั่นน่ะ หล่มตรงนี้แม้แต่ช้างยังไม่ลงไปเลย ดิฉันน่ะไม่ตกใจมากเพราะว่ายน้ำแข็งกว่าอาจารย์นิล แล้วยังนึกขำชาวบ้านที่เอาช้างมาเปรียบกับเรา หันไปดูอาจารย์นิลเห็นหน้าซีดตกใจ ดิฉันก็ปลอบใจว่าอย่าตกใจเอามือพุ้ยน้ำเข้าแล้ว เอาเท้าถีบน้ำพยุงตัวไว้ประเดี๋ยวก็คงถึงที่ตื้น แต่ไม่มีเลย ซ้ำยังเป็นที่น้ำวนเสียด้วย แต่เรายังไม่ถึงที่ตาย เผอิญมีเรือสำปั้นลำใหญ่มีประทุนคนแจวหัวแจวท้ายแจวมาแต่ไกล ชาวบ้านผู้อารีก็ร้องตะโกนเรือให้มาช่วยคนตกน้ำด้วย ดิฉันได้ยินจึงร้องบอกอาจารย์นิลว่า "ไม่เป็นไรทำใจดี ๆ มีเรือมาช่วยเราแล้ว" เจ้าของเรือก็ดีเหลือแสนในเวลาไม่กี่นาที เรือก็มาเทียบให้เราเกาะเข้าฝั่ง ดิฉันกับอาจารย์นิล พากันกราบไหว้ขอบคุณเจ้าของเรือที่ได้ช่วยชีวิตเราไว้ อาจารย์นิลกระซิบกับดิฉันว่า "ช้าอีกนาทีเดียวพี่ขาดใจ" ชาวบ้านช่วยกันแสดงความยินดีกับเราเป็นอันมากและสั่งว่าอย่าลงไปอีกนะ หล่มตรงนี้ เจ๊กตกลงไปตายหลายคนแล้ว พอคุณน้าของอาจารย์นิลทราบเรื่องเข้า ท่านก็ไปตามผู้เฒ่าในตำบลนั้นมาผูกมือด้วยด้ายสายสิญจน์ และเรียกขวัญกันเป็นการใหญ่ ในการที่เราเกือบจะเอาชีวิตมาทิ้งเสียที่โพธาราม ท่านผู้ใหญ่คนหนึ่งที่

มาจากกรุงเทพ ฯ พร้อมกับเราได้แต่งโคลงไว้เป็นอนุสรณ์แก่เรา บทหนึ่งว่า

ตกเย็นสามนุชเจ้า สรงสนาน
หล่มลึกละหานธาร บ่รู้
น้ำใจใคร่ข้ามละหาน ข้างฟาก โน้นนา
ลึกบ่อลึกไป่อู้ เกือบเมื้อเมืองสวรรค์

เป็นความจริงที่สุด ถ้าเราเมื้อเมืองสวรรค์เสียตั้งแต่ครั้งนั้นก็คง ไม่มีโอกาสที่ท่านผู้ใหญ่คนนี้ จะได้มาเขียนอนุสรณ์ไว้ให้พวกเรา ได้อ่าน ยิ่งเราได้ร่วมทุกข์มาด้วยกัน ยิ่งรักกันมาก ยิ่งเห็นอกเห็นใจ กัน วันใดที่เราไม่ได้พบกัน วันนั้นไม่มีความสุขเลย เพื่อนคนหนึ่ง เขาเห็นเรารักกันมาก เขาก็ตัดพ้อต่อว่าและแต่งโคลงกระทู้ล้อเลียนเรา บทหนึ่งว่า

จาก ทองสุกปลุกชื่อให้ นิลเห็น
น้อง รักร่วมลำเค็ญ คู่ไร้
ยอด มิตรจิตซื่อเป็น ความสัตย์
รัก ยิ่งรักจักได้ สิ่งเทียบฤๅถึง

อาจารย์นิลเป็นมิตรที่ดีของดิฉัน ดิฉันรู้สึกทีเดียวว่าตั้งแต่ดิฉัน รักใคร่สนิทสนมกับอาจารย์นิลมา ทำให้นิสัยใจคอดิฉัน ซึ่งเคยเป็น เด็กชอบล้อเลียนเย้าแหย่เพื่อนฝูง กลับเป็นคนรักสงบและเรียบร้อย ตามอาจารย์นิลไป นี่แหละที่ท่านกล่าวไว้ว่า "คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว"

ทีนี้พออาจารย์นิลแต่งงานไปแล้ว การเป็นแม่บ้านต้องรับภาระทั้งทางบ้านและทางโรงเรียน ทำให้เราต้องเหินห่างกันไป ดิฉันอิจฉาคุณพระบรรณสิทธิ์ ที่มาแย่งเอาความรักที่อาจารย์นิลมีต่อดิฉันไปเสียหมด จะหาโอกาสคุยกันพบกันอย่างแต่ก่อนตามลำพังก็ไม่มีอีกแล้ว ดิฉันเสียใจมาก คิดเห็นแก่ตัวว่า รู้ยังงี้ยุให้อาจารย์นิลถ่วงเวลาไปก่อนดีกว่าอีก

ภายหลังดิฉันแต่งงานแล้ว ก็ออกไปอยู่ตามชนบทไม่ค่อยได้อยู่ในกรุงเทพ ฯ ต่างคนก็ต่างมีภาระที่จะต้องรับผิดชอบด้วยกัน ตอนนี้เราห่างไกลกันมาก ถึงแม้ดิฉันจะได้มากรุงเทพ ฯ เป็นครั้งคราวและไปเยี่ยมอาจารย์นิล แต่ก็หาเวลาที่อาจารย์นิลว่างให้พบและคุยกันเหมือนแต่ก่อนนาน ๆ ไม่ได้

มาตอนสุดท้าย ดิฉันทราบว่าอาจารย์นิลป่วย กลับจากโรงพยาบาลมารักษาตัวอยู่ที่บ้าน ดิฉันก็ไปเยี่ยม แต่อาจารย์นิลพูดแทบจะไม่มีเสียง ดิฉันสงสารจนน้ำตาตก ขอร้องให้ลาออกจากโรงเรียนเสียเถิด เราจะได้อยู่พบกันนาน ๆ ก็รับปากดิฉันว่าจะลาออกแต่จะต้องทำงานที่คั่งค้างให้เรียบร้อยเสียก่อน เพื่อไม่ให้ผู้ที่มารับหน้าที่แทนต้องลำบาก ตอนนี้ดิฉันอยากไปเยี่ยมแต่ไม่ไป เพราะเมื่อพบกันแล้วอาจารย์นิลต้องพูดมากแล้วก็เหนื่อย แต่ดิฉันก็คอยสดับตรับฟังอาการของอาจารย์นิลอยู่เสมอ จนกระทั่งย้ายบ้านไปอยู่ที่พระโขนง ดูอาการจะค่อยดีขึ้น ดิฉันก็หาเวลาไปเยี่ยมทุก ๆ เดือน ครั้งสุดท้ายที่ไปเยี่ยม

อาจารย์นิลได้ปรารภว่า "พี่เห็นจะอยู่ไปไม่ทันได้พบลูก ๆ กลับจากเมืองนอก" ดิฉันก็ได้ปลอบใจว่าอย่าคิดมาก ทำใจให้สงบ สิ่งทั้งหลายแหล่แล้วแต่บุญกุศล อย่าฝืนธรรมชาติ นับจากวันนั้นมา ๔-๕ วัน ดิฉันก็ไปเที่ยวปีนังและกลับมาพักที่ภูเก็ต ได้รับจดหมายจากลูกสาวบอกว่า คุณป้านิลถึงแก่กรรมเสียแล้ว ทั้ง ๆ ที่ดิฉันก็ทราบอยู่ดีแล้วว่า **อันร่างเหมือนเรือนโรครับโศกสุข ตายแล้วทุกข์มันจะมีมาที่ไหน** แต่ก็ยังไม่วายที่จะเย็นวูบไปทั้งตัว ด้วยตั้งใจไว้ว่ากลับมาแล้วจะไปเยี่ยมอาจารย์นิลเป็นคนแรก เพราะเป็นห่วงอยู่ว่าจะอยู่ไปอีกไม่ได้นาน แต่ก็ผิดหวัง ถึงแม้ว่าร่างกายและชีวิตของอาจารย์นิลได้แตกดับไปแล้ว แต่คุณงามความดีของอาจารย์นิลยังคงอยู่เป็นอนุสรณ์ และเป็นมิ่งขวัญแก่ลูกหลานและตระกูล "คงศักดิ์" ตลอดไปชั่วกาลนาน.

ทองสุก ประเสริฐศัสตราวุธ

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

กัลยาณมิตร

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น ผู้วายชนม์ เป็นกัลยาณชน คือ เป็นคนดีต่อผู้สังสรรทุกท่าน และเป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่สุดของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ากับเธอได้ร่วมสำนักเรียนกันมา และออกรับราชการร่วมกัน จึงทราบอัธยาศัยใจคอกันเป็นอย่างดี

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น เมื่อเป็นนักเรียน เป็นผู้มีมารยาทเรียบร้อย เป็นที่รักใคร่ของเพื่อนนักเรียนทั้งหลาย และเป็นผู้ที่ได้รับความยกย่องจากครูอาจารย์เป็นอันมาก เพราะเธอเป็นคนขยันหมั่นเรียน และมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นนิสัย มีความเคารพคารวะต่อผู้ใหญ่ และมีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้ที่มีคุณแก่เธอเป็นแม่นมั่น คุณธรรมเหล่านี้ ย่อมผูกจิตใจของผู้ที่เข้ามาติดต่อสังสรรกับเธอ ผู้น้อยเข้ามาติดต่อกับเธอก็ต้อนรับในฐานผู้ใหญ่อย่างน่าคารวะ คือเธอมีจิตกอปรด้วยความเมตตากรุณาต่อผู้น้อยเป็นที่ตั้ง ไม่เย่อหยิ่งวางอำนาจ เหยียดหยาม หากผู้น้อยทำผิดพลาด เธอก็ค่อยพูดจาชี้ข้อถูกผิดให้เขาได้สำนึกในความผิดนั้น แม้จะลงโทษก็ไม่กระทำด้วยความโกรธ จึงเป็นที่เคารพยำเกรงของผู้น้อย ส่วนบุคคลที่เสมอกัน

ก็ให้ความต้อนรับสนิทสนมเป็นกันเองตามหลักฉันท์พี่น้อง ใครอายุอ่อนกว่า เธอก็วางตัวเสมือนเป็นพี่ ถ้าใครอายุแก่กว่า เธอก็อ่อนน้อมเสมือนน้อง เธอไม่ริษยาอาฆาตใคร ตรงกันข้ามเมื่อเป็นโอกาส เธอมักกล่าวขวัญยกย่องคนนั้นคนนี้ สำหรับผู้ใหญ่เหนือเธอ เธอมีความจงรักภักดี มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อ และมีความเคารพเชื่อฟังเป็นอันดี

ตามที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ เป็นความจริงทุกประการ ข้าพเจ้ายืนยันด้วยความจริงใจ ข้าพเจ้ามีความอาลัยถึงเธอมาก เพราะเธอเป็นคนดีของกัลยณาชนและข้าพเจ้าด้วย

ขอวิญญาณอันสะอาดบริสุทธิ์ ของเธอจงรับทราบคำสดุดีของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรของเธอด้วย เทอญ.

สงวน อิงวิโรจน์

๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

ระลึกพระคุณอาจารย์

ข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ที่กล่าวได้เต็มปากว่า ไม่มีศิษย์คนใดที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันนี้ เคยอยู่ใกล้ชิดท่านระยะยาวร่วม ๑๕ ปี อย่างข้าพเจ้า รู้สึกว่าตลอดเวลาที่อยู่กับท่าน ข้าพเจ้ามีจิตใจเป็นเด็กชอบเกเร และทำอะไรตามใจตัวเองเสมอ ซึ่งบัดนี้ ข้าพเจ้าได้สำนึกเป็นอย่างดีแล้วว่า ได้ทำความลำบากให้ท่านเพียงไร ท่านต้องใช้ความอดทนและความสามารถในการอบรม และปราบปรามข้าพเจ้ามากมาย บางคราวท่านถึงกับออกปากว่า "เธอเห็นจะต้องถึงพระถึงเจ้ามากกว่านี้" มิใยท่านจะพูด ข้าพเจ้าก็ไม่เข้าใจและสนใจ ครั้นวัยล่วงเลยเข้ามาถึงบ้านนี้ ข้าพเจ้าได้คิดและซาบซึ้งในความกรุณา และคำสั่งสอนของท่าน แต่เห็นจะสายไปเสียบ้างตามสมควร ข้าพเจ้ารับมาได้เพียงเงาที่ติดเป็นนิสัย จากความเคยชินที่ได้อยู่ใกล้ชิดท่านเท่านั้นกระนั้นก็ยังเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้า ขณะใดที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรคและขบคิดปัญหาจนลุล่วงไปได้ ข้าพเจ้าอดคิดและระลึกถึงพระคุณของท่านไม่ได้เลย เพราะความคิดทั้งหลายแหล่เหล่านั้นได้มาจากท่านเป็นส่วนใหญ่ ท่านได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาและความเฉลียวฉลาดให้โดยไม่รู้สึกตัว พระคุณอันนี้ มากจนสุดที่จะพรรณนาเป็นตัวหนังสือได้

ในส่วนตัวท่าน ท่านเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดอย่างหาตัวจับยาก มีปฏิภาณในการพูดโต้ตอบอย่างพิสดาร ท่านรู้เท่าทันคนในทุกแง่ทุกมุม ข้าพเจ้าเคยอยากได้คุณสมบัติชิ้นนี้ของท่านไว้เป็นของตน แต่ถ่ายแบบไม่ได้เลย ว่าถึงการปฏิบัติหน้าที่การงาน ท่านก็มีความสามารถเท่ากับผู้ชายคนหนึ่ง ท่านมีความมานะอดทน บากบั่น จนน่ากลัวป่วยไข้ แต่ท่านก็ไม่เคยเจ็บป่วยหนักหนาเลย เวลาท่านอยู่บ้านตามลำพังกับครอบครัว ท่านเป็นมารดาที่รักบุตร ฉลาดอบรมลูกด้วยเหตุผล อ่อนหวานและนุ่มนวลจนลูก ๆ พากันเจริญรุ่งเรืองตราบเท่าทุกวันนี้ เพราะน้ำมือของท่าน ท่านมีนิสัยเป็นแม่บ้านแม่เรือน ชอบทำงานบ้าน ปรุงอาหาร เก็บงำ ใช้เวลาว่างไปวัดอ่านหนังสือธรรมะ ร้อยดอกไม้ ท่านเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษย์ให้คำแนะนำสั่งสอน ช่วยทุกข์บำรุงสุขของศิษย์ทุกคน เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ แม้จะอยู่ห่างไกลใจก็ยังอบอุ่น เพราะ รู้สึกเสมือนมีมารดาคอยปกปักอยู่เสมอ บัดนี้ ท่านจากพวกเราไปแล้ว ยังคงเหลืออยู่แต่ความดีและแบบฉบับที่ดีติดแน่นอยู่ ในจิตใจศิษย์อย่างไม่รู้ลืม.

กรองทอง สุรัสวดี

โรงเรียนฝึกหัดครูนครสวรรค์

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

กราบท่านอาจารย์ ที่รักเคารพยิ่ง

ดิฉันได้ทราบว่าท่านอาจารย์ได้ย้ายจากสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์อีก ดิฉันยินดีและปลื้มใจมาก ทั้งนี้เพราะดิฉันเห็นว่า งานวัฒนธรรมฝ่ายหญิงก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ส่วนรวมคือชาติประเทศ แต่งานโรงเรียนเริ่มต้นแต่เด็ก เด็กของชาติประเทศที่จะโตเป็นผู้ใหญ่เกี่ยวแก่การสอนให้วิชาความรู้ การอบรมจิตใจให้อยู่ในศีลธรรมนิยมและประพฤติแต่ในทางที่ดีงาม ตลอดถึงการฝึกหัดการงานต่าง ๆ ให้เป็นผู้มีความสามารถเป็นที่พึ่งของตนเอง ของครอบครัว และรับใช้สนองคุณชาติประเทศได้ดีนั้น เป็นงานที่ยุ่งยากมากและสำคัญกว่า ข้อสำคัญก็คือ ต้องมีครูที่มีความรู้, เข้าใจ, มีวิธีการที่ดี, ซึ่งมีอำนาจอันชอบธรรมสมบูรณ์และมีอุดมการแห่งความเมตตา กรุณา ซื่อ ยุติธรรม พากเพียรพยายาม อุตสาหะ บากบั่น จึงจะได้ผลตามความมุ่งหมายโดยรวดเร็ว นักเรียนฝึกหัดครูเมื่อมาได้รับการสอนอบรมฝึกหัดจากครูอาจารย์ที่ดีก็ออกไปเป็นครูที่มีคุณสมบัติอันดีงาม เสริมสร้างความเจริญรุ่งเรือง ได้สนองคุณชาติประเทศได้อย่างดียิ่ง ท่านอาจารย์เป็นผู้รักการเป็นครู เป็นครูอาจารย์ที่มีอุดมการแห่งความดีทั้งหลาย เป็นที่รัก

เคารพทราบซึ้งตรึงใจของบรรดาศิษย์และผู้อยู่ในปกครอง ท่านอาจารย์จะได้มีโอกาสแสดงออกให้เป็นวิทยาทานต่อไปอีก

ดิฉันขอกราบอวยพรมา ณ โอกาสนี้ ขอให้ท่านอาจารย์เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย ลาภ ยศ สรรเสริญ ได้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูตลอดไปเป็นเวลายาวนานและได้สำเร็จผลแห่งการบำเพ็ญทานการกุศลยอดปรารถนา

ดิฉันกราบมาด้วยความรักเคารพยิ่ง

ตาบทิพย์ รัตนวราหะ

อาลัยพระคุณของอาจารย์ที่เคารพสูง

ท่านอาจารย์นิล บรรณสิทธิ์วรสาส์น อาจารย์ที่เคารพรักของศิษย์ ท่านทรงคุณธรรมล้ำเลิศ ท่านเป็นครูตัวอย่างที่ดีเยี่ยมทุกสมัย เป็นแม่พิมพ์ที่ดีเลิศของศิษย์ บรรดาสานุศิษย์ของท่านได้รับถ่ายแบบไปจากท่านมากมาย แม้จะได้รับไปไม่เท่าเทียมคุณธรรมอันสูงส่งของท่าน ก็ยังได้ไปบริหารการศึกษาอบรมกุลบุตรกุลธิดา ได้ผลดี เป็นพลเมืองดีของชาติ แทบทุกทิศทุกถิ่นแคว้นแดนไทย ท่านได้ชุบมือชุบจิตใจศิษย์ของท่านให้มีชีวิตจิตใจเป็นครูจริง ๆ ด้วยกลวิธีสอนอันแนบเนียน ทราบซึ้ง คารมรื่นหูชื่นใจจับจิตอยู่มิรู้เลือน เพื่อทำหน้าที่สร้างนิสัยของชาติผ่านมือที่สามารถสืบต่อจากท่านไปอีกหลายพันเท่าทวีคูณ

ท่านเป็นครูที่ควรแก่การเคารพบูชา ด้วย ธูป เทียน ของหอม ท่านเป็นครูชนิดที่เป็นเจ้าหนี้บุญคุณศิษย์ ซึ่งศิษย์จะใช้หนี้บุญคุณของท่านไม่รู้จักหมดสิ้น จะเปรียบก็ยิ่งกว่าพื้นพสุธา ศิษย์พยายามเดินตามรอยเท้าของท่านทุกขณะ โดยไม่ปฏิบัติตัวให้ได้ชื่อว่า "เป็นครูที่ลูกศิษย์เป็นเจ้าหนี้" คือปฏิบัติการสอนการปกครองบกพร่องจนเป็นที่รังเกียจของสังคมและไม่ได้ผลให้ลูกศิษย์ได้เป็นพลเมืองดีของชาติ

โอวาทอันเป็นมิ่งมงคล ที่ศิษย์ได้รับจากท่านครั้งสุดท้าย เมื่อศิษย์จากท่านเพื่อออกรับราชการ อันประทับจิตใจว่า การเป็นครูต้องเป็นแม่พิมพ์ที่ดีของนักเรียน ต้องปฏิบัติราชการด้วยความอุตสาหะพากเพียร มีฉันทะในหน้าที่ ประพฤติอยู่ในระเบียบวินัยข้าราชการ-พลเรือน มีพินิจฉัย มีความริเริ่ม หนักแน่น อดทน มีความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สมานสามัคคีในหมู่คณะ ซื่อสัตย์สุจริต ตรงต่อเวลาและการงาน เมื่อผู้บังคับบัญชาท่านมอบหมายกิจการงานอันใดให้ ถ้าไม่เหลือความสามารถต้องพยายามรับไม่ปฏิเสธ และปฏิบัติด้วยดี จนสุดความสามารถ จึงจะเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เท่ากับมโนภาพของครูที่ได้วาดไว้ตามทรรศนะของครู

อนึ่ง การสอนศิลปวิทยาการใด ๆ จงใช้อุปกรณ์การสอนประกอบจึงจะได้ผล ซึ่งท่านก็ได้ปฏิบัติอบรมสอนศิษย์ด้วยอุปกรณ์การสอนอยู่เสมอ ใช้วัสดุทรัพย์ในดินสินในน้ำและภาพแผนภูมิประเทศต่าง ๆ ท่านเป็นครูเก่าตั้งแต่สมัยศิษย์เริ่มรับการอบรมสั่งสอนจากท่าน เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๙ แต่การสอนของท่านใหม่ ในกลวิธีสอนไม่แพ้การสอนแผนใหม่ จึงนับว่าการสอนของท่านลบล้างคำพูดของบางท่านที่ว่าการเรียนหนังสือสมัยก่อนนั้น เรียนด้วยความเจ็บปวดไปบ้าง

ท่านอาจารย์รักศิษย์ และปกครองศิษย์ของท่านโดยทั่วถึง เอาใจใส่ห่วงใยในการเรียน การสอน ศิษย์ไม่เคยเห็นท่านลาหยุดเลยตลอดปี นอกจากวันหนึ่งท่านหยุดการสอนไปเพราะท่านคลอดบุตร

ท่านแข็งแรง อดทนมีกำลังใจเข้มแข็ง ห่วงนักเรียน ท่านมาทำการสอนจนถึงวันคลอด ศิษย์ได้เคยไปศึกษานอกสถานศึกษากับท่านเสมอ ท่านว่าจะได้เพิ่มประสพการณ์ เพราะพวกนี้เป็นนักเรียนฝึกหัดครู ทุกคราวท่านจะต้องส่งศิษย์กลับบ้านถึงรถราง และท่านยืนส่งอยู่จนรถออกไป อันความรักความเมตตาของท่านไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ามารดาบังเกิดเกล้า ทนลำบากเสียสละเวลาและความสุขล้อมตัวให้แก่ศิษย์ โดยวัยวุฒิของท่านก็สูงกว่าเพียง ๘ ปี เท่านั้น ศิษย์ไม่เคยลืมพระคุณอันหาได้ยาก ในบุคลิกภาพของอาจารย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ศิษย์ขอกราบเทิดทูนให้ท่านอาจารย์ได้สมญาว่า "อัจฉริยอาจารย์"

ศิษย์ชื่นใจและปลื้มใจเมื่อได้พบท่าน เมื่อไปเยี่ยมกราบเคารพอวยพรให้ท่านในวันเทศกาลตามประเพณีนิยม แต่บัดนี้ ศิษย์เศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่ออาจารย์ที่เคารพรักอย่างสูง ได้ถึงแก่กรรมไปตามวาระของอาจารย์ สมดังพระพุทธวจนะว่า **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง ศิษย์ได้ติดตามไปเคารพกราบไหว้ศพ ด้วยดอกไม้ธูปเทียน ณ สุสานเสมอเป็นนิจ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านด้วยกตัญญูกตเวที อันแท้จริงของศิษย์ ศิษย์ขอให้วิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านอาจารย์ที่เคารพรักอย่างสูง จงประสบแต่ความสุขความสงบ ในสัมปรายภพเทอญ.

ยุพิน สุขุมาลทัต

อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสายปัญญา

๑๐

รำลึกถึงพระคุณ

อาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

ดิฉันเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์ นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ และเป็นศิษย์ท่านตลอดมาจนท่านวายชนม์ จากการอยู่ใกล้ชิดกับอาจารย์ ได้สังเกตเห็นว่าอาจารย์เป็น ภรรยาที่ดี แม่ที่ดี และครูที่ดี แม้แต่เมื่อตอนที่ดิฉันยังเป็นเด็กนักเรียนก็ได้เห็นอย่างชัดเจนว่า อาจารย์ไม่ได้สอนแต่เพียงวิชา แต่เป็นผู้อบรมด้านจริยศึกษา ท่านมีความเอาใจใส่ และรักศิษย์เหมือนลูก ใช้เวลาส่วนมากเรียนประวัติของศิษย์ รู้จักจนกระทั่งถึงบิดามารดาของศิษย์ จัดการอบรมศิษย์โดยวิธีที่เหมาะสม สอนเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิต มีกลวิธีสอนที่ดี ทำให้ผู้ฟังปราศจากความเบื่อหน่าย รู้สึกซาบซึ้ง และมีความเชื่อถือ อาจารย์เคยสอนถึงเรื่องการสมรสว่า “การเลือกคู่เป็นเรื่องส่วนตัว ผู้ใหญ่ไม่ควรมาเกี่ยวข้อง แม้รักกันแล้ว จะตัดก้อนเกลือกินก็ทนได้” แต่ “ผู้คิดเช่นนี้ ได้เคยลองคิดดูบ้างหรือไม่ว่า หากสภาพความเป็นอยู่ในขณะที่ตนอยู่กับผู้ที่ตนรักนั้นแตกต่างกับที่เคยอยู่กับบิดามารดามากมาย ตนจะทนได้หรือไม่” คำสั่งสอนอบรมแบบนี้ ฟังเผิน ๆ แล้วไม่น่าสนใจ แต่ปรากฏ

ชัดว่าได้มีผลในทางจิตใจเป็นอันมาก และเป็นเครื่องช่วยให้ศิษย์ของอาจารย์เป็นจำนวนไม่น้อย มีความเข้าใจในเรื่องชีวิตของครอบครัว และการดำรงชีวิตโดยทั่วไป.

เมื่อดิฉันเติบโต มีครอบครัว และการงานในหน้าที่ส่งเสริมให้มีส่วนในการขบคิดปัญหาเกี่ยวกับเยาวชนในปัจจุบัน จึงระลึกถึงคำสอนต่าง ๆ ของอาจารย์ซึ่งเป็นคำสอนที่ดีและมีคุณประโยชน์มากที่สุด และสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือว่า ศิษย์ทั้งหลายได้ดีก็เพราะมีตัวอย่างที่ดี คือการครองชีวิตของอาจารย์เอง อาจารย์เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยความดี ทั้งกาย วาจา และใจ ในการอบรมของอาจารย์ อาจารย์มิได้สั่งสอนศิษย์แต่เพียงด้านทฤษฎี แต่ได้ทำตนเป็นตัวอย่างด้วย อาจารย์เป็นผู้ประหยัดแต่เป็นผู้ที่โอบอ้อมอารี ช่วยเหลือคนโดยทั่ว ๆ ไป พูดจาไพเราะ มีเมตตาจิต เมื่อศิษย์ทำผิดก็ไม่โกรธเอะอะ แต่จะเรียกไปตักเตือนด้วยวาจาที่ไพเราะ น้ำใจประเสริฐเช่นนี้จะหาได้ยากนัก หากครูในปัจจุบัน มีคุณสมบัติดังเช่นอาจารย์เป็นจำนวนมากแล้วก็คงจะไม่มีปัญหาเยาวชนเกิดขึ้นมากดังทุกวันนี้.

อาจารย์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการชั้นเอก เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ. ศ. ๒๔๙๗ เป็นข้าราชการหญิงคนแรกที่ได้รับเกียรตินี้ทั้งยังได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก และ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทยด้วย.

นับเป็นโชคดีอย่างยิ่งที่ดิฉันได้มีโอกาสเป็นศิษย์ของอาจารย์

จากคำสั่งสอนอันละเมียดละไม และจากการประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีของอาจารย์ ดิฉันจึงสามารถผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ของชีวิตมาได้โดยราบรื่น พระคุณอันนี้จะยังคงจารึกอยู่ในความทรงจำของดิฉันตราบชั่วชีวิต และถ้าหากมีชาติภพใหม่ ดิฉันก็ปรารถนาเป็นอย่างยิ่งที่จะได้มีวาสนาเป็นศิษย์ของอาจารย์อีก.

อัมพร มีศุข

บุคคลตัวอย่าง

ท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น เป็นครูของข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้ารักและเคารพท่านมาก เมื่อสมัยที่ข้าพเจ้ายังเรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ท่านเคยเป็นครูข้าพเจ้า ทั้งครูพิเศษและครูประจำชั้น อันความเมตตากรุณาของท่านที่มีต่อข้าพเจ้า และศิษย์ทุก ๆ คน ของท่านนั้น ยากยิ่งที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน ท่านมีความเหมาะสมในการที่จะเป็นครู เป็นแบบฉบับของครูที่ดีจริง ๆ ท่านเป็นเหมือนกับแม่คนที่สองของพวกศิษย์ เพราะท่านมีพรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ท่านจึงปกครองบรรดาศิษย์แบบแม่กับลูก ส่วนในด้านวิชาการนั้นเล่า ท่านก็ประสิทธิ์ประสาทให้อย่างไม่ปิดบังอำพราง และกลวิธีสอนของท่านก็ถูกต้องตามหลักวิชาครูทุกประการ อันความดีของท่านนั้น จะพรรณนาสักเพียงไร ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกไม่จุใจ และใกล้เคียงกับคุณงามความดีของท่าน ที่ท่านได้ปฏิบัติมาแล้วในความรู้สึกของข้าพเจ้า

ต่อไปนี้เห็นจะถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าควรจะหยิบยกขึ้นมาบรรยาย ในฐานะที่ข้าพเจ้าก็เป็นศิษย์คนหนึ่ง จึงใคร่ขอระบายความรู้สึกที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือ และนิยมในความเป็นครูที่ดีที่สุดของท่านไว้ ณ ที่นี้

เมื่อบ่ายวันหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๘๖ ข้าพเจ้าถูกอาจารย์สอิ้ง เตมิยบุตร โทรศัพท์เชิญข้าพเจ้าให้ไปพบที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย และแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า ท่านอาจารย์นิลรัตน์ จะย้ายไปเป็นผู้ช่วยประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ พวกเราได้ประชุมกันมาครั้งหนึ่งแล้ว พวกเรานั้นหมายถึงบรรดาศานุศิษย์และครูอาจารย์โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย พี่สอิ้งได้บอกว่าบรรดาศิษย์ขอให้ดำเนินการดังนี้ –:

๑. จะเลี้ยงส่งท่านอาจารย์ใหญ่ ที่ภัตตาคารใดภัตตาคารหนึ่ง

๒. จะเลี้ยงน้ำชาที่วิทยาลัยของเรา พี่สอิ้งถามข้าพเจ้าว่า "เธอมีความเห็นอย่างไรบ้าง"

ข้าพเจ้ามีความเต็มตื้นในการที่ครูอาจารย์ของโรงเรียน และบรรดาศิษย์ของท่านอาจารย์นิลรัตน์ มีความจงรักภักดีในท่าน จะจัดเลี้ยงส่งท่าน ข้าพเจ้าขอสนับสนุนความคิดเห็นทั้ง ๒ ข้อนั้น และข้าพเจ้าได้ให้ความเห็นว่า

ตามข้อเสนอข้อ ๑ นั้นก็ดี และข้อ ๒ ก็ไม่เลว แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าไปเลี้ยงตามเหลานั้นไม่สมเกียรติ และสมใจพวกเรา ขอให้ได้ทดแทนพระคุณท่านให้เต็มที่สักครั้ง เพราะการจากไปครั้งนี้ ท่านได้เลื่อนตำแหน่งดีขึ้น ท่านไปดี พวกเราก็ดีใจ และควรจะร่วมจัดงานเลี้ยงส่งท่านในโรงเรียน แต่ข้าพเจ้าขอให้เพิ่มการแสดงละครโดยศิษย์ของท่านอีก ๑ เรื่อง และได้รับอาสาแต่งบทละครให้ด้วย

ในที่สุดได้ตกลงตามความคิดเห็นของข้าพเจ้า ยอมให้เพิ่มรายการแสดงละคร ๑ เรื่อง ข้าพเจ้าได้แต่งบทละครอย่างเร่งรีบที่สุด เพราะเวลากระทันหันมาก เมื่อเขียนเสร็จก็ใช้ต้นฉบับซึ่งมีเพียงฉบับเดียวซ้อม เพราะไม่มีเวลาพิมพ์สำเนา สถานที่ซ้อม คุณบุบผา รามโกมุท ได้ให้ซ้อมที่อาคารของเธอ ชั้นบนของบริษัทวิทยาศรม ส่วนผู้แสดงละครนั้น พอเอ่ยปากพริบเดียว ก็ได้ตัวละครครบ เพราะทุก ๆ คน มีความปรารถนาที่จะได้แสดงความกตเวทีต่อ **ครูที่รักของเรา** ข้าพเจ้าต้องขอประทานโทษต่อเพื่อน ๆ ด้วย ที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะนำชื่อมากล่าวได้ทุก ๆ คน ในที่นี้

ละม่อม นาคินพคุณ เป็นคุณหลวง ผ่องฉวี จารุปกร เป็นภรรยาที่หิ้งของคุณหลวง ข้าพเจ้าเป็นตัวแม่ของนางเอก แม่ที่มีนิสัยบูชาเงินเป็นพระเจ้า

นอกจากตัวละครแล้ว ก็ยังมีผู้ร่ายรำหลายคน ข้าพเจ้าอดไม่ได้ที่จะนึกถึงท่านอาจารย์ใหญ่ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา จึงนำเพลงระบำดอกไม้อีกชุดหนึ่ง ใช้ทำนองจีนรำพัดของท่านมาจัดแสดงสลับฉาก อันเพลงระบำดอกไม้นี้ เคยแสดงสมัยที่ข้าพเจ้ายังเป็นนักเรียนอยู่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เป็นส่วนหนึ่งของละครแบบโอเปอร่าเรื่อง "*มหาสยุมพร*" ที่ท่านอาจารย์หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ทรงแปลจากฉบับภาษาฝรั่งเศส ของนายโมลิแยร์

ชุดระบำดอกไม้ ควรจะเป็นเด็ก ๆ เพราะต้องแต่งกายเป็นดอก

ไม้ บนศีรษะใช้ดอกไม้ประดับตามแต่ว่าใครจะเป็นดอกไม้อะไร และเด็ก ๆ ชุดระบำดอกไม้เหล่านี้จะออกมาร่ายรำในจังหวะไทยและเทศผสมกัน ซึ่งรำได้อ่อนช้อยน่าดูและไม่เนิบนาบมาก

ระบำดอกไม้ชุดของเราแต่ละคนเกินวัยรุ่นทั้งสิ้น มีพี่ทองอิ่ม น้องทองดี (แม่กิมฮ้อ) คุณบุบผา และอีกหลายคน ถึงจะเป็นสาวรุ่นใหญ่แต่รำได้สวยงามพอใช้ งานได้ดำเนินไปด้วยความครึกครื้นอย่างมีเกียรติ เป็นวันอาทิตย์ที่บรรดาศิษย์หยุดราชการ ในงานวันนั้นจึงเพียบพร้อมไปด้วยครูบาอาจารย์ เสมียน และพยาบาล นักธุรกิจซึ่งมีอาชีพต่าง ๆ กัน แต่ทุก ๆ คน เป็นศิษย์ของท่านอาจารย์นิลรัตน์ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อ **ครูที่รักและเคารพของเรา** จึงพยายามแสดงกันอย่างเต็มฝีมือ

งานวันนั้น ข้าพเจ้ายังจำอยู่อย่างไม่เลือนลืม ช่างสนุกสนานอะไรอย่างนั้น บรรยากาศเต็มไปด้วยความอบอุ่น มิตรภาพระหว่างครู ระหว่างเพื่อน ช่างรักกันอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องไม่แอบแฝงและเจือปนอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

ละครของข้าพเจ้า แต่ละฉากผู้ดูปรบมือ หัวเราะเสียงสนั่นหวั่นไหว ได้รับความพอใจทั้งเนื้อเรื่องและการแสดง แต่การแสดงของใครก็ไม่ได้รับการปรบมือมีผู้ชอบใจเท่าของ **ผ่อง** ข้าพเจ้าไม่เคยนึกว่าเรื่องละครที่ข้าพเจ้าแต่งในเวลาเพียงวันสองวันจะดีถึงขนาดนี้

การแสดงร่ายรำชุดดอกไม้สลับฉากละคร สาววัยใหญ่ของพวก

เรา ก็เลวเสียเมื่อไร แสดงได้ดีเกินคาด คุณบุบผาเป็นเจ้าหญิงเอลิพีส เดินชมดอกไม้ แม้เธอจะค่อนข้างท้วม แต่รำได้สวย พอถึงตอนเนื้อที่ว่า "ดูช่างแย้มแฉล้มยิ้ม พริ้มละไม เหมือนชวนให้เราวายคลายกังวล" ตอนนี้ คุณบุบผาหยุดเชยคางคุณทองดี (แม่กิมฮ้อ) เสียงคนปรบมือสนั่นไปทั้งห้องประชุม ช่างร่าเริงและเบิกบานสำราญใจอะไรอย่างนั้น

พอละครเลิก เราก็มารับประทานน้ำชา อาหารว่างร่วมกัน พระเอกละครโลกของเราคนหนึ่ง ศิษย์เขยของท่านอาจารย์นิลรัตน์ ได้เดินทางมาหาข้าพเจ้า แล้วบอกว่า "คุณแต่งละครดีเหลือเกิน สนุกจริง ๆ **ผมชอบมาก**" เพื่อน ๆ อีกหลายคนต่างบอกว่าสนุก ตอนที่คุณผ่องแสดงท่ากราดเกรี้ยว ติดตามหึงคุณหลวง เพราะเข้าใจว่าคุณหลวงสามีมารักผู้หญิงอื่น คุณผ่อง แสดงท่าดุ หึง ได้ดีที่สุด

อนิจจา ครั้งแรก ข้าพเจ้าดีใจว่า เรานี้แต่งละครได้ดีเหลือขนาด แต่ที่ไหนได้ มันไปตรงกับชีวิตของเพื่อนรักคู่หนึ่งของเรา ที่กำลังเป็นอย่างเนื้อเรื่องในละคร ผู้ดูทราบเรื่องนี้เป็นจำนวนมาก จึงเพิ่มความสนุกขึ้นอีกเป็นพิเศษ พระเอกละครโลกได้ต่อว่าข้าพเจ้าต่อไปอย่างอารมณ์ขัน คือ ไม่โกรธว่า "คุณนี่เล่นเอาความจริงมาเขียนเป็นบทละคร ผมแย่ คนดูละคร ดูละครบนเวทีแล้วก็หันมาดูหน้าผมแล้วก็หัวเราะ ปรบมือ"

ความจริง ข้าพเจ้าไม่ทราบเรื่องของเพื่อนรักคู่นี้เลย แต่ทำไม

จึงเขียนไปคล้าย ๆ กับเรื่องจริงได้ก็ไม่ทราบ ก็ดีที่ได้รับการให้อภัย ถ้าข้าพเจ้าเป็นผู้ชาย น่ากลัวจะโดนหมัดปากคอเจ่อ กินน้ำพริกไม่ได้ไปหลายวัน จากศิษย์เขยคนนี้

งานในวันนั้น เราได้รับผลหลายประการ ประการแรกพวกเราได้แสดงออกซึ่งความรักนับถือ และความกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้มีคุณ คือ ท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ ประการที่สอง เราได้พบปะเพื่อนรักเก่า ๆ ที่อยู่ร่วมโรงเรียนและจากกันไปนาน ๆ บรรยากาศจึงอบอวลหวลหอมไปด้วยความสดชื่น ความรัก โอกาสอย่างนี้จะไม่กลับมาอีกแล้ว เพราะเดี๋ยวนี้ พวกเราที่เป็นศิษย์ก็มีอายุ ๔๐ ๕๐ จะ ๖๐ ตาม ๆ กันแล้ว คอยแต่ว่าอีกไม่นานเราก็คงจะได้เดินทางไปพบเพื่อกราบไหว้อาจารย์ที่รักของเรา ที่คอยอยู่ ณ ปรภพโน้น ไม่มีอะไรเป็นสิ่งเที่ยงแท้แน่นอน เราจงมาร่วมกันสร้างความดีเถิด เพื่อฝากไว้แก่น้อง ๆ รุ่นหลัง

และเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๘๖ ท่านอาจารย์นิลรัตน์ ก็ได้ย้ายไปรับราชการเป็นรองประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ท่านเป็นสตรีตัวอย่างที่บุกเบิกทางให้แก่สตรีไทยทั้งหลาย ให้ก้าวตามในการที่จะสร้างความดีให้แก่ครอบครัวและสังคม

ข้าพเจ้าได้ย้ายจากครูโรงเรียนศึกษานารี ใน พ. ศ. เดียวกัน ไปเป็นนักศึกษาวิชาสังคมสงเคราะห์สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง เป็นรุ่นแรก ครูของข้าพเจ้า ไม่ได้เลือกข้าพเจ้าไปเพราะเป็นศิษย์ของท่าน ท่านได้

พูดแก่ข้าพเจ้าในวันหนึ่งว่า "แม่ทิพย์ ครูเห็นว่า เมื่อสมัยเป็นนักเรียน แม่ทิพย์ชอบช่วยเหลือเพื่อนฝูง จึงอยากให้มาเรียนวิชาสังคมสงเคราะห์" ข้าพเจ้านึกรำพึงรำพันไปในใจว่า "ก็ดีหรอก แต่เวลานั่งเรียนรอบบ่าย หลังอาหารกลางวัน อายุมาก ๆ นี่มันช่างง่วงนอนเสียจริงเจียว" การเรียนวิชาสังคมสงเคราะห์ ถึงแม้ข้าพเจ้าจะชอบแต่ก็รู้สึกว่า คนเป็นครูมาตั้ง ๑๔-๑๕ ปีแล้ว ต้องมานั่งเรียนหนังสือกับเด็กสำเร็จจากมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ นี้ จะสู้เด็กได้อย่างไร ต้องมีการสอบซ้อม สอบไล่ ไม่มีคะแนนบวก คะแนนลบ ทุกวิชาต้องได้ ๖๐% เป็นครูมาแล้ว ถ้าสอบตกอายเพื่อนเด็ก ๆ แย่ แต่ก็ข่มใจทนเรียน เพราะเป็นความปรารถนาดีของครูที่รัก แรก ๆ ก็นึกไม่ออกว่าจะได้ประโยชน์อะไร แต่ท่านอาจารย์นิลรัตน์ ผู้มีความคิดสูง มีสมองอันเลอเลิศ ท่านต้องได้พิจารณาแล้วว่า สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควร เมื่อข้าพเจ้าสอบไล่วิชาสังคมสงเคราะห์ได้แล้ว พอดีกับมหาสงครามโลกครั้งที่สองสงบ สหประชาชาติก็เข้ามาตั้งทุนให้แก่ผู้มีความรู้ วิชาสังคมสงเคราะห์ และข้าพเจ้าก็ได้สมัครสอบชิงทุนไปศึกษาและดูงานวิชาสังคมสงเคราะห์ ณ ต่างประเทศ ได้กลับมาทำงานสังคมสงเคราะห์ประเภทอาชีพอยู่จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ และอาสาสมัครอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้

งานสังคมสงเคราะห์ของประเทศไทย ได้ก้าวหน้ามาด้วยความเจริญจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

เป็นบุคคลสำคัญยิ่งที่ให้การร่วมมือแก่งานนี้ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นควรจะนำมากล่าวให้ท่านผู้อ่านทราบด้วย

งานภายใต้การควบคุมของท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์-วรสาสน์ รองประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุผลเป็นอย่างดี

งานที่อยู่ในสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง แบ่งออกเป็นแผนกใหญ่ ๆ มี :–

๑. สถานศึกษาวิชาสังคมสงเคราะห์

๒ สโมสรสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง

๓. โรงเรียนกำพร้าสงคราม

๔. งานเผยแพร่วัฒนธรรม ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

ถึงแม้ว่างานจะมีหลายแผนก และมีแขนงเล็ก ๆ อีกมากมายเพียงไรก็ตาม แต่งานก็ได้ดำเนินก้าวหน้าไปเป็นอย่างดี ท่านอาจารย์นิลรัตน์จะอยู่ในตำแหน่งใด ๆ ก็ตามแต่ ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างของผู้น้อยมาตลอดเวลา ท่านใช้ระบบการปกครองผู้น้อยแบบแม่ปกครองลูก ถึงจะมีผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหลายคน แต่งานแทบทุกอย่าง ท่านจะต้องร่วมลงมือทำด้วย ท่านใช้คนเหมาะกับงาน งานจึงดำเนินไปด้วยดีและมีผิดน้อยที่สุด ถ้าผู้ใดทำผิด ท่านไม่เคยกล่าวให้ช้ำใจ เพียงแต่ตักเตือนสั่งสอน ชี้แจงให้เห็นเหตุผล ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจึงมีทั้งรักและเกรงไม่มีใครเกลียดท่าน ใครมีทุกข์ร้อน ข้อข้องใจอะไรมา ก็ไปปรึกษา

ท่าน ท่านได้ให้ความคิดเห็นและแนะแนว เป็นทั้งผู้บังคับบัญชาและมิตรแท้ ที่จะนำมิให้ผู้น้อยเดินทางผิด ท่านอาจารย์นิลรัตน์ จึงเป็นที่เคารพนับถือของผู้น้อย และเป็นที่ไว้วางใจของท่านประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๘ ท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ ได้ย้ายไปรับราชการประจำกรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ท่านสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติไปแล้ว พวกเราที่อยู่หลัง มีความอาลัยรัก เสียดายท่านเป็นที่สุด แต่ด้วยความดีของท่าน เมื่อ พ. ศ. ๒๔๙๓ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติก็ได้เชิญท่านเป็นกรรมการ เพื่อร่วมการปรึกษาและให้ความคิดเห็นต่าง ๆ ในด้านวัฒนธรรม ท่านได้เป็นกรรมการของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติตลอดมา นับว่าท่านได้สร้างประโยชน์ในด้านวัฒนธรรมและการสังคมสงเคราะห์ไว้มาก

บัดนี้ ท่านได้จากเราบรรดาข้าราชการสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และมวลศิษย์ไปแล้ว เป็นการจากที่ไม่มีโอกาสจะได้พบกันอีก ถึงแม้ว่าความตายจะเป็นของแน่นอน ทุกรูปทุกนามหนีไม่พ้น แต่เรื่องความอาลัยรักในการสูญเสีย ครูที่รักและนับถือ บุคคลที่ได้สร้างสมความดีไว้ให้แก่โลกมากมายอย่างนี้ ย่อมจะตัดเสียไม่ได้ซึ่งความรักและอาลัย จึงขอตั้งจิตอธิษฐาน

ขอกุศลแห่งการปฏิบัติชอบของท่าน และความจงรักภักดีของ

บรรดาศิษย์ จงเป็นอานิสงส์บันดาลให้ท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ ประสบความสงบสุขในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

เนื้อทิพย์ เสมรสุต

บ้านอำนวยทิพย์ ธนบุรี

คุณน้า

อาจารย์นิล หรือ "คุณน้า" เป็นทั้งญาติทั้งครูและทั้งผู้บังคับบัญชาของดิฉัน ดิฉันอาจจะกล่าวได้ว่าครึ่งชีวิตของดิฉัน ได้มีความสัมพันธ์กับคุณน้าตลอดมา คุณน้า ความจริงไม่ใช่น้า แต่เป็นป้าสะใภ้ เป็นภรรยาของคุณลุง ซึ่งเป็นลุงคนเดียวของดิฉัน แต่ด้วยความยึดมั่นของดิฉันเมื่อเด็ก ๆ ว่าคุณน้าอ่อนกว่าคุณแม่ จึงไม่ยอมเรียกว่า "ป้า" น้อง ๆ ของดิฉันก็เลยเรียกตามไปหมด อาจารย์นิลจึงเป็นคุณน้าของพวกเราตลอดมา

ด้วยเหตุที่ดิฉันมีลุงแท้ ๆ อยู่คนเดียวในโลก ดิฉันจึงมีความสนิทสนมกับคุณลุงมาก คุณลุงแต่งงานทีหลังคุณแม่ ดิฉันซึ่งเป็นหลานคนโตจึงพลอยติดตามคุณลุงต่อไป เมื่อคุณลุงแต่งงานกับคุณน้าซึ่งเป็นครู ดิฉันจึงได้ย้ายโรงเรียนจากโรงเรียนเสาวภามาเข้าโรงเรียนเบญจมราชาลัย ที่คุณน้าสอนอยู่ และไปโรงเรียนกับคุณน้าทุกวัน ตอนเช้าคุณตาจะมาส่งดิฉันไว้ที่บ้านคุณน้า เพราะคุณลุงแต่งงานแล้วก็มาอยู่บ้านคุณน้าในตรอกบ้านเขมร ซึ่งไม่ไกลจากบ้านดิฉันนัก คุณตารักดิฉันมาก ต้องไปส่งเองรับเองทุกวัน ดิฉันจำได้ว่า ดิฉันได้

เข้าเรียนชั้นมูลเมื่อปี พ. ศ. ๒๔๖๐ ตอนเช้าจะมีเด็ก ๆ แถววรจักรมาร่วมรอที่บ้านคุณน้า เพื่อไปโรงเรียนพร้อมกันกับคุณน้า ตั้งแต่รุ่นดิฉันจนถึงรุ่นน้อง ๆ เช้า ๆ เรารีบไปกันเพื่อเล่นเสียพักหนึ่ง ที่บ้านคุณน้าจึงกลายเป็น Kindergarten หรือโรงเรียนอนุบาลสมัยนี้ชั่วคราว พอคุณน้าไปโรงเรียนเราก็เดินตามกันเป็นขบวน เพราะฉะนั้น เราเดินไปโรงเรียนกัน ขบวนคุณน้าจึงเป็นขบวนยาวมาก เรารักบ้านคุณน้ากันมาก ทั้งนี้แสดงว่าคุณน้า ได้รับความไว้วางใจจากบรรดาชาววรจักรเป็นอันมาก ในการดูแลอบรมลูกหลาน ดิฉันยังมาคิดถึงอยู่จนทุกวันนี้ว่า คุณน้ามีอิทธิพลมาก ได้ชักจูงให้พวกเรากลายเป็นครูไปโดยไม่รู้สึกตัว บรรดาเด็ก ๆ ในสมัยนั้น บัดนี้ ส่วนมากได้เป็นครูอาจารย์ไปตาม ๆ กัน เท่าที่จำได้ก็มี ตัวดิฉันเอง สัมฤทธิ สุวรรณบล วิทยาลัยเทคนิค ยุลิ ยุวนศิริ โรงเรียนเตรียมอุดม ฯ (ถึงแก่กรรมแล้ว), ทองสุข พวงดอกไม้ โรงเรียนสตรีเพชรบุรี สมจิต โอสถานนท์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิเชียร ชาติบุญเกิด วิทยาลัยครูสวนสุนันทา อุไรโรจน์ วิโรจน์เพ็ชร โรงเรียนนายร้อย จปร. ฯลฯ

แม้แต่ลูกของคุณน้าเองก็เป็นอาจารย์ คือ ส่องสี ชุติวงศ์ แสดงว่าคุณน้ามีความสามารถในการอบรมเป็นอย่างเยี่ยม สมกับเป็นอาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครู

ตามธรรมดา ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วมักจะมีผู้เขียนสรรเสริญความดี

แต่ในที่นี้มิใช่ว่าดิฉันจะเขียนไปตามธรรมเนียมก็หาไม่ คนเรามีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย แต่ถ้าหากมีความดีมาก ก็ควรแล้วจะได้รับการยกย่อง ดิฉันเชื่อเหลือเกินว่าจะมีผู้เขียนถึงความดีของคุณน้ามากมาย เพราะคุณน้ามีศิษยานุศิษย์เหลือคณนา จนเกือบจะกล่าวได้ว่าไม่มีใครไม่รู้จักอาจารย์นิล คุณน้าเป็นคนกว้างขวางและได้ทำชื่อเสียงไว้มากในวงการศึกษา ซึ่งข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงในที่นี้ เพราะคงจะมีคนกล่าวถึงมากแล้ว ดิฉันขอกล่าวแต่เฉพาะในทัศนะของดิฉันที่ได้มีชีวิตพัวพันกันมา และคุณน้าได้เป็นผู้ที่ประกอบคุณความดีอย่างไร

ในสมัยเด็ก ๆ ถ้าใครเอ่ยชื่อดิฉัน มักจะต่อท้ายว่า "หลานอาจารย์นิล" คำสมญานี้ แสดงว่าคุณน้าได้รับความยกย่องเพียงไรในหมู่ศิษย์ ดิฉันได้ไปโรงเรียนกับคุณน้ามาจนกระทั่งจบมัธยมแปด เวลา ๑๑ ปี เมื่อดิฉันอยู่มัธยมปีที่ ๖ คุณน้าได้สอนวิชาภูมิศาสตร์ที่คุณน้าถนัด ในขณะที่ท่านหญิงจันทรนิภาเป็นอาจารย์ใหญ่ คุณน้าเป็นผู้ช่วยท่านตลอดมา คุณน้ารักงาน คุณน้าทำงานอยู่จนเย็น บางทีถึงค่ำ ดิฉันก็เล่นรออยู่ คุณลุงซึ่งทำงานที่กระทรวงกลาโหมมารับเราเดินกลับบ้านด้วยกัน ในด้านวิชาการ คุณน้าก็ทำตัวให้ทันสมัยเสมอ เลื่อนวิทยฐานะจาก ป., ป. ป., เป็น ป. ม. ตามลำดับ ทั้ง ๆ ที่งานล้นมือ ไม่เหมือนพวกเราที่เรียนอย่างเดียว ในรุ่นเดียวกับคุณน้า คุณน้าได้ ป. ม. คนแรก ในสมัยนั้นผู้หญิงที่ได้ ป. ม. หายาก มีนักเรียนรุ่นดิฉันเป็นรุ่นแรกที่เรียนจบมัธยมปีที่แปด หรือมัธยมวิชาสามัญหญิง

ตามที่เรียกกันในสมัยนั้น แล้วสอบวิชาครู ป. ม. ผู้ที่ได้รับ ป. ม. รุ่นแรกนี้ ที่ยังรับราชการอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการก็มี อาจารย์กรองทอง อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยา อาจารย์ภัทรา อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย อาจารย์ทองอยู่ โรงเรียนสตรีวัฒโนทัยพายัพ อาจารย์แป้น เดิมเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีศรียานุสรณ์ จันทบุรี นอกนั้นก็มี คุณหญิงวิจิตรวาทการ และตัวดิฉันเอง คุณน้าก็เข้าสมทบสอบด้วย โดยมิได้คิดว่าจะต้องสอบพร้อมศิษย์ ซึ่งครูบางคนรู้สึกว่าเป็นที่น่าอับอาย การกระทำของคุณน้านี้เอง เป็นแรงดลใจให้ดิฉันมีชีวิตอยู่อย่างไม่ต้องกังวลใจอยู่ทุกวันนี้ การกระทำของคุณน้าในครั้งนั้น ได้เป็นกำลังใจได้เจริญรอยตามในเวลา ๓๐ ปีต่อมาให้ข้อคิดกับดิฉันว่าการเรียนรู้นั้นไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีใครแก่เกินเรียน จะเรียนกับใครไม่สำคัญ เรามีแต่กำไรในชีวิต ดิฉันจึงเจริญรอยตามโดยไม่คิดนึกอับอายหรือตะขิดตะขวงใจ เมื่อดิฉันได้ไปทำปริญญาเป็นครั้งที่สอง เป็นผู้ที่มีอายุมากที่สุด ทั้ง ๆ เมื่อเข้าจุฬา ฯ ครั้งแรก ดิฉันเป็นผู้ที่มีอายุน้อยที่สุด มิหนำซ้ำยังมีนิสิตที่เกิดปีเดียวกับปีที่ดิฉันออกรับราชการเรียนร่วมอยู่ด้วย เช่นเดียวกับดิฉันเกิดในปีที่คุณน้าออกรับราชการ เกือบจะกล่าวได้ว่าเป็นเหตุการณ์บังเอิญที่คล้ายคลึงกันที่สุด คุณน้าได้ทำตัวอย่างอันดีให้ลูกหลานได้ยึดถือเป็นตัวอย่าง และได้ผลสำเร็จด้วยดีตลอดมา ถ้าอนุชนชั้นหลังจะยึดถือไว้ก็คงได้ประโยชน์ไม่มากก็น้อย

เมื่อดิฉันสำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้กลับเข้ามารับราชการในสำนักศึกษาเดิม คุณน้าจึงเป็นผู้บังคับบัญชาดิฉันด้วย ครูผู้ออกใหม่และอายุยังน้อยย่อมต้องอาศัยคำแนะนำของผู้ใหญ่ คุณน้าได้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้บังคับบัญชา และเป็นครูคอยแนะนำสิ่งที่ควรและไม่ควร ดิฉันซึ่งเป็นครูใหม่ ก็ได้แต่สอนหนังสือ ส่วนความรู้อย่างอื่นยังน้อยมาก โดยเฉพาะในด้านงานของผู้หญิง ครูในสมัยนั้นต้องคุมนักเรียนไปออกงานทำกับข้าว ทำดอกไม้ ทำให้ดิฉันรู้สึกอึดอัดใจเป็นอย่างยิ่ง นอกจากคุณน้าจะเชี่ยวชาญในภาษาไทยและภูมิศาสตร์แล้ว ยังนับว่าเป็นหนึ่งในวิชาการเรือน ทั้งทำกับข้าว และดอกไม้ เป็นผู้สามารถทัดเทียมกับอาจารย์เยื้อน ภาณุทัต และอาจารย์แม้นชังคมานนท์ ซึ่งเป็นเพื่อนรัก ใคร ๆ ในวงการเคหศาสตร์ย่อมยกให้อาจารย์เยื้อน ฯ ว่าสามารถเพียงใด คุณน้าเป็นผู้บุกเบิกสร้างโรงเรียนใหม่ ๒ แห่ง คือ โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ดิฉันมาทำงานได้ ๑ ปี โรงเรียนฝึกหัดครูก็ต้องย้ายไปอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งนับว่าไกลจากชุมนุมชนมาก เปลี่ยว การจราจรก็ยังไปไม่ถึง คุณน้าไปตรวจและตระเตรียมโรงเรียนใหม่ ดิฉันก็ไปด้วยบางทีเราต้องเดินจากสี่แยกหลานหลวงถึงโรงเรียน กินเวลาราว ๔๕ นาที เพราะไม่มีรถ แต่คุณน้าก็มิได้ท้อถอย ได้ปรับปรุงโรงเรียนจนมีชื่อเสียง ตอนเย็น ๆ คุณน้ามักจะร้อยดอกไม้หลังห้องรับแขก และ

หัดนักเรียนประจำจากต่างจังหวัดต่าง ๆ ให้ทำเป็น ดิฉันพลอยได้ความรู้ไปกับเขาด้วย พอจัดการโรงเรียนเรียบร้อย กระทรวงก็ย้ายชั้นมัธยมปีที่ ๗-๘ ของโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ โรงเรียนเบญจมราชาลัย และโรงเรียนสตรีวิทยา ไปรวมกันที่สวนสุนันทา คุณน้าได้รับมอบหมายให้เป็นอาจารย์ใหญ่ คุณน้าต้องไปรับงานตระเตรียมโรงเรียนอีกเช่นเคย วังสุนันทารกร้าง หญ้าขึ้นสูงท่วมหัว ดิฉันติดตามไปบุกเบิกวังสุนันทา กว่าจะทำให้เรียบร้อยได้ คุณน้าต้องเหน็ดเหนื่อยมาก ท่านคงจะนึกถึงภาพได้ว่าสถานที่หญ้าขึ้นรก จะเรียกหากันก็ต้องกู่ เพราะอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล มีตึกรวมกัน ๒๐ กว่าตึก กว่าจะเรียบร้อยได้กินแรงใจแรงกายเพียงใด ดิฉันยังจำภาพเมื่อปลายปี ๒๔๗๙ ที่ไปเห็นสวนสุนันทาครั้งแรกได้ คุณน้าต้องตรากตรำงานมาก ดิฉันได้ร่วมงานกับคุณน้ามาอีก ๑ ปี ก็ได้รับคำสั่งย้ายให้ไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา นับแต่นั้นมาดิฉันจึงได้แยกจากคุณน้า และมิได้อยู่ใกล้ชิดกันเช่นเคย แต่ก็ยังไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ

ในด้านการครองชีวิต คุณน้าและคุณลุงเป็นคู่ที่มีชีวิตสมรสราบรื่นและประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี แต่เคราะห์กรรมของคนเรายังไม่สิ้น คุณน้าต้องเป็นหม้ายโดยกระทันหันตั้งแต่อายุ ๓๖ ปี คุณลุงถึงแก่กรรมด้วยโรคลม (โดยที่คุณน้าไม่เคยเตรียมตัวเตรียมใจรับเหตุการณ์ไว้ก่อนเลย) ถ้าเป็นปัจจุบันก็ต้องเรียกว่าหัวใจวาย ขณะ

นั้นคุณน้ามีลูก ๖ คน และยังกำลังตั้งครรภ์ แต่ด้วยความเข้มแข็งและมีกำลังใจเป็นหนึ่ง คุณน้าได้ดำเนินชีวิตต่อมาด้วยความสามารถ เมื่อคุณลุงถึงแก่กรรม เชฏฐ์ ลูกชายคนโตกำลังอยู่ ม. ๘ และทุกคนอยู่ในวัยเรียน แต่ด้วยความสามารถของแม่ที่ประเสริฐได้อบรมและเลี้ยงดูลูกมาด้วยสองแขนของแม่โอบอุ้มแต่เพียงคนเดียว แต่ก็ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างงดงาม ดังที่ท่านจะได้เห็นในประวัติของคุณน้าแล้วว่าลูกแต่ละคนได้มีตำแหน่งหน้าที่อย่างไรบ้างในปัจจุบันนี้

เมื่อดิฉันได้ประสบมรสุมแห่งชีวิต เกือบจะคล้ายคลึงกับคุณน้า แต่ดิฉันยังโชคดีกว่า ที่สามีของดิฉันเพียงแต่ล้มเจ็บลงด้วยความดันโลหิตสูงและโรคหัวใจ และก็ยังมีชีวิตอยู่เป็นกำลังใจให้ดิฉันผ่าพ้นอุปสรรคต่อไป ดิฉันมีลูกเพียง ๔ คน อายุก็มากกว่าคุณน้าในขณะนั้น ๓ ปี แต่กระนั้น ก็ยังทำให้ดิฉันเองหมดกำลังใจ กำลังกาย เพราะไม่ได้นึกฝันเช่นเดียวกันว่าจะประสบเคราะห์เช่นนี้ แต่ด้วยการเห็นตัวอย่างคุณน้าผู้ที่มีกำลังใจเข้มแข็งอย่างยอดเยี่ยม ทำให้ดิฉันมุมานะที่จะต้องทำตนให้เข้มแข็งเพื่อลูก ๆ ทำตามอย่างคุณน้าเท่าที่สามารถจะทำได้ นับว่าคุณน้าเป็นผู้อุ้มชูชีวิตของดิฉัน รองจากคุณพ่อคุณแม่ตลอดมาจนกระทั่งบัดนี้ แต่ดิฉันจะได้ประสบโชคดีเช่นคุณน้าที่ลูก ๆ จะดีหมดเช่นนั้นหรือไม่ ก็ยังไม่สามารถจะทราบได้ คุณน้าเป็นบุรพาจารย์ของดิฉัน เป็นตัวอย่างอันดีและยังทำให้ดิฉันรู้สึกจนบัดนี้ว่าที่เลือกเรียนเป็นครูนั้นไม่ผิด ที่รอดอุปสรรคมาทุกวันนี้ก็ด้วยความ

เป็นครู ฉะนั้น อนุชนรุ่นหลังควรจะบูชาคุณครูบาอาจารย์ ครูจะเป็นผู้ช่วยเราทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่มีกาลเวลาตลอดจนอายุขัย ถ้าวิญญาณของคุณน้าสิงสถิตอยู่ ณ ที่ใด ขอจงโปรดรับสักการะจากหลานด้วย และด้วยบุญบารมีที่คุณน้าบำเพ็ญมา จงเป็นผลให้คุณน้าได้ประสบสุคติในภพโน้นเทอญ.

พันตรีหญิง ผอบ โปษะกฤษณะ

ด้วยความเคารพรัก
อาจารย์ผู้เป็นดวงประทีปแห่งศิษย์

ดิฉันคุ้นเคยกับอาจารย์มาก ตอนจวนจบการศึกษาที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ท่านทำหน้าที่เป็นอาจารย์ประจำชั้นมัธยมปีที่ ๘ ก. และสอนวิชาภาษาไทยด้วย แม้จะเป็นเวลา ๓๐ ปีผ่านมาแล้วก็ตาม ยังสามารถจำความรู้สึกของตนเองได้ว่า วันหนึ่งในชั่วโมงภาษาไทย ท่านพูดให้ฟังว่า "ถ้าอยากเขียนหนังสือได้เพราะ ๆ ให้พยายามหาหนังสือสำนวนดี ๆ อ่าน และพยายามสะสมหนังสือดี ๆ ไว้เป็นสมบัติของเรา" แล้วท่านก็ยกตัวอย่างข้อความดี ๆ จากหนังสือหลายเล่มมากล่าวให้ฟัง ตอนเย็นวันนั้นพอกลับถึงบ้านก็เริ่มค้นหาบรรดาหนังสือที่มีอยู่แล้วมาคัดเลือกและรวบรวมเป็นการใหญ่ และตั้งแต่วันนั้นมา ถ้าพบหนังสือซึ่งเขียนโดยนักเขียนผู้มีชื่อเป็นต้องหยิบมาอ่าน ที่เล่ามานี้เพื่อชี้ให้เห็นวิธีพูด และวิธีสอนของอาจารย์ว่าสามารถ **โน้มน้าว** จิตใจศิษย์ได้ดีเพียงไร

ต่อจากนั้นมาก็ได้เคยไปที่บ้านอาจารย์ซึ่งอยู่ที่ตำบลวรจักรหลายครั้ง ได้รู้จักทุกคนในครอบครัวของอาจารย์เป็นอย่างดี แต่ในขณะนั้น

เป็นการรู้จักแบบเด็กไปหาผู้ใหญ่ มักจะไปนั่งฟังเขาพูดคุยกันเป็นส่วนมาก แต่การไปรู้จักครอบครัวของอาจารย์โดยใกล้ชิด ทำให้เกิดความนึกคิดไปตามประสาเด็ก คุณพระสามีของอาจารย์มีรูปร่างสูงสง่าน่าเคารพ ท่านสวยกว่าอาจารย์มาก แต่สังเกตเห็นท่านรักใคร่เอาใจกันน่าจะเป็นเพราะอาจารย์พูดจาไพเราะอ่อนหวานน่าฟัง เคยเก็บมาคิดว่าอาจารย์ช่างพูดเพราะเหลือเกิน ตลอดเวลาที่เป็นศิษย์เป็นครูกันมาไม่เคยเห็นอาจารย์โกรธเอะอะหรือดุตวาดใครเลย

ถ้าอาจารย์จะดุคนที่ทำผิดหรือคนที่แก่น อาจารย์จะพูดตักเตือนด้วยน้ำเสียงธรรมดา และมีการให้เหตุผลประกอบทุกครั้ง ความละมุนละม่อมอ่อนหวานของอาจารย์เป็นคุณสมบัติที่เด่นเหนือสิ่งใด บรรดาศิษย์ของท่านไม่เคยมีใครสนใจว่าอาจารย์จะสวยหรือไม่ แต่พากันเคารพรักและเชื่อฟังอาจารย์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาตลอดมาจนทุกวันนี้

ยิ่งในตอนท้ายเมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ก็ได้สนิทสนมคุ้นเคยกับอาจารย์มากขึ้น มีเรื่องทุกข์ร้อนอะไรก็มักนำไปเล่าให้อาจารย์ฟังเสมอ อาจารย์ก็แสดงความรักใคร่สนิทสนมพูดคุยอย่างเป็นกันเอง เรื่องที่อาจารย์เล่าให้ฟังมักเป็นคติน่าฟังน่าคิด รู้สึกว่าอาจารย์ยังคงติดตามพฤติการณ์ของศิษย์แต่ละคนอยู่ตลอดมา ที่กล่าวดังนี้เพราะวันหนึ่งเมื่อพูดคุยกันตอนหนึ่ง ท่านกล่าวว่า "นี่เราน่ะอย่าเข้มงวดเอาจริงเอาจังกับเขาไปเสียทุกอย่างซิ คนเราเขาก็ต้องสนุกสนานเล่นหัวบ้าง เมื่อฟังท่านแล้วก็

นึกรู้ว่าใครคงเล่าถึงพฤติการณ์ทางบ้านให้ท่านฟังเป็นแน่ ถ้อยคำเสมือนคำตักเตือนสั่งสอนของท่านทำให้ได้คิด และได้ปรับปรุงตนเองมาจนทุกวันนี้ เพราะแน่ใจว่าการปฏิบัติตามถ้อยคำของท่านนั้น จะเกิดผลดีดังที่ได้เห็นท่านเป็นตัวอย่าง

ในฐานะที่เป็นศิษย์ของท่าน เคยภาคภูมิใจในชีวิตการทำงานของท่านเป็นอย่างมาก อาจารย์เป็นหญิงที่สามารถชั้นผู้นำในด้านการงาน ไม่ว่าจะมีงานสำคัญที่เหมาะแก่สตรีชั้นใดเกิดขึ้นใหม่ ท่านจะต้องได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ปฏิบัติงานนั้น หรือร่วมปฏิบัติงานนั้นเสมอ อาจารย์เป็นหญิงที่มีตำแหน่งสูงและมีเกียรติสูงอย่างน่าภูมิใจ แต่พวกเราไม่เคยเห็นท่านทำตัวเย่อหยิ่งจองหองจมไม่ลง แต่ก่อนเคยเห็นท่านเป็นอย่างไร ท่านก็เป็นของท่านอย่างนั้นตลอดมา ท่านเคยโอภาปราศรัยแก่พวกเราอย่างไร ท่านก็เหมือนอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง งานที่ท่านได้ปฏิบัติไปแล้วด้วยดี และยังคงเป็นอนุสรณ์ของท่านจนทุกวันนี้มีมากมายหลายอย่าง ได้แก่งานที่เกี่ยวแก่วัฒนธรรมหญิง และโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ กับวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ซึ่งได้ก่อเป็นรูปร่างขึ้นเพราะน้ำมือของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก ผู้ที่ได้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ และเข้ามาศึกษาเล่าเรียนในสถานศึกษาทั้งสองแห่งนี้ ควรระลึกนึกถึงพระคุณของท่านผู้เป็นปฐมาจารย์

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกข้อหนึ่งที่ดิฉันเทิดทูนการกระทำของท่านเป็นอย่างยิ่ง คือการเป็นแม่ที่ดีของลูก เมื่อคุณพระสามีของ

ท่านถึงแก่กรรม อาจารย์ยังมีอายุไม่มาก ดูเหมือนลูกคนสุดท้องยังอยู่ในครรภ์ แต่ท่านก็ได้เลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่ลูกทั้ง ๖ คนของท่านมาได้โดยตลอดรอดฝั่ง แต่ละคนล้วนได้รับการศึกษาจบขั้นมหาวิทยาลัย และประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง ผู้ที่มีครอบครัวไปแล้วก็มีชีวิตราบรื่นมั่นคง ความเป็นอยู่ของลูก ๆ นี้เอง เป็นเครื่องชี้ถึงความเป็นแม่อันดีเลิศของอาจารย์ จะมีแม่สักกี่คนที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ทั้งพ่อและแม่ที่ดีได้อย่างอาจารย์อันเป็นเจ้าพระคุณของลูกและลูกศิษย์ ซึ่งบางคนก็ได้มีโอกาสไปพึ่งบุญของท่านและได้รับอุปการะเลี้ยงดูเยี่ยงลูก

พระคุณความดีของอาจารย์มีมาก เหลือที่จะพรรณนาได้ครบถ้วน แม้ท่านจะได้จากพวกเราไปแล้ว ความดีซึ่งท่านได้มีมาแต่หนหลังก็ยังประทับแนบแน่นอยู่ในดวงใจของศิษย์ทุกคน ท่านศูนย์หายจากพวกเราไปแต่เพียงร่างกาย แต่พระคุณความดีซึ่งท่านได้กระทำไว้ยังคงส่องสว่างดุจดวงประทีป ซึ่งส่องทางให้บรรดาลูกและศิษย์ได้มองเห็นทางเดินแห่งชีวิต และได้เดินไปอย่างราบรื่นเพื่อถึงจุดหมายปลายทางฉะนั้น.

กรองแก้ว ปทุมานนท์

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

๕๐๑ ซอยหัสดิน ถนนราชปรารภ พระนคร

ท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

การที่จะเขียนกล่าวถึงท่านอาจารย์นิลรัตน์นั้น จะเขียนเมื่อไร มากน้อยเพียงไหนก็ไม่รู้สึกลำบากใจอย่างไร เพราะใครก็ตามที่ได้รู้จักคุ้นเคยกับท่านแล้ว ย่อมยากที่จะลืมท่านได้ ที่พูดเช่นนี้มิใช่เป็นคำกล่าวที่พุ่มเพื่อยไปเลย ดิฉันหมายความเช่นนั้นจริง ๆ

ท่านอาจารย์นิลรัตน์ เป็นครูที่นับว่ายิ่งใหญ่ท่านหนึ่ง ท่านเคยเป็นหลักสำคัญของโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีใหญ่ ๆ ถึง ๓ แห่ง คือ โรงเรียนเบญจมราชาลัย โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ท่านมีศิษย์มากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศ ท่านได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความสามารถในด้านการปกครองเป็นเอก มีวาทศิลป์เป็นเยี่ยม ประกอบด้วยความเมตตาปราณีอย่างยากจะหาใครเทียมเท่า

ในส่วนตัวดิฉัน ท่านเป็นทั้งครูและผู้บังคับบัญชามานานปี เมื่อสมัยเป็นเด็ก ท่านก็เป็นครูที่พวกเรานักเรียนรักและเคารพบูชาเป็นที่ยิ่ง สิ่งใดที่เราไม่พอใจมาจากส่วนไหนของโรงเรียนก็ตาม เมื่อมาถึงท่าน ความฮึดฮัดโกรธแค้นก็สงบราบเรียบไปหมด แม้กระนั้นดิฉันก็ยังรู้สึกว่า เป็นความรักเคารพเชื่อฟังอย่างคลั่งไคล้และผิวเผิน มาเมื่อเป็นครูและได้ทำงานกับท่านอย่างใกล้ชิดแล้ว จึงได้คิดมองเห็นและเกิดความ

รู้สึกซาบซึ้งจริงจังในการกระทำของท่าน นึกย้อนหลังไปก็เกิดความเข้าใจ เช่น คืนหนึ่งเดือนหงายกระจ่าง พวกเรากำลังจับกลุ่มล้อมอ่างกุ้งเผากันอยู่กลางสนามหน้าโรงเรียนเบญจมราชาลัย ขณะที่ต่างก็กำลังปอกเปลือกกุ้งส่งเนื้ออันหอมหวลเข้าปากอยู่อย่างเอร็จอร่อยนั้น ท่านก็เดินผ่านมาช้า ๆ ยิ่งเข้ามาใกล้ท่านยิ่งเดินช้าในขณะที่เราอยากให้ท่านผ่านไปเร็ว ๆ ท่านเดินเฉียดเข้ามาจนชิดพวกเราที่ต่างยืนเอามือไพล่หลัง และพยายามบังชามอ่างกุ้งไว้ ท่านยิ้มให้กับสีหน้าตระหนกของพวกเรา แล้วก็เดินผ่านไป ดิฉันยังจำได้ว่าพอท่านผ่านไปแล้ว เราก็สนุกคึกคักกันใหญ่ ต่างถกเถียงกันว่า ท่านเห็นหรือเปล่า ถ้าเห็นทำไมท่านไม่ดุ แม้ไม่เห็นก็น่าจะได้กลิ่นเพราะมันขจรขจายเหลือเกิน หรือท่านไม่เห็นจริง ๆ ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ ไม่มีใครคิดตอบอย่างจริงจัง เพราะต่างก็มุ่งทำธุระที่ค้างอยู่ต่อไป

จะเนื่องมาจากวัยกำลังกินกำลังนอน หรือจะเนื่องมาจากความคึกคะนองของเพื่อนมากก็ไม่ทราบ ด้วยพอขึ้นชื่อว่าของลักลอบกินแล้วก็ดูเป็นของโอชารสไปหมด แม้บางครั้งจะเป็นเพียงข้าวตังกับปลาทูก็ตาม ความสนุกช่างเหลือหลายเสียจริง ๆ ทั้งที่เวลานั้นอายุก็ไม่ใช่น้อยแล้ว แต่ละคนก็ ๑๗–๑๘ ขวบ กันทั้งสิ้น บางคนก็ถึง ๒๐ กว่า

เหตุการณ์ทำนองนั้นเกิดขึ้นอีก ตอนนี้ดิฉันเป็นครูแล้ว แต่แทนที่จะเป็นกุ้งเผากลายเป็นลาบเนื้อแทน กลิ่นรสของลาบแม่เล็กหน้าโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์นั้น รุนแรงเผ็ดร้อนแค่ไหน นักเรียน

เพชรบุรี ฯ ทุกคนย่อมซึมทราบดี คราวนี้ก็เหมือนเมื่อ ๒๐ ปีก่อน ท่านเดินผ่านไปเฉย ๆ โดยไม่ได้ปริปากว่ากระไรเลย แต่พอเช้าขึ้น ท่านเล่าให้ดิฉันฟังและจบลงด้วยเสียงเต็มไปด้วยเมตตาว่า "โถ น่าสงสาร ตกใจหน้าตื่นกันทุกคน เห็นจะหมดอร่อยลาบไปเยอะ"

การปกครองอย่างผ่อนสั้นผ่อนยาวของท่าน ย่อมให้ความสุขใจแก่ผู้ที่อยู่ในปกครอง ท่านทราบดีว่า โรงเรียนประจำนั้นมีระเบียบข้อบังคับที่บีบหัวใจนักเรียนอย่างไรบ้าง ไม่ว่ากุ้งเผาหรือลาบย่อมเป็นของหายากที่สุดในเวลาวิกาลเช่นนั้น ผู้หาต้องเป็นผู้กว้างขวาง กล้าได้กล้าเสีย กระเป๋าหนัก และมีความกล้าหาญเป็นพิเศษ เพราะเป็นการเสี่ยงต่อการถูกกักไม่ได้กลับบ้านเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ไม่ใช่สิ่งที่จะทำกันได้บ่อย ๆ ต้องโอกาสเหมาะจริง ๆ จึงจะทำได้

ด้วยความเป็นผู้เข้าใจคน ประกอบด้วยมุทิตาจิต ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร มาแต่ไหน ทุกเพศ ทุกวัย แม้ต่างชาติศาสนา ตลอดจนสมณเพศ ถ้าได้เข้าใกล้คบหาสมาคมกับท่าน ก็ต้องเกิดความนิยมเลื่อมใสศรัทธาในตัวท่าน ดิฉันขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ดิฉันไม่ได้ใช้คำพูดพุ่มเฟือยเกินไปเลยจริง ๆ แต่ประจักษ์พยานที่อ้างได้มีมากมาย แม้ผู้ทรงศีลบางรูปยังถึงกับเคยปรารภว่า "อาตมาไม่มีอะไรจะเทศน์ให้ท่านอาจารย์ฟัง แต่ท่านกลับเป็นฝ่ายเทศน์ให้อาตมาฟังมากกว่า"

ท่านเป็นหัวหน้างานที่ให้ความอบอุ่นแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาอย่างที่สุด ไม่ว่าภัยจะมาด้านไหน จะเป็นทางราชการหรือส่วนตัวก็ตาม

ท่านจะต้องออกมากางกั้น ป้องกัน และแก้ไขช่วยเหลือเต็มสติกำลังเสมอ

ท่านเป็นที่เชื่อถือของผู้ปกครองนักเรียนเป็นอย่างยิ่ง ขึ้นชื่อว่าท่านอาจารย์นิลแล้ว คนก็อยากฝากลูกหลานมาให้ท่านสั่งสอนอบรม ปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่า ที่ว่าร้าย ๆ เหลือขอนั้น เมื่อผ่านมือท่านแล้วก็กลับเป็นคนละคน วิธีสั่งสอนอบรมของท่าน ก็มักใช้พูดอย่างเดียว อธิบายชี้แจงให้เห็นผิดเห็นถูก ชมเชยยกย่องมากกว่าจะตำหนิติเตียน ท่านไม่นิยมดุว่ารุนแรง การเฆี่ยนตีนั้นเป็นอาญาสุดท้ายที่จะทำ

ท่านเป็นครูชนิดร้อยเปอร์เซ็นต์เต็มอยู่ตลอดเวลา มีชีวิตจิตใจเป็นครู ฝักใฝ่แต่งานครู จิตใจ วาจา และกิริยาเป็นแม่พิมพ์ของชาติอย่างแท้จริง เวลามีงานการหนักที่ไหนท่านจะอยู่ที่นั่น ท่านจะเป็นคนแรกของงาน และตรากตรำอยู่กับงานตลอดไปจนเป็นคนสุดท้าย แม้อายุจะย่างเข้าวัยชราแล้ว ท่านก็ยังนั่งทำงานดอกไม้ตลอดวันตลอดคืน เดินตากแดดไปกับแถวนักเรียน โดยไม่ยอมกางร่มหรือขึ้นรถ ให้เหน็ดเหนื่อยหนักหนาอย่างไร ก็ไม่เคยมีใครได้ยินท่านบ่นท้อถอยหัวเสียหรือลุแก่โทษะเลย ท่านมีแต่ความอดทนพากเพียร อารมณ์เย็นหนักแน่น และเข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา

ดิฉันทำงานมา ๓๐ ปี ๔ โรงเรียน ยังไม่เคยเห็นใครขยันประชุมอบรมสั่งสอนนักเรียน เท่าท่านอาจารย์นิล ท่านขยันด้วยใจรักที่จะสั่งสอนจริง ๆ ท่านไม่เหน็ดเหนื่อยเลย มีเรื่องที่จะอบรมสั่งสอน

ไม่รู้จักหมดสิ้น ท่านพูดช้า ๆ แยกแยะแจกแจง ชี้คุณชี้โทษด้วยน้ำเสียงที่จูงใจผู้ฟังได้อย่างดียิ่ง ท่านเคยพูดว่า แม้ท่านจะออกจากราชการไปแล้ว ถ้าโรงเรียนต้องการครูสอนศีลธรรม ท่านยินดีจะมาสอนให้เปล่า ๆ

มาบัดนี้ตัวท่านจากไปแล้ว แม้เถ้าถ่านอังคารของท่านก็ละลายหายไปในที่สุด แต่ผลงานของท่านยังอยู่ ท่านได้หว่านเมล็ดพืชแห่งความรู้ แห่งความดีงามลงบนผืนแผ่นดินไทย ซึ่งขณะนี้ต่างก็เจริญเติบโต งอกงาม ทำประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นที่รักของเราสืบไป.

อวบพร เปล่งวานิช

ระลึกพระคุณอาจารย์

การจากไปของอาจารย์ มิใช่แต่จะเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญของครอบครัว ญาติมิตรและเป็นการสูญเสียบุคคลสำคัญในวงการศึกษาของประเทศไปเท่านั้น แต่เป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงในหมู่ศิษย์ของอาจารย์ซึ่งมีอยู่มากมายทั่วประเทศอีกด้วย.

จริงอยู่ มรณกรรมของอาจารย์ แม้ว่าจะมิได้เป็นไปโดยกระทันหัน พวกเราได้รู้และได้เห็นว่าสุขภาพของอาจารย์เสื่อมลง ๆ ในระยะหลัง ๆ เมื่ออาจารย์ต้องเข้าโรงพยาบาล รับการผ่าตัดหลายต่อหลายครั้ง อาการก็ไม่ดีขึ้นมากนัก พวกเราเริ่มรู้ตัวล่วงหน้าว่าเกือบจะถึงเวลาที่จะต้องสูญเสียอาจารย์ที่รักของเราไปแล้ว แม้ว่าทุกคนจะได้รู้อย่างนี้ แต่เมื่อถึงเวลานั้นเข้าจริงก็ปรากฏว่ายังไม่พร้อมที่จะรับข่าวอันเป็นความสูญเสียอันยิ่งใหญ่สำหรับพวกเราอยู่นั่นเอง ความรัก ความเมตตา พระคุณทั้งหลายและความสัมพันธ์นานาประการแต่หนหลังได้หลั่งไหลเข้ามาในความทรงจำ เมื่อได้ยินข่าวนี้ทำให้บังเกิดความเศร้าสลดใจและอาลัยเป็นอย่างยิ่ง เมื่อประจักษ์ชัดว่า เราได้สูญเสียอาจารย์ไปจริง ๆ เสียแล้ว

ความเมตตากรุณา การเฝ้าอบรมสั่งสอน ความรักเอาใจใส่

ห่วงใยและหวังดี เป็นสิ่งที่อาจารย์ได้ให้แก่ศิษย์ทุกคนโดยตรง ส่วนในทางอ้อมศิษย์ทุกคนได้เห็นท่านเป็นตัวอย่างของผู้ที่เข้มแข็ง อดทนสู้งาน เสียสละเพื่อส่วนรวม เห็นงานของประเทศชาติเป็นใหญ่กว่าความสุขส่วนตัว การเป็นมารดาที่ดีและครูที่ดีตลอดชีวิตของท่าน.

ดิฉันเองนับว่าเป็นผู้ที่โชคดีกว่าศิษย์ของท่านอีกหลายคน ที่งานอาชีพของดิฉันช่วยให้ดิฉันได้มีโอกาสติดต่อพบปะกับท่านอยู่เสมอ ในชีวิตนักเรียนดิฉันได้เป็นศิษย์ของท่านอยู่ถึง ๙ ปี คือ ๘ ปีที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย และ ๑ ปีที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ตลอดเวลานั้นดิฉันถูกดุ ถูกทำโทษบ่อยในเรื่องความซน ไม่ตั้งใจเรียน ชอบพูดชอบคุยในเวลาเรียน ทำงานไม่ปราณีต และความรุ่มร่ามอื่น ๆ อีกร้อยแปด ขณะนั้นรู้สึกว่าอาจารย์ช่างจู้จี้เสียจริง กว่าจะเห็นผลและรู้สึกพระคุณก็ตอนตัวเองออกเป็นครู ได้เห็นชัดในเจตนาดีของท่าน ได้เห็นผลดีของการอบรมของท่านเท่าที่รับมาได้.

ในชีวิตการงาน ดิฉันก็เป็นผู้มีโชคดีอีกที่ได้เป็นผู้รับมรดกงานอย่างหนึ่งในหลาย ๆ อย่าง ที่อาจารย์เป็นผู้ตั้งต้นไว้ สิ่งนั้นคือโรงเรียนการเรือน ซึ่งอาจารย์เป็นผู้บุกเบิกคนสำคัญคนหนึ่ง มรดกชิ้นนี้เองเป็นสิ่งที่เราภาคภูมิใจร่วมกัน ดิฉันยินดีในข้อที่ได้ทำงานชิ้นที่อาจารย์ตั้งต้นไว้ อาจารย์ก็คงจะยินดีและภูมิใจที่ผู้มาทำงานของท่านต่อไม่ใช่ใครที่ไหน ลูกศิษย์ของท่านเอง.

นอกจากงานชิ้นสำคัญนี้แล้ว ดิฉันยังได้มีโอกาสร่วมงานอื่น ๆ

กับท่านอีกหลายอย่าง ทั้งที่เป็นงานในหน้าที่โดยตรงและงานพิเศษ แม้ในระยะหลังที่ท่านเริ่มมีสุขภาพไม่ดีแล้ว ดิฉันก็ยังได้มีโอกาสร่วมงานพิเศษกับท่านอยู่ เช่น งานของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงและงานของสำนักระเบียบประเพณี ซึ่งเราต้องทำกันอย่างรีบเร่ง จำได้ว่าระยะนั้นท่านออกจากราชการแล้ว เรามีการประชุมกันบ่อย ๆ ดิฉันจึงได้มีโอกาสพบท่านบ่อยมากขึ้น และได้เห็นว่าสุขภาพของท่านเริ่มไม่ดีแล้ว แต่ท่านช่างเป็นคนเข้มแข็งต่อการงานเสียจริง ๆ ไม่ว่างานนั้นจะเป็นหน้าที่โดยตรงหรืองานพิเศษ เมื่อท่านยังแข็งแรง ท่านเคยสู้งานอย่างไร เมื่อท่านป่วย จิตใจของท่านไม่ยอมป่วยตาม ท่านยังคงมาประชุมมิได้ขาด ท่านยังคงให้ความคิดเห็นที่ดี แม้ว่าท่านจะมีความลำบากในการพูดเพราะเสียงของท่านแหบแห้งไปมากก็ตาม ท่านยังคงรับไปเขียนบทความให้เหมือนเช่นปกติ และท่านไม่ยอมให้ใครแสดงความเกรงใจท่านในเรื่องงาน คล้ายกับว่าท่านจะรีบเร่งทำงานเพื่อส่วนรวมให้มากที่สุด ในขณะที่ท่านยังทำได้ สิ่งนี้เป็นตัวอย่างที่ดีที่ท่านสอนลูกศิษย์ของท่านทางอ้อม.

บัดนี้สังขารของท่านก็สลายไปแล้ว โรงเรียนการเรือน ฯ (วิทยาลัยครูสวนดุสิตปัจจุบัน) เสียผู้เริ่มงานไป สมาคมคหเศรษฐศาสตร์ ฯ เสียสมาชิกกิตติมศักดิ์ท่านหนึ่งไป เราบรรดาศิษย์เสียอาจารย์ผู้มีพระคุณล้นเหลือไป แต่สิ่งที่ท่านทิ้งไว้ให้เป็นมรดกแก่ทุก ๆ คนและแก่ประเทศชาติ อันเราจะต้องช่วยกันรักษาไว้ไม่ให้มี

วันสูญ คือ คุณธรรมและแบบฉบับของผู้เป็นครูแท้ และเป็นที่แน่นอนเหลือเกินว่ามรดกอันสูงค่านี้ จะได้เป็นปัจจัยนำวิญญาณของท่านไปสู่สุคติชั่วนิรันดร.

กระจ่างศรี รักตะกนิษฐ์

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

รำลึกถึงอาจารย์

ข้าพเจ้ามีโอกาสเป็นศิษย์ท่านอาจารย์นิล เพียงระยะเวลาหนึ่งปี แต่ความทรงจำเกี่ยวกับท่านมีอยู่หนักแน่นและมากมายหลายเท่า โดยที่ข้าพเจ้าไม่รู้ตัว คุณลักษณะต่าง ๆ ของท่าน ค่อย ๆ ฝังลงเป็นอุดมคติของข้าพเจ้าจนบัดนี้ ความจริง ข้าพเจ้าไม่สามารถปฏิบัติได้ดังท่านแม้เพียงสักอย่างเดียว เช่นความอ่อนโยน ความเยือกเย็น ความสงบ และการที่ไม่เคยแสดงความโกรธให้ศิษย์เห็น ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น แต่อย่างไร ๆ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นอุดมคติของข้าพเจ้า และอย่างน้อยที่สุดครั้งหนึ่งก็ทำให้ข้าพเจ้าเกิดความภาคภูมิใจว่า มีอะไร ๆ ที่ใกล้อุดม-คตินั้นนิดหนึ่งแล้ว กล่าวคือเมื่อข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อเกือบ ๒๐ ปี มาแล้ว ได้พานักเรียนไปเที่ยวหยอดหอยในทะเล ผู้ปกครองผู้หนึ่งชื่นชม และกล่าวแก่ข้าพเจ้า เมื่อผ่านไปว่า " ลูกสาวมาก ๆ อย่างนี้ หนักใจคุณครูแย่" คำว่า "ลูกสาว" ขึ้นต้น ทำให้ข้าพเจ้าหน้าแดงและรู้สึกกระดาก ด้วยขณะนั้นยังเป็นโสด แต่ขณะเมื่อเกือบจะทำสีหน้าไม่พอใจ ก็ระลึกได้ถึงท่านอาจารย์ ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกต่อท่านเหมือนแม่ที่สอง แล้วคิดว่าท่านก็คงคิดว่าพวกเราเป็นลูกของท่าน เมื่อคิดเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงยิ้มตอบ

ผู้ปกครองผู้นั้นอย่างชื่นบาน และนับแต่นั้น ก็คิดอยู่ตลอดมาว่า ข้าพเจ้ามี "ลูกสาว" มากจริง ๆ โดยไม่กระดากกระเดื่องใจต่อคำนี้ต่อไป

เพียงเท่านั้นที่ข้าพเจ้าคิดว่า ตนมีอะไรที่อาจสำเร็จในการเดินตามรอยของท่านได้ แต่นอกจากนั้น ข้าพเจ้าอยู่ห่างไกลความดีของท่านมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องความจำที่แม่นยำ ข้าพเจ้าไปเยี่ยมท่านระหว่างท่านป่วย และพักอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราชสองครั้ง ท่านยังคงเรียกชื่อข้าพเจ้าได้ถูกต้อง ทั้งที่ลูกศิษย์ของท่านมีทั่วประเทศ และท่านเองก็อยู่ในสภาพคนเจ็บ ข้าพเจ้าเองนั้นขณะนี้ เรื่องจำชื่อลูกศิษย์ที่เรียนเพียงปีเดียวนั้นเป็นสิ่งเกินความสามารถจริง ๆ

จะรำพันเพียงใด ย่อมไม่ได้หนึ่งในร้อยของความดีท่าน ฉะนั้นในโอกาสอันสั้นนี้ ข้าพเจ้าขออัญเชิญสิ่งที่สักการะบูชาทั้งมวล จงดลบันดาลให้ท่านอาจารย์ผู้เลิศแล้วด้วยคุณธรรม เสวยความสุขอันสุดยอดในสุคติภพนั้นเทอญ.

บุญเจือ ไชยภัฏ
โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม

พระคุณของคุณครู

ข้าพเจ้าได้พยายามเขียนข้อความต่าง ๆ นี้อย่างสุดความสามารถเท่าที่ความจำจะอำนวยให้ ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว หากกุศลผลบุญใด ๆ ที่ข้าพเจ้าได้เคยบำเพ็ญมาบ้าง ขอจงดลบันดาลส่งให้ดวงวิญญาณของท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ สู่สุคติภพและทิพยวิมาน เทอญ.

"คุณครูนิล" เป็นนามที่ติดอยู่กับริมฝีปากของบรรดาผู้ปกครองนักเรียนสมัยเมื่อ ๓๕ ปีมาแล้ว แห่งโรงเรียนเบญจมราชาลัย.

คุณครูนิลพูดจาเพราะรื่นหู มีคำว่า จ๊ะ–จ๋า ต่อท้ายทุกประโยคที่คุณครูจะพูดกับศิษย์ คุณครูใช้สอยใครทำงานใด ๆ แม้ว่าจะหนักหนาเหน็ดเหนื่อยอย่างไรก็ไม่มีศิษย์คนไหนบ่นพึมพำ ไม่อยากทำเลย.

ข้าพเจ้าได้เคยรับใช้ใกล้ชิดคุณครูอยู่ ๓ ปีเต็ม เมื่อเรียนอยู่ชั้น ๖-๗-๘ คุณครูสอนการเรือนและภูมิศาสตร์–ประวัติศาสตร์ ธรรมดาวิชาการเรือนนั้น เป็นวิชาที่ข้าพเจ้าเบื่อมากมาตั้งแต่ชั้น ๔-๕ ทีเดียว เพราะไม่มีอะไรนอกจาก ฟัง–จด–ท่อง ให้ขึ้นใจเท่านั้นเอง แต่เมื่อมาเรียนชั้น ๖ เกิดชอบติดใจอยากให้ถึงชั่วโมงการเรือนเสียเร็ว ๆ ทั้งนี้เพราะคุณครูนิลผู้สอนวิชานี้ พูดเพราะ มีรูปภาพมาให้

ดู—ให้เราได้ออกความเห็น ตามความนึกคิดของเราบ้าง ซึ่งเป็นของใหม่ แปลก—ไม่มีใครเคยปฏิบัติสำหรับการสอนสมัย พ.ศ. ๒๔๗๕.

ข้าพเจ้ายังจำได้ว่า คุณครูสอนวิธีตบแต่งห้องต่าง ๆ ภายในบ้านเสร็จแล้ว คุณครูก็นำรูปห้องมาให้ดู และให้พวกเราเขียนแปลนของห้องนั้น ๆ ว่า ของสิ่งใดควรจะตั้งตรงไหน อย่างนี้เป็นต้น จึงทำให้พวกเราเกิดความสนุกสนานไม่เบื่อ.

ครั้นกาลเวลาผ่านมา จนกระทั่งข้าพเจ้าได้ออกรับราชการเป็นครูและจนขณะนี้ จึงคิดได้—คิดออก—ไม่ข้องใจอย่างใดเลยสักนิดเดียวว่า "คุณครูนิล บรรณสิทธิ์วรสาส์นนี้ เป็นนักจิตวิทยาชั้นยอดทีเดียว" คุณครูสามารถ พูด—ชี้แจง—ปลอบโยน ให้ลูกศิษย์จอมฉกาจทั้งหลาย ยอมทำตามท่านได้อย่างง่ายดาย เช่นนักเรียนห้อง ๖ รุ่นข้าพเจ้านี้เอง เกิดขุ่นข้องหมองใจ กับคุณครูจรินทร์ ครูวาดเขียนขึ้นมา ถึงกับสลัดสีเขียวและสีต่าง ๆ ใส่เสื้อนอกคุณครูจรินทร์เปื้อนหมด โดยคุณครูจรินทร์ไม่รู้สึกตัวเลยสักนิดเดียว พวกเราก็ชอบใจกันใหญ่ พอหมดชั่วโมงสอน คุณครูจรินทร์ก็ออกไปจากห้อง เกิดไปเดินผ่านโต๊ะคุณครูนิลเข้า ท่านก็ตกใจถามว่าเสื้อไปถูกสีใครมา พอคุณครูจรินทร์เอี้ยวตัวไปเห็นจุดสีต่าง ๆ บนหลังเสื้อราชปะแตนท์ของท่านเข้าเท่านั้นเอง ท่านหันขวับหน้าตาเป็นสีแดงเข้มเข้ามาในห้องทันที เล่นงานพวกเราใหญ่ ถามหาตัวคนลอบทำร้ายท่าน แต่ไม่มีใครรับว่าทำ เพราะพวกเราได้สัญญากันแล้วว่าจะยอมตาย

ไม่รับ–ไม่ฟ้องกัน ไม่ซัดทอดกัน ผลสุดท้ายคุณครูจรินทร์ก็คาดโทษว่า ถ้าไม่มีคนมาสารภาพรับผิดจะไม่เข้ามาสอนวาดเขียนอีกต่อไป พวกเราดีใจกันใหญ่ ไม่ต้องเรียนสบายไปแฮ อาทิตย์หนึ่ง–สอง สาม–สี่ ผ่านไป ก็ไม่มีใครไปสารภาพผิด คุณครูจรินทร์ก็ไม่มาสอน ความก็ทราบถึงคุณครูนิล ท่านก็เข้ามาอบรมชี้แจงถึงโทษ และปลอบโยนต่าง ๆ จนพวกเราใจอ่อนยอมราข้อแต่จะขอไปสารภาพทั้งห้อง ท่านก็ไม่ยอมพยายามอบรม–ปลอบโยนด้วยคำหวานตามนิสัยของท่าน จนหัวหน้าใหญ่ร้องไห้และยอมไปสารภาพผิด กับคุณครูจรินทร์ แล้วเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็สงบ.

นอกจากนี้โดยเฉพาะส่วนตัวข้าพเจ้าแล้ว คุณครูกรุณาแก่ข้าพเจ้ามาก ซึ่งข้าพเจ้าจะลืมพระคุณนี้เสียมิได้เลย เมื่อปี พ. ศ. ๒๔๗๓ ข้าพเจ้าออกรับราชการเป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนสตรีวิทยา พอคุณครูทราบข่าวนี้เข้า ก็ให้เพื่อนไปตามตัวข้าพเจ้ามา ตักเตือนสั่งสอนแนะนำในแนวทางที่ดี และในวันรุ่งขึ้นคุณครูก็ได้พาตัวข้าพเจ้าไปหาคุณครูพร้อม บุณยมาณพ ครูใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยาสมัยนั้น ท่านได้ฝากฝังข้าพเจ้ากับคุณครูพร้อม เหมือนกับคุณแม่เมื่อนำข้าพเจ้าไปฝากเข้าโรงเรียนกับท่าน ไม่ผิดกันเลย ในยุคนั้นท่านก็คือประกาศนียบัตรเกราะป้องกันตัวของข้าพเจ้าซึ่งโรงเรียนสตรีวิทยายินดีรับไว้นั่นเอง.

ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าจะทำการสมรส ข้าพเจ้าก็ได้ไปกราบขอร้อง

ให้ท่าน และคุณพระบรรณสิทธิ์วรสาสน์ เป็นผู้ปูที่นอนให้ ท่านทั้งสองก็ได้รับทำให้ด้วยความเต็มใจ และยังได้ล้อข้าพเจ้าว่า "เธอให้ฉันกับคุณพระปูที่นอนให้ จะต้องมีลูกหลายคนเหมือนฉันนะ."

พระคุณของคุณครูที่เคยปกป้องคุ้มครองอบรมกล่อมเกลา และประสาทวิทยาการต่าง ๆ ให้แก่ข้าพเจ้านั้น มิได้เสื่อมคลายไปจากใจเลย ยังคงระลึกถึงพระคุณนั้น ๆ อยู่เสมอ และสำนึกตนอยู่เป็นนิจด้วยว่า "ที่ตนเองรอดปากเหยี่ยวปากกามาได้จนทุกวันนี้ ก็เพราะพระคุณของคุณครูนั่นเอง."

ม.ล. ทรงสอางค์ ทิฆัมพร

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

ระลึกพระคุณ

ประณมหัตถ์ มนัสนบ อภิวาท
แทบเบื้องบาท คุณครู ผู้สอนสั่ง
เฝ้าประสาท วิทย์ให้ ระไวระวัง
ให้สะพรั่ง อนาคต อันงดงาม
ปฏิบัติ ประพฤติ ยึดธรรมมั่น
ประกอบกัน กับเมตตา มาล้นหลาม
เป็นตัวอย่าง ให้ศิษย์ คิดทำตาม
ไม่มีความ หน่ายเบื่อ เพื่อศิษย์ตน
ทั้งบาปบุญ คุณโทษ โปรดศิษย์สอน
ดัดไม้อ่อน ให้ฉลาด ประสาทผล
ถ่ายทอดคุณ ธรรมสั่ง ฝั่งกมล
พระคุณล้น ทะนุศิษย์ นิจนิรันดร์
จะหาใคร ไหนประเสริฐ เลิศเท่าท่าน
หากวิญญาณ สถิตแคว้น แดนสวรรค์
จงสดับ ถ้อยคำ ศิษย์รำพัน
ศิษย์ยึดมั่น พระคุณครู มิรู้เลือน.

พร้อมพรรณ กนิษฐานนท์

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

พระคุณของครู

กาพย์ฉบัง ๑๖

อ้าครูผู้งามความดี	เมตตาปรานี
ดุจดั่งบิดรมารดา
พระคุณสุดสรรพ์พรรณนา	ยิ่งยงคงคา
ยิ่งฟ้ายิ่งแคว้นแผ่นดิน
สอนทางสร้างศรีชีวิน	เหมือนฝนหล่นริน
โลมจิตศิษย์สุขทุกยาม
เห็นศิษย์สุขเศร้าเฝ้าถาม	เป็นครูทุกยาม
ศิษย์ทราบและซึ้งหทัย
แม้วันผันเปลี่ยนเวียนไป	ครูอยู่คู่ใจ
อวยชัยให้สุขทุกวาร
ดวงจิตศิษย์วางต่างพาน	อักษรกลอนกานต์
ต่างธูปเทียนมาลย์บูชา
เดชะกตัญญุตา	ศิษย์ขอสักการ์
คุณครูผู้ล่วงครรไล
วิญญาณสถิตแดนใด	ขอบุญอำไพ
ที่ท่านบำเพ็ญเพียรมา

ส่งผลดลแด่วิญญาณ์ ให้ท่านหรรษา
ณ สรวงสวรรค์อำพน
น้อมจิตอุทิศกุศล จงบันดาลดล
ดั่งคำรำพันกวี
เดชะกตเวที จงเป็นบารมี
ดลแด่คุณครูข้า ฯ เทอญ.

พิศ กนิษฐานนท์
พูนทรัพย์ สิงหเสนี

แด่ อาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

พระเอ๋ย พระคุณ ยังอบอุ่น ในจิต ศิษย์ทั้งหลาย
ชีพอาจารย์ ล่วงลับ ดับแต่กาย ศิษย์มิวาย ซาบซึ้ง คนึงคุณ
ในดวงจิต ท่านนี้ มีแต่รัก ศิษย์ตระหนัก ผลเลิศ ประเสริฐสุนทร์
รักปลูกปั้น รักเอื้อ รักเจือจุน รักเกื้อหนุน ชีวิต ศิษย์ทั่วเอย

งานเอ๋ย งานครู ทุกคนรู้ ว่าใหญ่ และไพศาล
เป็นงานที่ เสริมสร้าง ทางวิญญาณ จิตเบิกบาน บ่มตน เป็นคนดี
ท่านเสริมสร้าง ดวงจิต ศิษย์นับร้อย ที่เคยด้อย กลับเด่น เห็นศักดิ์ศรี
ท่านมิเคย เหนื่อยหน่าย กายวจี เพราะปรานี เหล่าศิษย์ เป็นนิจเอย

น้ำเอ๋ย น้ำใจ ท่านนี้ไซร้ อุดม พรหมวิหาร
ชีวิตท่าน อุทิศ เพื่อกิจการ นับเนิ่นนาน เป็นครู ผู้เมตตา
ศิษย์ทุกข์ร้อน วอนไหว้ ให้ท่านช่วย ท่านทำด้วย จิตชื่น รื่นหรรษา
น้ำใจท่าน เลิศล้วน ควรบูชา ยากจะหา ใครเปรียบ เทียบท่านเอย

คำเอ๋ย คำสอน ท่านอาทร อบรม สมสมัย
คำตักเตือน นั้นยังฝั่ง จิตใจ คิดเมื่อใด ได้สติ มิจืดจาง
ถึงท่านสิ้น ชีวิต คิดเหมือนอยู่ เพราะคำครูเสริมปัญญาตาสว่าง
ยามพลาดพลั้ง ตกต่ำ อาจนำทาง ทุกข์เบาบาง เพราะจำ คำสอนเอย

เตือนเอ๋ย เตือนจิต บรรดาศิษย์ รักครู บูชาไฉน
วิธีหนึ่ง พึงบูชา ค่าน้ำใจ คือสร้าง ความดีไว้ ตามรอยครู
อันความดี ของท่าน นั้นไม่สูญ จักจำรูญ ดำรง มั่นคงอยู่
คุณธรรม ประเสริฐ ศิษย์เชิดชู ถ่ายไปสู่ อนุชน สืบผลเอย..

โดยความเคารพรักยิ่ง
จากศิษย์
ฐะปะนีย์ นาครทรรพ

คำรำลึก

อาจารย์นิล บรรณสิทธิ์วรสาส์น ซึ่งเพื่อน ๆ ของลูกเรียกท่านว่า "คุณแม่" พวกเรา ๓ คน พี่น้อง สุ่น ซ่วน และ เทียน อัชกุล ได้เป็นศิษย์ รู้จักและสนิทสนมกับท่านมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ นักเรียน ตลอดเวลาที่อยู่ในความอุปการะของท่านนั้น เราได้รับความเมตตาปรานีอย่างอบอุ่นและชื่นใจ แม้บัดนี้ท่านล่วงลับไปแล้ว ความเมตตาปรานีคุณงามความดีของท่านคงยังประทับใจสดใสอยู่ในความทรงจำของเราประดุจเหมือนท่านเพิ่งล่วงลับไปเมื่อ ๒-๓ วันนี้ ท่านเป็นสุภาพสตรีซึ่งพร้อมไปด้วยคุณธรรมความดีงามนานัปการ ถึงคราวที่เราต้องประสบพบกับความทุกข์ยาก ท่านเป็นผู้ที่ปลอบโยนให้กำลังใจสามารถต่อสู้กับอุปสรรคนั้นได้ทุกครั้งไป คราวเราสุขสบายท่านก็ชื่นชมโสมนัสด้วย ไม่มีครั้งไหนที่เราจะไม่ได้รับความสุขความสบายและความอบอุ่น ซึ่งทำให้เราเห็นว่า โลกซึ่งมีความยุ่งยากมากมายหลายประการ ก็ยังมีคนดี เช่น ท่านอาจารย์นิล หากจะให้พรรณนาคุณงามความดีของท่านให้ละเอียดถี่ถ้วนก็จะต้องใช้หน้ากระดาษอีกมากมายกว่าที่ต้องการในหนังสือเล่มนี้ แต่อย่างไรก็ดีข้าพเจ้าก็มิอาจจะงดเว้นระลึกถึงเหตุการณ์ในครั้งหนึ่งประมาณ ๒๕ ปีมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเมตตาปรานี และการสนับสนุนอัน

มีค่ายิ่งต่อข้าพเจ้าอย่างที่จะหาสิ่งใดเปรียบปานมิได้ ข้าพเจ้ายังจำได้แม่นยำว่าในขณะนั้น ข้าพเจ้าเป็นเด็กหนุ่มมีจิตใจฟุ้งซ่านนานาประการ วันหนึ่งได้มีโอกาสไปเยี่ยมคำนับท่านที่บ้าน ท่านได้มองเห็นอย่างทะลุปรุโปร่งถึงความฟุ้งซ่านของข้าพเจ้า ท่านได้กรุณาว่ากล่าวสั่งสอนให้คำแนะนำอันล้ำค่า โดยชี้แจงให้เห็นว่า ก่อนที่ข้าพเจ้าจะไปทำอะไรอื่นนั้นขอให้ใช้ชีวิตเป็นครูก่อนประมาณ ๒-๓ ปี โดยท่านคิดเห็นว่า เราทุกคนควรจะได้ฝึกฝนให้เป็นคนรู้จักคุณค่าของความสุขุมคัมภีรภาพ และรู้จักความเป็นผู้ใหญ่ สำหรับตัวข้าพเจ้านั้นท่านเห็นว่าวิธีฝึกฝนตนเองที่ดีนั้นก็คือ การเป็นครู เท่านั้นยังไม่พอ ท่านยังได้กรุณาซื้อใบสมัครเข้ารับราชการเป็นครู รับรองให้ข้าพเจ้าสมัครเข้ารับราชการครู พร้อมทั้งออกเงินค่าสมัครสอบคัดเลือกให้อีกด้วย และพร่ำสอนกำชับให้เป็นคนดี กระทำความดี ความปรานีในครั้งนั้นประทับใจและฝังแน่นอยู่ในจิตใจของข้าพเจ้าจนทุกวันนี้ อาจารย์เป็นผู้เริ่มต้นชีวิตการประกอบอาชีพเป็นข้าราชการให้แก่ข้าพเจ้า และอาจารย์ก็ยังได้กรุณาคอยติดตามสั่งสอนแนะนำให้บำเพ็ญแต่สิ่งที่ถูกและที่ควรตลอดมา อำนาจแห่งคุณงามความดีของท่าน อำนาจแห่งความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจของท่าน ได้มีอิทธิพลดลบันดาลให้พวกเรากระทำแต่ในสิ่งที่เป็นมงคลและดีงามทั้งสิ้น.

อาจารย์นิล บรรณสิทธิ์วรสาส์น จึงเปรียบเสมือนหนึ่งคุณแม่ของพวกเรา ๓ คน พี่น้องอีกท่านหนึ่ง.

เทียน อัชกุล

๔ มีนาคม ๒๕๐๕

อาลัยคุณแม่

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ คุณแม่ของเชฏฐ์ คงศักดิ์ ซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งคุณแม่ของเพื่อน ๆ ของเชฏฐ์ เช่นกัน พวกเราเรียกคุณแม่ได้อย่างเต็มปาก เรียกอย่างมิได้นึกว่าไม่ใช่แม่ของตัวเองทั้งนี้ เพราะท่านปฏิบัติต่อเพื่อนของลูกเสมือนหนึ่งลูกของท่าน เรื่องนี้เพื่อน ๆ ของเชฏฐ์ทุกคนทราบซึ้งในพระคุณของท่านอย่างสุดซึ้ง หลายคนในเพื่อนของเราใช้บ้านเชฏฐ์เป็นที่พำนักอาศัย ทั้งกินนอนและปรึกษาการเรียน บางครั้งพวกเราจะเข้าสมัครเรียนอะไร ก็จะต้องไปปรึกษากันที่บ้านนี้ และการตัดสินใจก็มักจะจากคุณแม่ ซึ่งให้เหตุผลแล้วพวกเราก็ตกลงใจดำเนินการตาม ซึ่งชีวิตอันราบรื่นของพวกเราก็มาจากการตัดสินใจ และการแนะนำจากท่านมาจนทุกวันนี้ พระคุณของท่านนี้ พวกเราจะลืมเสียมิได้

เมื่อพวกเรายังเล็กอยู่ ขณะนั้นเรียนที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ เชฏฐ์มาบอกพวกเราว่า คุณพ่อเสีย พวกเราเวลานั้นยังเล็กมาก จำได้ว่าไปนอนค้างที่บ้านเชฏฐ์ และก็เป็นครั้งแรกที่พวกเราได้เห็นคุณแม่ร้องไห้ ซึ่งท่านเองคงมีความรู้สึกหลายประการ มาบัดนี้สิ พวกเราจึง

ได้ทราบซึ่งว่า ที่คุณแม่ร้องไห้นั้น คงเนื่องมาจากเหตุผล ๒ ประการ เป็นข้อใหญ่

๑. อาลัยรักคุณพ่อ ซึ่งเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรที่ต้องจากไป โดยไม่มีวันกลับ

๒. ภาระที่คุณแม่จะต้องเลี้ยงลูก ซึ่งมีทั้งหมดถึง ๖ คน คนโต คือ เชฏฐ์ ซึ่งก็ยังเพิ่งจะเรียนอยู่ในชั้นมัธยมเท่านั้น ที่ปรึกษาขาดไป ขาดกำลังที่จะสนับสนุนค้ำจุนลูก ๆ เพื่ออนาคตของลูก ๆ ทุกอย่างจะต้องมาจากคุณแม่คนเดียว

ในระยะอันยาวนานกว่า ๒๕ ปี คุณแม่ได้ปกครองและสนับสนุนลูก ๆ ของท่านให้ดำเนินชีวิต เริ่มแต่เรียน เข้ารับราชการ ฯลฯ จนสัมฤทธิผล ไม่แต่เท่านั้น พวกเพื่อน ๆ ของลูกก็ยังได้รับความกรุณาในเรื่องคำปรึกษา และการตัดสินใจในการเรียนและการเข้าทำงานต่าง ๆ โดยมิได้รังเกียจ ฉะนั้น เมื่อท่านมาจากพวกเราไปเช่นนี้ พวกเราก็อดที่จะเศร้าสร้อยหาได้ไม่ ท่านเป็นทั้ง แม่ ครู และผู้บังคับบัญชาของพวกเรา คอยสนับสนุน ให้กำลังใจ ซึ่งพวกเราหารู้ไม่ว่าท่านเองก็มีความลำบาก ในการดูแลจัดการในครอบครัวของท่านเพียงใด พวกเรายังเอาภาระไปเพิ่มให้ท่านอีก

หากชาติหน้ามีจริง พวกเราทุกคนขอให้ได้เกิดมาร่วมชาติกับท่านกับทั้งจะขอเรียกท่านว่าคุณแม่ ต่อไป ๆ จะขอพึ่งความสามารถและคุณความดีของท่าน เพื่อเป็นประทีปนำทางไปสู่ความเจริญเยี่ยงชาตินี้

ในทุก ๆ ชาติ

ขอบุญราสี ซึ่งท่านได้ประกอบคุณงามความดี จงดลบันดาลให้ท่านประสบความสุขสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ด้วยบุญกุศลในสัมปรายิกภพด้วยเถิด.

เพื่อนของลูก

๒๑ มีนาคม ๒๕๐๕

อนุสรณ์แห่งการเป็นครูทางอ้อม

ระยะเวลา ๔๐ ปีแห่งการเป็นครูของท่านอาจารย์นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์นนั้น ได้ฝังแน่นอยู่ในใจบรรดาศิษย์เกือบทั่วประเทศ ทั้งนี้เพราะศิษย์ทุกคน ทุกรุ่น ทุกสมัย ต่างได้รับการสั่งสอนอบรมจากท่านทั้งทางวิชาการ ทางจิตใจ ตลอดจนกิริยามารยาททั่วถึงกันหมด จะผิดกันก็แต่ใครดีท่านก็ส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้น ใครดื้อท่านก็แก้ดื้อเสียก่อน โดยติดตามขัดเกลาอย่างใกล้ชิด ถ้าจะคิดตามแบบโบราณที่เปรียบครูเสมือนช่างปั้นหม้อ ท่านก็เป็นช่างปั้นหม้อที่ชาญฉลาด หลักแหลมในหลักการปั้นหม้อ ทุกรูป ทุกขนาด ให้ได้สัดส่วนน่าดู ท่านหยั่งรู้ดินดีดินเลว ท่านเผาไฟพอเหมาะพอควร ท่านไม่เสียแรงเปล่าเลย ท่านปั้นแล้วเป็นอันว่านำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งสิ้น

กลวิธีที่ท่านใช้อบรมสั่งสอนนั้น ไม่มีใครทราบว่าท่านไปค้นคว้ามาจากตำราเล่มใด ถ้อยคำของท่านฟังแล้วเหมือนถูกมนต์สะกด ซาบซึ้งดูดดื่ม เชื่อถือ เห็นชัดถึงเจตนาอันผ่องใสขาวสะอาด คอยแต่บำบัดทุกข์บำรุงสุข ท่านวางตัวของท่านเป็นแบบ เป็นแม่พิมพ์ที่เด่นชัด เป็นกระจกเงาที่ไม่หลอกหลอน ไม่เสื่อมคุณภาพเลยแม้แต่น้อย

ท่านเป็นครูโดยตรงจากเบญจมราชาลัย จากเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และจากวิทยาลัยครูสวนดุสิต และจากวิทยาลัยครูสวนสุนันทา เมื่อท่านลาออกจากราชการแล้ว ท่านก็พยายามเป็นครูทางอ้อมอีก ในการเป็นครูทางอ้อมของท่าน ท่านได้บริจาคเงินจำนวนหนึ่งหมื่นหกพันบาทเพื่อการศึกษาแก่นักเรียนฝึกหัดครู วันที่โรงเรียนทางอ้อมของท่านได้รับอนุญาตให้เปิดได้นั้น คือวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นวันที่กระทรวงศึกษาธิการได้มีพิธีมอบเครื่องหมายตอบแทนการบริจาคแก่ท่านนั่นเอง เป็นอันว่าท่านตั้งโรงเรียนทางอ้อมของท่านสำเร็จแล้ว และเปิดการสอนที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์แห่งหนึ่ง และที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทาอีกแห่งหนึ่ง แห่งละ ๒ ปีสลับกันไป

ชื่อของทุน "**นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์**" ก็เปรียบได้กับชื่อโรงเรียนของท่าน ระเบียบของการรับทุน ก็ไม่ผิดอะไรกับการวางหลักสูตร คือ

๑. ให้แก่นักเรียนฝึกหัดครูที่ขัดสน มีความประพฤติเรียบร้อยและสามารถศึกษาสำเร็จได้

๒. ให้แก่นักเรียน ป.กศ. หรือ ป.กศ. สูง ชั้นปีที่ ๒ ที่เรียนดีเยี่ยม โดยพิจารณาจากผลของการสอบในปีที่ ๑ ตลอดทั้งปี

๓. ให้แก่นักเรียนฝึกหัดครูที่ความประพฤติเป็นแบบอย่างอันดี

๔. ให้แก่นักเรียนฝึกหัดครูที่ช่วยเหลือกิจการของส่วนรวมดียิ่ง

๕. ให้แก่นักเรียนฝึกหัดครูที่นำเกียรติและชื่อเสียงมาสู่สถาน

ศึกษาในด้านต่าง ๆ เป็นที่เด่นชัด

ถ้าจะคิดกันให้ซึ้งแล้ว ในปีหนึ่ง ๆ ท่านสอนทางอ้อมของท่าน ๕ แขนง และผู้เรียนที่สำเร็จตามกฎเกณฑ์ก็จะมีปีละ ๕ คน ในปีการศึกษา ๒๕๐๔ ปรากฏผลแน่นอนแล้ว จากโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ คือ

๑. นายจรูญ ถนอมตน

๒. นางสาวพวงทอง สีหพงศ์

๓. นางสาวมาลี สบาย

๔. นายอำนวย มังกรแก้ว

๕. นายองอาจ ยิ้มพัฒน์

ทั้ง ๕ คนนี้ ต้องเรียกว่าสำเร็จจากโรงเรียนนิลรัตน์ บรรณสิทธิวรสาสน์ ซึ่งเปิดสอนทางอ้อมเป็นรุ่นที่ ๑ และภาคภูมิใจได้ว่าต้องเป็นบุคคลที่จะทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองอย่างดียิ่ง

ถ้าท่านมีชีวิตอยู่ท่านคงปลาบปลื้มผลงานของท่านอย่างสุดซึ้ง และท่านคงเปิดสอนทางอ้อมของท่านได้ตามลำพัง ทั้งท่านอาจทวีจำนวนนักเรียนให้มากกว่าปีละ ๕ คนด้วย ขณะนี้ท่านจากพวกเราไปแล้ว

ท่านอาจารย์นิล ท่านจากลูกศิษย์ของท่านไปแล้วโดยไม่มีวันกลับ แล้วเราพวกลูกศิษย์เล่า ลูกศิษย์ที่ท่านทิ้งไว้เบื้องหลัง ควรทำอย่างไรดีจึงจะสมกับพระคุณของท่านที่อบอุ่นแนบสนิทอยู่ในใจ

โอกาสนี้ทางที่เราจะสนองคุณท่านนั้น คงไม่มีทางใดดีไปกว่า พวกเรามาพากันสมัครเป็นครูทางอ้อมร่วมกับท่าน เป็นครูโรงเรียนนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ โดยสมทบทุน ช่วยกันขยายโรงเรียน ช่วยกันเปิดรับนักเรียน ให้มีจำนวนมากขึ้น การสอนทางอ้อมจะได้เป็นผลยั่งยืน เชิดชูเกียรติ สมตามความปรารถนาอันสูงส่งของท่าน ทั้งยังเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นครูและศิษย์ใกล้ชิดอยู่กับท่านตลอดชั่วกัลปาวสาน.

ประกอบเกียรติ ชาญเลขา

บุตรธิดา

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

แถวยืน นายสุนธร คงศักดิ์ ธ.บ. นางส่องสี่ ชุติวงศ์ วท.บ.ป.ม. M.S. in Ed.

น.ส.เจือจันทน์ คงศักดิ์ ท.บ. พ.อ.เชฏฐ คงศักดิ์ วท.บ.ทบ.

แถวนั่ง น.ส.ดวงเดือน คงศักดิ์ พ.บ. M.Sc Med. น.ส.เสริมศรี คงศักดิ์ ภ.บ. M.S.

บทความ และ คำสอน

บทความและคำสอน

ของ

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์

......................คุณแม่เริ่มต้นชีวิตการงานด้วยความเป็นครูแต่ยังเยาว์ มีชีวิตจิตใจ เป็นครูอย่างแท้จริง และได้ใช้ชีวิตตลอดเวลารับราชการเป็นครูของศิษย์ตลอดมา นอกจากจะปกครองและอบรมครูในปกครองตามหน้าที่แล้ว ยังทำการสอนวิชาจรรยาและศีลธรรมด้วยตัวเองตลอดมา นอกจากนั้น ยังใช้เวลาว่างเขียนบทความลงนิตยสารต่าง ๆ บทปาฐกถาเพื่อบรรยายทางวิทยุ และบรรยายตามสถานที่ต่าง ๆ ไว้หลายเรื่อง ลูก ๆ จึงขอรวบรวมบทความต่าง ๆ เหล่านั้น ที่พอจะรวบรวมได้จัดพิมพ์ขึ้น แต่ต้องขออภัยด้วยที่ไม่สามารถจะรวบรวมหลักฐานได้ว่า บทความใดเขียนขึ้นแต่เมื่อใด และบรรยาย ณ ที่ใด.........................

คนมีประโยชน์

เกิดมาเป็นคน ควรหาราคาให้ตัว ไม่ใช่เพียงว่าอยู่ไปชั่ววันหนึ่ง ๆ ชนิดที่คนรอบข้างรู้สึกว่าจะมีเราก็ได้หรือไม่มีก็ได้ จะจากไปสัก ๗ วันก็ไม่มีใครรู้สึกอย่างไร อย่างนี้ ดูชีวิตปราศจากค่าน่าเศร้าใจยิ่งนัก การเป็นคนมีราคาก็คือต้องกระทำตนให้เป็นประโยชน์แก่หมู่ ยิ่งมากเท่าไรก็ยิ่งมีราคาเท่านั้น เกิดมาเป็นคนอย่าเสียดายแรง การทำมากย่อมได้ผลมากเป็นธรรมดา แต่คำว่าผลนี้ บางคนเห็นการสั้นจะคิดว่า เมื่อหมูไปไก่ก็ต้องมา ตอบแทนกันให้ทันตาทันใจอยู่เสมอ ผลอย่างนี้เป็นผลส่วนน้อย ซึ่งไม่จีรังยั่งยืน เพราะเมื่อตอบแทนกันแล้วก็หมดไปสิ้นไปไม่มีเยื่อใยอะไรต่อไปอีกตามลัทธิสมัยปัจจุบัน คือไม่ค่อยคิดกันถึงเรื่องบุญคุณ ที่ว่าอย่างนี้ไม่ได้หมายว่าเกิดขึ้นแล้วในวงศิษย์ แต่หมายถึงทั่ว ๆ ไป ส่วนผลที่มองเห็นได้ในเวลายาวนั้น หมายถึงการได้ความรักความนับถือ ความมองเห็นเป็นคนมีประโยชน์ ซึ่งนับเป็นรากฐานของความเจริญในหน้าที่การงาน การได้กำลังใจ, ได้ความเชื่อตัวเองเมื่อได้ผ่านงานมาก ๆ, รางวัลอย่างนี้หาค่าไม่ได้ ไม่มีที่ซื้อที่ขาย นอกจากจะได้จากการกระทำของ

ตนเอง ใครไม่เคยมีคุณสมบัติอย่างนี้ ก็ไม่รู้ค่า ต่อเมื่อได้มาแล้ว จึงจะรู้ว่าเรานี้ได้ของมีค่ายิ่งกว่าแก้วสารพัดนึก เพราะแก้วสารพัดนึกมีคุณสมบัติเพียงเล่ากันในนิยายเป็นความเพ้อฝันเท่านั้น.

หัวใจครู

ข้าพเจ้าเป็นครูเก่าคนหนึ่ง ที่อยากเสนอความรู้สึกในการเป็นครูให้ครูรุ่นหลัง ๆ ได้รู้เรื่องของครูเก่า ๆ จึงเขียนเรื่องนี้จากความจริงที่ได้รู้สึก ไม่ได้เขียนโดยสำนวนโวหารพาไป การเป็นครู ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติยศอย่างสูงเมื่อเห็นคนแก่ ๆ ยังแสดงความเคารพ ถ้าเราเป็นครูของบุตรหลาน จึงทุ่มเทน้ำใจมอบให้แก่ศิษย์ ด้วยความตั้งใจสอนให้รู้แจ้งในวิชาการ และฝึกให้มีความปรีชาสามารถตามสมควรแก่ฐานานุรูป ขณะปฏิบัติงานไม่ได้เคยคิดว่าเป็นในเวลาหรือนอกเวลาราชการ ถ้าสอนไม่ได้ถึงใจในเวลา ก็กวดวิชาในเวลาปิดภาค มีโอกาสจะฝึกศิษย์เมื่อไร ก็ทำเมื่อนั้น ไม่ทิ้งโอกาส โดยไม่ยอมรับสินจ้างรางวัลของใครนอกจากรับเงินเดือนจากรัฐบาล ข้าพเจ้ากินอุดมคติอยู่ตลอดมา พากเพียรอบรมตนให้อยู่ในพรหมวิหาร ๔ ตามที่ครูควรปฏิบัติ คือ มีเมตตา ความรักอยากให้ศิษย์ได้ดีมีความสุข กรุณา มีความสงสารเมื่อเห็นทุกข์เกิดขึ้นแก่ศิษย์หรือศิษย์จะกลายเป็นเด็กเสียก็พยายามแก้ไขปัดเป่า มุทิตา มีความยินดีเมื่อเห็นศิษย์ได้ดี อุเบกขา ความวางเฉยเมื่อแก้ไขเหตุการณ์ อันเกิดความเสื่อมเสียแก่ศิษย์ไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อถนอมกำลังใจไว้สำหรับหวังในความดีของศิษย์อื่น ๆ ต่อไป ถ้าใครตกมาเป็นศิษย์แล้ว ก็ให้น้ำใจอย่างนี้

เหมือนกันโดยไม่มีอคติ แม้ผู้นั้นเป็นลูก ข้าพเจ้าเคยมีลูกเป็นศิษย์ในชั้น ไม่เคยรู้สึกระคายใจเลยเมื่อลูกสอบสู้ลูกศิษย์อื่นไม่ได้ ใครดีก็ชื่นชมด้วยจริง ๆ ได้ปฏิบัติเช่นนี้ตลอดมา โดยไม่นึกกลัวว่าจะเป็นเรือจ้าง เพราะเรือจ้างแกคิดค่าแรง เมื่อพาข้ามฟากหรือพาไปยังจุดหมาย ข้าพเจ้าไม่คิดอะไรจากศิษย์ คิดแต่เพียงว่าเราเป็นครู เราต้องพาศิษย์ไปให้ถึงจุดหมายปลายทาง ใครจะคิดถึงไม่คิดถึงเป็นเรื่องของเขา เมื่อแบ่งหน้าที่ระหว่างครูกับศิษย์ได้เช่นนี้แล้วก็สบายใจ ถ้ามีใครเกิดคิดถึง ข้าพเจ้าถือว่าเป็นกำไรที่ทำให้ได้รับความชุ่มชื่นน้ำใจเพิ่มขึ้นอีก นอกไปจากที่เห็นลูกศิษย์เป็นคนดีมีประโยชน์แก่ครอบครัวและประเทศชาติซึ่งทำให้สบายใจอยู่มากแล้ว ใครจะเป็นครูลองทำอย่างข้าพเจ้าว่า คือตั้งใจสอนสุดฝีมือ และมุ่งอบรมศิษย์ให้เป็นคนดีจริง ๆ ด้วยน้ำใจที่ตั้งอยู่ในพรหมวิหาร โดยไม่หวังอะไรจากศิษย์ ท่านจะได้กำไรทุกครั้ง ถ้ามีลูกศิษย์ระลึกถึง.

ฐานะครู

ผู้เขียนเป็นครูและมีความพอใจในฐานะที่ได้เป็นครู รู้สึกว่าได้อยู่กับเด็กมานาน ๆ เป็นชีวิตที่มีความสุข เพราะเด็กมีพื้นจิตใจสะอาด อยากจะแต่งจะแก้อัธยาศัยอย่างไร ก็ตกแต่งเหมือนกับตนเองเป็นนายช่างหม้อ ที่พยายามแต่งหม้อให้มีรูปดีงามอย่างคำไหว้ครูของเก่า แต่งได้ดีก็ดีใจด้วยความมีมุทิตาจิต บางคราวพบหม้อเปราะแตกง่าย หรือดินเป็นดินต่างชนิดปนอยู่เผาแล้วไม่แดง กลับเป็นสีดำคล้ายเป็นปาน กลายเป็นหม้อขี้ริ้วไม่สวยไม่งาม ก็ต้องอาศัยอุเบกขาคือความวางอารมณ์เฉย เพราะได้แต่งแล้วแก้แล้วด้วยความมานะพยายามยังเอาดีไม่ได้ ไปเดือดร้อนดิ้นรนตำหนิติเตียนตนเองมากไปจนคิดว่าตนเองจะเป็นช่างหม้อไม่ได้ ก็ต้องเลิกอาชีพนี้

บางคนเขาว่าอยู่กับเด็กนานจะกลายเป็นคนโง่ คือไม่มีเล่ห์เหลี่ยมทันคน นึก ๆ ดูว่าถ้าเรามีเหลี่ยมแล้วถูกหักเหลี่ยม ไม่มีเสียเลยก็ดีกว่าจะได้ไม่ถูกหักเลยสบายใจ จะโง่หรือฉลาดตามแง่คิดของใคร ให้เราได้ประกอบกิจการงานทดแทนโลกที่เราเกิดมา ได้อาศัยพัสดุสิ่งของอันเป็นสมบัติของโลกหรือของที่ผู้อื่นประกอบขึ้นเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคให้ชีวิตมีสุขอยู่ได้ตราบเท่าทุกวันนี้ก็ดีอยู่แล้ว จะได้พ้นชื่อว่าเกิด

มารถโลก ส่วนเงินเดือนและหนทางก้าวหน้าของครู ดูจะอยู่ที่ตนเองมากกว่า ได้สังเกตในวงงานของครู ก็ไปกันได้ไกล ๆ ครูที่เคยอยู่โรงเรียนเดียวกับผู้เขียน เมื่อผู้เขียนเป็นผู้ใหญ่มากแล้ว เขายังเป็นเด็กบัดนี้เขามีตำแหน่งและเงินเดือนจะทันผู้เขียนอยู่แล้ว จะว่างานครูไม่ก้าวหน้าอย่างไร เล่ามาอย่างนี้จะมีผู้ขัดคอว่า เรื่องก็ตรงอยู่แล้วตามตัวอย่างจะว่างานครูดีอย่างไรที่ว่าเด็กวิ่งทันผู้ใหญ่ ข้อนี้ก็ได้บอกแล้วว่าอยู่ที่ตนเอง ผู้เขียนเดินช้า คนข้างหลังก็ไล่ทันและควรปลงใจคิดว่า นี่แหละคือหนทางเจริญของวงงาน ถ้าเด็กไม่เดินล้ำหน้าผู้ใหญ่ไปได้ งานครูของเราตลอดจนผลการศึกษาของชาติจะล้าหลังอยู่สุดท้ายเพื่อน

ได้อ่านข่าวของเพื่อนครูต่างจังหวัดบ้าง ในหนังสือพิมพ์บ้างจากที่อื่น ๆ บ้าง บ่นโทมนัสว่างานครูช่างไม่มีเกียรติ เดินช้าล้าหลังตั้งตัวไม่ได้ อะไรต่ออะไรอีกร้อยแปดอย่าง มานั่งนึกเสียดายที่ไม่มีโอกาสอยู่ต่างจังหวัดเลย และเวลานี้ก็ลองไม่ได้ เพราะใกล้ระยะจะวางมือจากงานอยู่แล้ว แต่ยังนึกอยู่เสมอว่า ช้างเผือกนั้นมาจากป่าเนื้อไม้กฤษณาที่เป็นของดีก็ยังอยู่ในป่า เหตุใดคนดีจะมาจากป่าไม่ได้และปรากฏอยู่เป็นอันมากที่ท่านผู้เป็นข้าราชการผู้ใหญ่เดิมก็มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด สมัยนี้เรามักจะหลงกันไปว่าเกียรติอยู่ที่เงิน และต่างก็ยึดเงินเป็นเกียรติจนเกิดความพยายามหาเงินไปในทางที่เสียเกียรติถ้าเราจะศึกษาให้รู้จักหน้าตาจริง ๆ ของความมีเกียรติแล้วพยายามก่อ

ให้เกิดเกียรติตามวิธีที่ถูกต้อง ไม่เห็นใครจะลบหลู่ดูถูกเราได้ เฉพาะความจนถ้าเราไม่ทำให้ใครดูถูก ก็ไม่น่าจะได้รับความดูถูก แต่ถ้ามีใครเกิดยึดความมีความจนเป็นบรรทัดฐานสำหรับพิจารณา เป็นเรื่องช่วยไม่ได้ อย่าไปเกี่ยวข้องกับเขาโดยไม่มีความจำเป็นก็แล้วกัน สรุปเรื่องกว่าเรื่องเหล่านี้อยู่ที่ตนเอง ได้น้อยก็ใช้น้อยค่อยเก็บงำไว้บ้างจะพอพึ่งตัวได้ ในวงงานอื่น ๆ เราไม่เคยเข้าไปลอง เราก็นึกว่าดี แต่ทุกแห่งของดีจริง ๆ เห็นจะมีสำหรับคนดี เราอยากได้ดีเราต้องทำดี ที่ท่านร่ำรวยกันรวดเร็วและรวยมาก ๆ เสียด้วย ท่านจะเป็นสุขหรือทุกข์ เราทราบไม่ได้ รู้ได้แต่ว่าสิ่งใดที่เราได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงและได้มาด้วยความสุจริตทำให้เราเป็นสุขแน่ จงพอใจในฐานะและความเป็นอยู่ของเรา จะได้ความสุขที่แท้จริง

อนึ่ง หนทางการตั้งหลักฐานในระยะที่ค่าครองชีพสูงเช่นนี้มองดูลำบากสำหรับคนเงินเดือนน้อย จะต้องแก้ด้วยความขยันหมั่นเพียร คือการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และทุก ๆ คนในบ้านต้องช่วยกันทำมาหากิน การจะมีผู้หาเลี้ยงแต่คนเดียวเลี้ยงคนหลาย ๆ คนอย่างสมัยโบราณย่อมทำไม่ได้ เพราะเพียงแต่อาหารมื้อหนึ่ง ๆ ก็มีมูลค่าคิดราคาเงินเป็นจำนวนสูง และสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพยังมีอีกหลายอย่าง เช่น ยา เสื้อผ้าและที่อยู่อาศัย ซึ่งต้องมีเวลาเก่าคร่ำคร่าต้องเปลี่ยน ต้องซ่อมแซม สิ่งสิ้นเปลืองเหล่านี้สิ้นเงินมากเหมือนกัน บุคคลที่คิดจะตั้งตัวจะต้องใจแข็งอดทนต่อความเหนื่อยยาก และต้องทน

ต่ออารมณ์ที่รบกวนในการซื้อชื่อซื้อขาย เมื่อรวบรวมเงินขึ้นเป็นจำนวนได้จะทำให้เกิดความสุขและเพลิดเพลินในการแสวงหาตลอดจนการมัธยัสถ์ โดยจิตใจจะเบิกบานเมื่อนึกถึงจำนวนทรัพย์ที่รวมไว้ได้และที่เกิดแห่งทรัพย์เป็นทางสุจริต การตัดรายจ่ายนี้ บางคนตัดในงานส่วนรวม ซึ่งทำให้กลายเป็นคนคับแคบไป ความเป็นคนคับแคบเป็นเหตุหนึ่งที่บั่นทอนความเจริญก้าวหน้า คนดีต้องมีคุณสมบัติที่ดีหลายอย่าง ซึ่งต้องศึกษาปรับความคิดความเห็นให้เป็นไปพอเหมาะพอควรเหมือนกัน.

จงรักลูกให้เท่ากัน

"**จงรักลูกให้เท่ากัน**" ฟังตามชื่อเรื่องคล้ายกับว่าผู้เป็นพ่อแม่จะต้องบวกลบคูณหาร หรือจะต้องใช้เครื่องชั่งตวงวัด ให้ความรักซึ่งเป็นนามธรรมมีขนาดจำนวนระยะเท่ากัน ดูจะเป็นสิ่งทำได้ยากมิใช่เล่น แต่ความรักของพ่อแม่เป็นความอบอุ่น ให้ความซาบซึ้งและร่มเย็นเป็นสุขแก่ลูก เป็นหลักประกันความมั่นใจไม่ให้ว้าเหว่ เป็นแรงดันให้มุ่งหน้าหาความดี เพื่อสนองความรักของพ่อแม่ ความรักมีอิทธิพลเหนือสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น ที่จะบันดาลให้ลูกประพฤติและกระทำในสิ่งที่ดีงาม ถ้าลูกทราบว่าเป็นความประสงค์ของพ่อแม่

เมื่อความรักมีคุณค่าถึงเพียงนี้ ผู้เป็นพ่อแม่ก็จำเป็นต้องสร้างสมให้มีขึ้น และให้ปรากฏรูปในทางที่ถูก ความจริงพ่อแม่ทุกคนรักลูกยิ่งชีวิตจิตใจ ตั้งแต่เล็กจนเติบใหญ่ พ่อแม่จะเอาจิตใจไปคอยเฝ้าและคุ้มครอง เมื่อลูกจะประสบอันตราย อาจเอาตัวเข้ารับแทนถ้าสามารถจะกระทำได้ แต่รูปของความรักที่แสดงให้ปรากฏออกมาไม่เหมือนกัน บ้างก็ถือสุภาษิต "รักวัวให้ผูก รักลูกให้เฆี่ยน" แล้วก็ถืออยู่บทเดียวตั้งกองแต่ดุว่าเฆี่ยนตี เอาความรักซ่อนไว้ไม่ให้ลูกรู้เห็นไม่ชมเมื่อลูกทำดี เพราะกลัวลูกกำเริบ ฝ่ายลูกก็น้อยใจว่าเกิดมาอาภัพ

ทำแต่ความร้อนใจให้พ่อแม่ เลยเกิดเบื่อหน่ายในชีวิต หรืออยากจะมีอิสระเสรีที่จะออกไปให้พ้นบ้าน บ้างก็รักอย่างพะนอไม่ให้หยิบให้จับ ไม่ให้แตะต้องอะไร ๆ ทั้งสิ้น ที่สุดจนไม่อยากให้ขยับเขยื้อน เพราะเกรงอันตรายจะเกิดแก่ลูกจนลูกโตก็ยังคิดว่าเล็ก เป็นอันว่ามือเท้าที่ธรรมชาติให้มาไม่ได้มีประโยชน์ เมื่อลูกทำผิดก็ไม่ว่า มีแต่ความพะนอเอาใจ เมื่อลูกเติบใหญ่ก็กลายเป็นคนไม่สามารถ เอาแต่ใจตนเอง ต้องอยู่ในความอุ้มชูเอาอกเอาใจกันตลอดไป

ท่านที่มีลูกหลายคน บางทีก็เลือกรัก รักลูกคนโตเพราะเกิดมาเมื่อกำลังอยากได้ รักลูกคนเล็กเพราะเป็นคนสุดท้องจะไม่มีอีกแล้ว รักลูกคนสวยเพราะน่าเอ็นดูเหมือนตุ๊กตา หรือรักคนที่กำลังให้ความมีชื่อมีหน้า พอรักแล้วก็เฝ้ารำพันให้ผู้อื่นฟัง หรือว่าเปรียบเทียบมายังลูกคนอื่น ๆ ที่อยู่ในฐานะตรงข้าม ทั้งนี้ย่อมทำความน้อยเนื้อต่ำใจให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง พ่อแม่ซึ่งท่านถือว่าเป็นพรหมของบุตร มีคุณธรรมที่จะใช้ทั้งความเมตตากรุณาหรือความรักความสงสาร คนดีเราก็รักคนไม่ดีเราก็สงสาร ซึ่งอาการที่ปรากฏออกมาก็เป็นความเอาใจใส่ลูกจะไม่เกิดความน้อยใจ อันความน้อยใจนั้นมักก่อให้เกิดทิษฐิมานะขึ้น ซึ่งจะเป็นทางผิดก็ได้ถูกก็ได้ แล้วแต่พื้นจิตใจของเด็ก แต่ส่วนมากไปในทางผิด เคยได้ยินเด็ก ๆ รุ่นสาวที่ถูกพ่อแม่ว่ากล่าวเป็นเชิงติเตียนว่า "เที่ยวเตร่อย่างนี้จะไม่ได้กินขันหมาก" ลูกน้อยใจมาปรารภว่า "เดี๋ยวจะตามเขาไปให้คุณพ่อคุณแม่ต้องขายหน้า" ความจริงพ่อแม่ว่า

เพราะปรารถนาให้มีมานะทำดี แต่ลูกมักเกิดทิฐิมานะที่จะทำไม่ดี ซึ่งถ้าทำลงไปตนเองจะต้องเสียประวัติตลอดชีวิต แต่ลูกไม่คิดว่าสำคัญ คิดแต่จะทำให้พ่อแม่ขายหน้าเป็นเรื่องใหญ่ ดังนี้เป็นต้น

เด็กที่มีความน้อยเนื้อต่ำใจ จะเกิดปมขึ้นในจิตใจทำให้เสียบุคลิกลักษณะ ความคิดความเห็นจะคับแคบ ไม่อยากคบค้าสมาคมกับใคร ไม่เห็นความหวังดีของใคร คิดเสียว่าคนที่แสดงอัธยาศัยดีต่อตนย่อมจะมุ่งหวังสิ่งตอบแทน ในที่สุดอาจคิดเลยไปถึงว่าโลกนี้ไม่มีใครมุ่งดีต่อใครจริง ๆ ก็จะคอยระมัดระวังให้ทันคน การระวังทั้งคนดีคนไม่ดี ทำให้คนดีเสียใจหรือคนเช่นนั้นเป็นคนเคร่งเครียดมีเล่ห์เหลี่ยม หรือเป็นคนผิดปกติทำให้ใคร ๆ ไม่อยากคบ แต่คนพวกนี้ก็ไม่เห็นว่าการที่ใคร ๆ ไม่คบเป็นความสำคัญ เพราะเขาเองก็อยากอยู่ในมุมแคบ ๆ เพื่อจะได้ไม่ต้องติดต่อกับใคร ซึ่งเป็นการบั่นทอนอนาคตของตนเองแท้ ๆ

การรักลูกให้เท่ากันนั้น ไม่เป็นการยาก เพราะพ่อแม่มีความรักเป็นทุนอยู่แล้ว เราพยายามให้ความเอาใจใส่เท่า ๆ กัน จะเป็นลูกคนไหนผู้หญิงหรือผู้ชายสวยหรือไม่สวยก็ลูกของเรา ยิ่งคนใดพิการน่าจะต้องสงสารมาก เพราะความไม่สมประกอบของร่างกาย ทำให้จิตใจเขาเสียไปแล้ว จะต้องปลอบโยนเอาใจยุให้มีมานะ ให้เห็นสิ่งที่เสียไปไม่มีความสำคัญนัก สามารถสร้างความสำคัญใหม่ ๆ ขึ้นแทนได้ คอยบำรุงจิตใจให้ร่าเริงด้วยการพูดจายั่วยุให้มีความภาคภูมิ

และสร้างความสามารถให้เขาเป็นผู้ประกอบประโยชน์ได้ ความรู้สึกที่มีปมด้อยก็จะหายไป ลูกทุกคนเป็นที่น่ารักน่าสงสาร คนเอาตัวรอดเราก็รัก คนเอาตัวไม่รอดเราก็สงสารและต้องพยายามช่วย ลูกทุกคนได้เห็นความเมตตาและหวังดีย่อมมีจิตใจอ่อนโยนไม่กล้าทำความผิดหวังให้แก่พ่อแม่เป็นแน่ ส่วนลูกที่จะดีหรือไม่ดี อยู่ในความตกแต่งอบรมของพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่ดูแลและสร้างแบบอย่างที่ดีให้ดูอยู่เสมอแล้ว ลูกจะไม่ใคร่เสีย ขอเพียงให้เอาใจใส่ดูแลอยู่เสมอ และให้มีความเข้าใจกันเท่านั้น การพูดจาย้วยุเด็กให้คิดว่าพ่อแม่ได้ลูกใหม่ตนจะกลายเป็นหมาหัวเน่านั้น ควรเลิกได้แล้ว ไม่ควรพูดคุยให้ปรากฏที่จะเชิดชูลูกคนใดโดยเฉพาะ เพราะเด็กทุกคนมีดีอยู่ในตัวและรักที่จะทำความดีเพื่อความเด่น และความสุขสบายของตนเอง ขอเพียงให้เราจับส่วนดีของเขาให้ถูกโดยไม่ต้องกำหนดว่าจะต้องดีครบ ๑๐๐ เปอร์-เซ็นต์ หรือดีตรงกับทัศนะของเรา เด็กทุกคนมีรสนิยมของตัวเอง จะเป็นดีทางใดให้เขาสามารถเลี้ยงตัวได้ ควรเป็นที่พอใจแล้ว

อนึ่ง ความดีของลูกบางคนอาจเป็นข้อประทับใจเรา เช่นเป็นคนมีความสามารถดีเด่น จะให้ทำอะไรก็ทำได้ถูกใจ หรือบางคนช่างประจบเอาใจรับใช้สอยซึ่งตรงกันข้ามกับบางคนที่ไม่มีน้ำใจ อย่างนี้พ่อแม่จะต้องพิจารณาในใจว่า ทุกคนเป็นลูก คนดีความดีย่อมสนองเขาอยู่แล้ว เขาจะไปทำอะไรที่ไหน ใคร ๆ ก็ถูกใจเป็นบำเหน็จใน

ความดีอยู่แล้ว ส่วนคนที่บกพร่องเราจะต้องชี้แจงแก้ไขให้ดีขึ้น ขออย่าได้ปล่อยให้ความลำเอียงครอบงำ เมื่อลูกคนใดต้องการความช่วยเหลือ ต้องให้ตามสมควร เมื่อให้ไม่ได้ ต้องชี้แจงเหตุผลให้เขาเข้าใจ และต้องชุบเลี้ยงโดยเสมอหน้ากัน ลองปฏิบัติดูท่านจะได้ลูกดีทุก ๆ คนเป็นแน่.

ประโยชน์ของพระพุทธศาสนา ในทัศนะของข้าพเจ้า

ฤดูนี้เป็นฤดูเข้าพรรษา พระภิกษุทั้งหลายเพิ่งจำพรรษาใหม่ ๆ เรื่องที่จะนำมาเล่าสู่กันฟังตามความรู้สึกของข้าพเจ้า เห็นว่าควรจะเป็นเรื่องธรรมะปนอยู่บ้าง จะได้ถูกต้องกับฤดูกาล เมื่อข้าพเจ้าอยู่กับเพื่อนเขามักกล่าวว่าแก่วัด แต่ความจริงเมื่อเข้าไปในวัด ข้าพเจ้ารู้สึกตัวเหมือนว่าเป็นเด็ก เพราะไม่ทราบวิธีปฏิบัติหลายสิ่งหลายอย่าง แม้แต่จะเข้าไปฟังเทศน์ ตอนไหนควรนั่งอย่างกระโหย่งเท้า ตอนไหนควรนั่งพับเพียบตามธรรมดา ตอนไหนควรกราบ ตลอดถึงการสวดมนต์ต้องคอยดูคนแก่อยู่เสมอ เช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกตัวเหมือนเด็กที่จะต้องคอยเอาอย่างผู้ใหญ่อยู่ตลอดเวลา ข้าพเจ้าสนใจกับการฟังธรรมมานานนับได้ ๒๐ กว่าปี แต่ก็ได้ฟังตามโอกาสที่บุคคลผู้มีหน้าที่ประจำจะกระทำได้ เริ่มแรกข้าพเจ้าฟังเทศน์วันอาทิตย์ที่วัดเทพศิรินทร์ ฯ ต่อมาก็หาโอกาสฟังในวันพระที่เป็นหยุดราชการ และวันพระใดไม่ตรงกับวันหยุดราชการ ถ้าไม่มีราชการพิเศษก็ฟังกัณฑ์ตอนเย็นซึ่งแสดง ๑๕ นาฬิกาครึ่ง ข้าพเจ้าหมั่นหาโอกาสฟังเสมอ แต่ก็ได้เวลาว่างน้อย แม้กระนั้นเพื่อนฝูงก็ยังว่าแก่วัด

ข้าพเจ้าได้ฟังได้อ่านธรรมะ ของพระพุทธเจ้าเท่าที่ได้ผ่านมาแล้ว ข้าพเจ้าได้ผลอย่างไรบ้าง จะเสนอท่านต่อไป

ข้อที่จับใจข้าพเจ้าเป็นอันมาก คือ คำว่า **บุญ** ที่ท่านจำกัดความว่า "การใดที่ไม่เบียดเบียนประทุษร้ายผู้อื่น ไม่เบียดเบียนประทุษร้ายตนเอง การกระทำนั้นเป็นบุญ" ข้าพเจ้าไม่ชอบให้ใครเบียดเบียนประทุษร้ายข้าพเจ้าด้วยกายด้วยวาจา ข้าพเจ้ากลัวเจ็บ กลัวคำว่า เตะ ตบ ตี และกลัวความหยาบทั้งปวง ไม่อยากได้พบได้ยิน ข้าพเจ้าพยายามที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยอาการเหล่านี้ กรรมคือการกระทำที่ปฏิบัติอยู่ ทำให้ไม่ได้พบอาการร้ายเช่นที่กล่าว เพียงเท่านี้ก็ได้รับผลตามที่ท่านเปรียบว่า ผู้อยู่ในธรรมะเหมือนอยู่ในร่ม ถ้าเราปฏิบัติตามธรรมหลายข้อขึ้น ร่มของเราก็กลายเป็นร่มคันใหญ่ ซึ่งป้องกันแดดฝนอันจะเกิดความร้อนหนาวขึ้นแก่ตน

ในหน้าที่ที่เป็นครู ข้าพเจ้าต้องหมั่นเจริญพรหมวิหาร คือ เมตตา ได้แก่ความรัก กรุณา ได้แก่ความสงสาร มุทิตา ได้แก่ความยินดีในเมื่อศิษย์ได้ดี อุเบกขา ได้แก่ความวางเฉย เมื่อช่วยธุระหรือแก้ไขเขาไม่ได้ สังเกตว่าได้ผล ข้าพเจ้าเป็นครูนานปี แต่ไม่เคยเบื่อหน่ายหน้าที่ครูเลย ข้าพเจ้ารักเด็ก แลเห็นเด็ก ๆ เป็นเครื่องทำให้เกิดความเพลิดเพลิน และมองตามไปจนเด็กกลายเป็นผู้ใหญ่ผู้ประกอบประโยชน์มาก เหมือนเป็นทิวทัศน์ที่ชวนมอง ทำให้เกิดความสดชื่นแก่ชีวิตของข้าพเจ้า เด็กใดดื้อจนดึงไม่ไหว ข้าพเจ้าจำต้องปล่อยแล้วก็

มองตามด้วยความสงสาร พลางก็นึกในใจว่า พระท่านว่าคนเรามีกรรมเป็นทางเดิน มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เขากำลังจะต้องไปตามกรรมของเขา ขณะใดที่เขากลับมาหาหลังจากที่ได้วิ่งหกล้มหัวเข่าแตกมาแล้ว ข้าพเจ้าก็ใส่ยาให้ แต่ข้าพเจ้าจะไม่ดึงจนเกินเรี่ยวแรงของข้าพเจ้าขณะที่จะดันไป เพราะจะทำให้เสียกำลังสำหรับที่จะใช้กับเด็กอื่น ข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องนี้ คือ อุเบกขา พรหมวิหาร ให้คุณแก่ชีวิตการงานของข้าพเจ้าที่ทำให้ข้าพเจ้ามีความเบิกบานใจ เมื่ออยู่กับเด็กที่เป็นศิษย์ และข้าพเจ้ายังไม่เคยพบความอวดดื้อถือดีของศิษย์ของข้าพเจ้าเลย

จากการฟังเทศน์ ข้าพเจ้าได้ทราบว่า กรรมย่อมให้ผลแก่ผู้กระทำ ใครปรารถนาผลอย่างไร ต้องสร้างเหตุ คือ ประกอบกรรมอย่างนั้น ยกตัวอย่างเช่นไม่ชอบถูกดุ ก็ทำตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ถ้ามีข้อขัดแย้งก็แสดงความเห็นโดยคารวะ ตามความสมควรแก่หน้าที่ผู้น้อย ข้าพเจ้ามีความเข้าใจชัดว่า กรรมที่ผู้ใดกระทำย่อมนำผลมาสู่ตัวเขาผู้นั้น เช่นกิริยาวาจาที่แสดงออกมาเป็นคุณสมบัติที่ตัวผู้แสดงจะต้องรับเป็นสมบัติ หรือเหมือนอาภรณ์เครื่องประดับกาย ข้าพเจ้าไม่ชอบให้ใครติว่ากริยาหยาบ วาจาหยาบ ก็แสดงดี ๆ ตามลักษณะสุภาพชน ไม่ใช่เลือกแสดงกิริยาวาจาดี เฉพาะคนที่รู้จักหรือคนที่รักนับถือเท่านั้น ในการพูดจาหรือการกระทำอื่น ๆ ก็ดี ผลย่อมบ่งชัดว่าใครทำใครได้ บุคคลมีอายุมาก แต่ปล่อยให้การพูด การทำเป็นอย่างเด็ก ๆ ความวางตัวไม่เหมาะสมก็อยู่กับท่านผู้นั้น หาได้เดือดร้อน

ถึงผู้อื่นไม่ หากมีข้อกระทบรบกวนมาถึงก็พยายามหลีกเลี่ยงตัดความสนใจออกเสีย โดยพิจารณาให้เห็นว่าคนเราควรจะสู้หรือแข่งขันกันในทางดี ถ้าจะต้องแข่งกันในทางไม่ดี เราก็ไม่สู้ เช่นนี้ ความรุ่มร้อนในใจก็หายไป การเชื่อกรรมเชื่อผลของกรรมทำให้ใจเป็นสุข ไม่ดิ้นรนเดือดร้อนโดยใช่เหตุ แม้จะเห็นคนมาข้างหลังรุดหน้าไปเหมือนมีคนช่วยจับตัวพุ่ง คือเพียงกำลังแล้วไม่น่าจะไปได้เร็วถึงเพียงนั้น ก็จะไม่อิจฉาริษยาเขา แต่กลับจะมองดูได้ด้วยความสบายใจ คือ ดูบทบาทที่จะเป็นในต่อไป เหมือนกับเราดูละครแต่ละตัว ๆ แสดงบทบาทอยู่บนเวที ทำได้อย่างนี้ก็เป็นสุข

ความยึดถือมั่นคงในลาภยศสรรเสริญสุข ย่อมก่อให้เกิดความเศร้าโศกในเมื่อพบ ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เรายินดีในอารมณ์ที่ควรพึงใจเหล่านี้เท่าไร เราก็เดือดร้อนกระวนกระวายเมื่อสิ่งเหล่านี้ปราศจากไปเท่านั้น ความจริงทุกคนที่ยังเป็นปุถุชนย่อมพอใจในลาภยศสรรเสริญสุข และไม่พอใจในความเสื่อมลาภ เสื่อมยศและนินทาทุกข์ แต่พระธรรมของพระพุทธเจ้าสอนให้เรารู้เท่าความจริงว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมเปลี่ยนแปลงแปรผันและดับไปในที่สุด ไม่ถาวรคงทน เราควรมีความยินดีแต่พอสมควร ไม่ลุ่มหลงว่าสิ่งเหล่านี้จะเป็นความแน่นอนมั่นคง เวลาแสวงก็แสวงโดยชอบธรรม เมื่อจากไปก็ไม่เศร้าโศกจนหมดความเหนี่ยวรั้งเหล่านี้ จะกระทำได้เพราะรู้เท่าความจริง

พระพุทธศาสนา มีธรรมะแบ่งออกตามชั้นและประโยชน์ของบุคคล ซึ่งทรงจัดอย่างรอบคอบและถี่ถ้วน จนพิจารณาหาข้อขาดตกบกพร่องไม่ได้ ท่านจะเป็นบ่าวหรือเป็นนาย จะเป็นบุตรหรือบิดามารดา, จะประกอบการงาน, จะปกครองทรัพย์สมบัติ จะเข้าสมาคม ตลอดจนจะแก้ความง่วง เมื่อต้องการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ดูหนังสือ ก็ทรงสอนไว้สิ้น ทั้งวิธีการในพระพุทธศาสนา นุ่มนวลอ่อนโยน ประกอบด้วยความเมตตากรุณา เป็นระเบียบที่ฝึกเราให้มีอัธยาศัยสูงขึ้น ไม่ขัดแก่กาลเวลา และเป็นไปตามความจริงอันอาจพิสูจน์ได้เสมอ, เท่าที่ได้ฝึกฝนอบรมมาในเวลาน้อย ข้าพเจ้าได้รับประโยชน์จากธรรมะของพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในชีวิตของแต่ละคนย่อมต้องประกอบการงาน ซึ่งนำชีวิตให้เป็นประโยชน์ขึ้น ต้องพบอุปสรรคต่าง ๆ และในช่วงชีวิตหนึ่งนี้ เราจะต้องพบลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่สม่ำเสมอ ขณะที่กำลังผ่านการกระทำเพื่อกิจการหรือเพื่อบัดเป่าเหตุการณ์ต่าง ๆ อันจะมากระทบ ถ้าเรามีความคิดเห็นถูกตรง เราก็จะทำจะแก้ไขไปในทางที่ถูกที่สมควร ตัวอย่างเช่นได้รับความทุกข์ บางคนก็จะแก้โดยพิจารณาหาหลักที่จะเป็นเครื่องปลุกใจให้เห็นไปตามจริง เมื่อยังแก้ไม่ตกก็พยายามทรงตัวอยู่อย่างมั่นคง และแสวงหาหลักสำหรับยึดให้ได้ แต่บางคนก็แก้ทุกข์ด้วยการเที่ยว การเสพสุรา เล่นการพนัน หรือปล่อยตัวให้งมงายซมซานจนร่างกายทรุดโทรมเช่นนี้ย่อมเป็นไปตามความคิดเห็นที่ได้อบรมมา การที่บุคคลจะตื่นเต้น บูชา

ลาภยศสรรเสริญสุข ตลอดจนรูปโฉมของบุคคล หรือการที่บุคคลจะยึดถือ ในโทษาพยาบาทตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่าง อันจะเกิดจากสิ่งที่เนื่องด้วยรูปธรรมก็ดี นามธรรมก็ดี ก็ย่อมเป็นไปตามความเห็นซึ่งเราจะเห็นได้จากอาการของบุคคลต่าง ๆ ในโลกนี้ที่มีอยู่แปลก ๆ กัน ถ้าเราหมั่นศึกษาหมั่นอบรม เราจะสามารถแก้เหตุการณ์ถูก ทำนองการโรยฝอยทอง พอเส้นแบนจะต้องดูไฟว่าไฟอ่อน หรือดูไข่จะแก่-ไข่น้ำค้าง เหล่านี้ จะแก้ได้โดยอาศัยความรู้ ถ้าไม่มีความรู้ ก็จะทำไปตามฤทธิ์ตามเรื่อง ผลที่สุดก็เสียของ ในเรื่องของคนก็เช่นกัน ข้าพเจ้ามั่นใจว่าทุกคนรักความดี เพราะผลของความดีทำให้เป็นสุข แต่ความคิดเห็นในการเลือกดีไม่ตรงกัน จึงเป็นไปได้ต่าง ๆ การปรับปรุงความคิดเห็นให้เป็นไปในหนทางที่ถูกต้องตรง ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่มีอะไรจะเลิศเท่าธรรมะของพระพุทธเจ้า

อนึ่ง จิตใจของมนุษย์เป็นสิ่งที่จะคุ้มครองได้ยาก ที่จะให้พ้นความเศร้าหมองขุ่นมัว ความโลภ ความโกรธ ความหลง มักพัวพันให้เกิดความวุ่นวายอยู่เสมอ ถ้าระงับยับยั้งได้ก็อยู่ภายในใจ คือทำตนเองให้ได้ทุกข์ แต่ถ้ายับยั้งไม่ได้ย่อมเกิดความกระทบรบกวนถึงคนอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย, ทำให้เกิดภัยเวรก่อความทุกข์ให้แก่ตนเองยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีเรื่อง ดีใจ เสียใจ พอใจ ไม่พอใจ ที่เกิดขึ้นจากอารมณ์ คือ นึกไปคิดไปแล้วก็วุ่นวาย เพราะความไม่รู้จริง ในเรื่องที่ทำใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวนี้

ในประเทศบ้านเมืองเรา คนไทยส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็มีผู้นับถือโดยปริยาย คือ บรรพบุรุษนับถือมาก็นับถือสืบต่อกันไปตามธรรมเนียมประเพณี แต่ไม่ฝักใฝ่ในการศึกษา ต่อเมื่อแก่เฒ่ารู้สึกว่าจวนจะใกล้ตาย จึงไปเข้าวัดเพื่อแสวงหาบุญ พระพุทธศาสนาให้หลักทางในการปฏิบัติแก่เราทุกอย่าง ซึ่งจะให้แบบในแนวปฏิบัติได้ตั้งแต่ชีวิตยังเยาว์วัยจนถึงแก่เฒ่า การรอไว้เข้าวัดเมื่อแก่ต้องนับว่าขาดทุน ที่ไม่ได้อาศัยธรรมประกอบประโยชน์ในชีวิตปัจจุบัน ซึ่งควรเสียดายเป็นอันมาก ความใฝ่อยู่ในธรรมจะทำให้มีปัญญาพิจารณาเหตุการณ์ตามความสมควรกับที่ได้สดับตรับฟังมา และจะขจัดความเร่าร้อนในใจให้เบาบางลงได้ด้วย ความรู้เท่าถึงการ ยิ่งรอบรู้เท่าไรก็ช่วยตัวได้มากเท่านั้น สรุปความได้ว่าข้าพเจ้าเห็นคุณของพระพุทธศาสนา ที่ปรับปรุงความคิดความเห็นให้ถูกตรงเป็นหลักที่จะปฏิบัติการงานดำรงตนในชีวิตปัจจุบัน และให้หลักทางใจที่จะคุ้มครองให้ได้รับความสุขอย่างแท้จริง ซึ่งจะใช้ได้ตั้งแต่ชีวิตยังเยาว์วัยจนถึงแก่เฒ่า ถ้าจะรอไว้แก่แล้วจึงจะเข้าวัด ก็ขาดทุนที่ไม่ได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน

ข้าพเจ้าขอบูชาคุณ ของบรรพบุรุษที่รับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำประเทศชาติ และรักษาไว้เป็นมรดกถึงพวกเรา และข้าพเจ้าขอยึดถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่ระลึกที่พึ่งตลอดไป.

หน้าที่ของผู้หญิง

ผู้หญิงมีหน้าที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. เป็นผู้จูงใจชายผู้เป็นหัวหน้าของครอบครัว ในฐานะแม่บ้าน ผู้หญิงใดประพฤติตนไม่สมกับหน้าที่ คือ ไม่มีความรู้ที่จะเอาใจใส่ในการปรนนิบัติ ไม่รู้จักครองตนครองทรัพย์สมบัติ ก็ย่อมเป็นช่องทางให้เกิดความแตกร้าวและความเสื่อมทราม ตัวอย่าง เช่น ชายเป็นคนดีหมั่นประกอบการงาน เพื่อหาทรัพย์มาบำรุงครอบครัวของตน แต่หากหญิงผู้เป็นภรรยาประพฤติตนไม่ควรแก่หน้าที่ มีวาจาเกะกะระราว ปล่อยนิสัยให้เป็นไปในทางพาล ชอบเล่นการพนันและเที่ยวเตร่ ไม่รู้จักการปรนนิบัติและครองตน ไม่รู้จักสงวนทรัพย์สมบัติ ครอบครัวก็ย่อมรับความเดือดร้อนบั่นทอนความเจริญ ผลสุดท้ายก็แตกสามัคคีกัน และอาจพาตนซวดเซถึงความหายนะเป็นที่สุด

๒. หญิงเป็นผู้อบรมเด็กที่เกิดมา ในฐานะที่เป็นมารดาของเด็ก หรือเป็นพี่เลี้ยงนางนม กิริยา วาจา ตลอดถึงจิตใจของเด็ก จะอ่อนโยนหรือแข็งกระด้าง ย่อมดูดดื่มได้ตัวอย่างไปจากหญิงทั้งสิ้น ผู้หญิงจึงต้องมีคุณธรรมความดี มีวิชาความรู้พอสมควรกับหน้าที่ เพื่อส่ง

เสริมตนและเด็กในปกครองของตน ให้เป็นบุคคลมีประโยชน์แก่ครอบครัวและชาติบ้านเมือง กิจการที่แม่เรือนจะต้องกระทำ คือ

๑. การจัด หมายถึงการจัดพัสดุสิ่งของให้เรียบร้อย เป็นหมวดหมู่ตามประเภทของ ไม่ก้าวก่ายปนเปกัน ต้องรู้จักวางให้เหมาะสมกับสถานที่ หลักสำคัญของการจัดก็คือว่า ต้องจัดให้หยิบง่ายหายรู้ดูงามตา

๒. การแต่ง หมายความว่า รู้จักตกแต่งสิ่งของต่าง ๆ ให้แลดูงามสะอาดตามสมควรแก่สถานที่ และประเภทของนั้น เช่นการตกแต่งบ้านเรือนเป็นต้น จะต้องแต่งให้สะอาดและเป็นสง่าวางของใช้ไม่ขัดตา ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความถึงว่าจะใช้ของดีมีค่า แม้จะเป็นของธรรมดา ถ้าเจ้าของรู้จักประดิษฐ์ก็อาจแลดูงามได้

๓. การรักษา หมายความว่า ให้รู้จักใช้สิ่งของที่มีอยู่แล้วให้ถูกกาละเทศะ เช่นไม่เอาของเลวไปใช้ในที่ดี หรือเอาของดีไปใช้ในที่ทั่วไป ต้องรู้จักเก็บและรักษาของนั้นให้พ้นอันตรายและความเสียหายต่าง ๆ เช่นของที่มีราคาต้องเก็บไว้ให้พ้นโจรภัย หรือของสิ่งใดชำรุดก็ต้องรีบซ่อมแซม เพื่อป้องกันไม่ให้เสียหายมากขึ้น เมื่อใช้ของสิ่งใดแล้วให้นำเก็บยังที่ อย่าใช้ทิ้งใช้ขว้างจะเป็นต้นทางแห่งความเสียหาย

๔. การซ่อม หมายความว่า จะต้องเป็นผู้รู้จักเสียดายของ ของสิ่งใดชำรุดต้องรู้จักซ่อมแซมให้ใช้ได้ยืนยาวต่อไป หรือเปลี่ยนแปลงเฉพาะส่วนที่ยังดี ไปประกอบเป็นวัตถุอื่นใช้ต่อไปได้อีก ให้ใช้ได้จน

ถึงที่สุด คือ หมดค่าของนั้น เช่น เสื้อขาดจะต้องเย็บ เมื่อเย็บแล้วยังขาดอีกจนใช้ใส่ไม่ได้ ก็ต้องเก็บไว้ใช้เช็ดถ้วยชาม เมื่อเช็ดถ้วยชามไม่ได้ก็ควรใช้เป็นผ้าขี้ริ้วสำหรับถูเรือน และสิ่งอื่นก็ต้องซ่อมใช้จนถึงที่สุดเช่นเดียวกัน

๕. การปรนนิบัติ หมายความว่า จะต้องปรนนิบัติเอาอกเอาใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนที่อยู่ใกล้เคียงโดยรอบข้าง มี บิดา มารดา สามี ญาติพี่น้องและคนใช้ เพื่อให้คนเหล่านั้นรักใคร่และยำเกรง

๖. การพยาบาล หมายความว่า จะต้องเป็นผู้ดูแลและปฏิบัติเอาใจคนไข้ ให้คนไข้ได้รับความสุข ทำการพยาบาลให้ถูกกับโรค และทำตามคำสั่งของแพทย์ในการให้ยา ให้อาหารตามเวลา ต้องจดจำอาการของคนไข้ไว้บอกแพทย์ รู้จักหาอาหารที่ดีที่สมควรแก่คนไข้ให้คนไข้รับประทาน

๗. การต้อนรับ หมายความว่า ให้เป็นผู้รู้จักการต้อนรับแขกตามสมควรแก่ชั้นของบุคคล โดยแสดงกิริยาวาจาและอัธยาศัยอันดีให้แขกเกิดความนิยมในมารยาทของผู้ต้อนรับ ไม่ให้แขกต้องเก้อกระดาก

๘. การซักฟอก หมายความว่า รู้จักฟอกเสื้อผ้าทุกชนิดได้สะอาดและเรียบร้อย

๙. การเลี้ยงทารก หมายความว่า ให้รู้จักเลี้ยงทารกตั้งแต่แรกเกิดมา ให้มีร่างกายเติบโตแข็งแรงปราศจากโรค ตลอดจนการอบรม

นิสัยใจคอให้เป็นคนดี

๑๐. การครัว หมายความว่า ให้รู้จักทำอาหาร คาว หวาน มีการพลิกแพลงทำให้ผู้รับประทานไม่รู้สึกเบื่อ ไม่ให้หมดเปลือง และให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกายด้วย

๑๑. การเย็บปักถักร้อย หมายความว่า จะต้องรู้จักเย็บผ้าที่จะต้องใช้สอยได้เอง ทั้งด้วยมือและด้วยจักร์ มีการเย็บเสื้อ มุ้งและที่นอนเป็นต้น เพื่อจะได้ไม่เสียเงินค่าจ้าง หรือไหว้วานคนอื่น ในการปักต้องรู้จัก พอปักผ้าเช็ดหน้า หมอน และเสื้อผ้าได้ ในการถักต้องรู้จักถักด้วยด้าย เป็นผ้าปูโต๊ะลูกไม้ ถักรังดุม รู้จักถักไหมพรมเป็นผ้าพันคอผ้าห่ม หมวก และถุงเท้า เสื้อเด็ก ๆ ในการร้อยก็ต้องรู้จักร้อยดอกไม้สดแห้ง จัดดอกไม้พาน ปักแจกันและผูกพวงมาลาวางศพอันเป็นเรื่องที่ต้องใช้ในกิจการบ้านเรือนได้

๑๒. การบัญชี ให้รู้จักการทำบัญชีรับจ่าย บัญชีเงินสด และบัญชีสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านได้ถูกต้อง

การจัดและแต่งบ้าน

ตามธรรมดาบ้านเรือน จะต้องมีสถานที่สำคัญที่สุด คือ ห้องนอน, ครัว, ห้องรับแขก, ห้องน้ำ, ห้องส้วม, นอกจากนี้ยังมีห้องหนังสือ, ห้องพระ, ห้องแต่งตัว, ห้องกินข้าว, ห้องเด็ก ตามฐานะของเจ้าของบ้าน ว่าจะเป็นผู้มั่งคั่งหรือขาดแคลน มีเวลาว่างมากหรือน้อยอย่างไร ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะแต่ที่จำเป็น การจัดบ้านเรือนให้ได้ระเบียบเรียบร้อยเป็นการแสดงวัฒนธรรมของเจ้าของบ้าน และส่งเสริมจิตใจของผู้อยู่ในบ้านให้แช่มชื่นผ่องใส เราเหน็ดเหนื่อยในการทำมาหากิน ก็ต้องปรารถนาการอยู่ดีกินดี จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องรู้จักจัดทำและอบรมผู้คนในบ้านให้รู้จักช่วยกัน เมื่อได้ทำอยู่เสมอก็เกิดนิสัยขึ้น ไม่เป็นการยากที่จะปฏิบัติ

ขั้นต้นจะต้องรักษาพื้นบ้านให้เตียนและสะอาด ประตูหน้าต่างต้องเปิดรับอากาศและแสงแดดทุกวัน ถ้ามีขอสับต้องสับให้เรียบร้อย เมื่อไม่มีคนอยู่บ้านจึงปิด ตามหน้าต่างและตามราวลูกกรงไม่ควรมีผ้าหรือสิ่งอื่นพาดวางรุงรัง ผ้าผ่อนและข้าวของควรอยู่ตามที่ ถ้าต้องการจะผึ่งแดดก็นำไปผึ่งยังราว อย่าห้อยแขวนอะไรจากเพดานหรือข้างฝา

รุงรัง สิ่งรกรุงรังเช่น ตะกร้าไม้กวาด สาแหรก ไม้คานหรือเครื่องมือหากินอื่น ๆ จัดให้มีที่เก็บลับตาผู้อื่น แม้จะเป็นคนต้องทำมาหากินโดยออกจากบ้านแต่เช้า ก็ควรแบ่งเวลาเก็บกวาดให้เรียบร้อยก่อนเวลาออกจากบ้าน เมื่อเสร็จจากงานเหนื่อยมาเห็นบ้านเรียบร้อยจะทำให้ใจสบาย หลักในการจัดบ้านสรุปได้ดังนี้

๑. ต้องรู้จักรักษาให้สะอาดอยู่เสมอ เพราะความสะอาดเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งมองดูงามตา ทำให้เกิดความสุขใจ

๒. จะต้องจัดให้เรียบร้อย วางสิ่งของเครื่องใช้ให้เป็นระเบียบ ไม่เกะกะก้าวก่ายปนเปกัน ของจำพวกใดควรจะวาง ณ ที่ใด ก็ควรวางให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อหยิบใช้ได้ง่าย

๓. สิ่งของที่ไม่งามตา ควรแอบให้ลับตา ถ้าไม่มีความจำเป็นจะตั้งไว้ ก็จงเก็บไว้ในห้องเก็บของหรือที่ลับตาคน ของสิ่งใดที่งามควรวางไว้ในที่เปิดเผย จะเป็นเครื่องประดับห้องให้ดูงดงามยิ่งขึ้น

๔. ของสิ่งใดจะต้องวางประจำที่เสมอ ถ้าเป็นของหนักยากแก่การยก อย่าวางให้ติดฝา จะได้เช็ดกวาดได้สะดวก และต้องเลือกที่ตั้งอย่าให้กีดเกะกะ

๕. ในห้องหนึ่ง ๆ ควรให้มีแต่เครื่องใช้ที่จำเป็นจะต้องใช้ในห้องนั้น สิ่งใดไม่เกี่ยวข้องไม่ควรนำไปไว้ เช่น ห้องนอนไม่ควรมีถ้วยชามเป็นต้น

๖. ของสิ่งใดที่หยิบไปใช้แล้ว ต้องนำกลับมาไว้ที่ เพื่อหยิบใช้ได้ง่ายและเป็นระเบียบ

๗. เครื่องใช้ชนิดใดที่ต้องการใช้เสมอ ควรจะวางให้หยิบง่าย และการที่จะวางให้หยิบง่ายนั้น จะต้องเลือกวางให้เหมาะอย่าให้รกรุงรัง จะเสียความงามของห้อง และจะต้องนึกถึงเครื่องใช้ ที่เราจำเป็นจะต้องใช้ในห้องหนึ่ง ๆ ตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงที่สุด แล้วนำมาไว้ในห้องนั้น เพื่อความสะดวกในการหยิบใช้

๘. การจัดห้อง จะต้องนึกถึงเหตุผลเสมอ คือนึกถึงความสะดวก ความสุขสบาย ความงาม เช่นการจัดตั้งเตียงนอน ต้องตั้งใกล้หน้าต่าง แต่อย่าให้ชิดฝานัก ให้พอมีทางเดินได้ การตั้งเช่นนี้ย่อมมีเหตุผล การอยู่ใกล้หน้าต่างจะได้ลม ทำให้เย็นสบาย และในเวลาสาย ๆ แดดจะได้ส่องที่นอน ทำให้หายชื้น การที่ตั้งห่างฝาก็เพื่อความสะดวกในการเช็ดกวาด

๙. ก่อนจะจัดบ้านจะต้องนึกว่า ห้องนี้จะต้องใช้เป็นห้องอะไร มีของอะไรที่จำเป็นจะต้องหามาไว้สำหรับห้องนั้น ๆ และจะต้องนึกว่ามีสิ่งใดบ้างที่สมควรนำมาแต่งห้อง เพื่อทำให้ห้องนั้นงดงามขึ้น และเป็นประโยชน์.

การปรนนิบัติ

คุณสมบัติของผู้หญิงอีกอย่างหนึ่งคือ การปรนนิบัติ เป็นประเพณีเก่าแก่ของไทย ที่ถือเป็นระเบียบปฏิบัติต่อ ๆ กันมาด้วยความรู้สึกว่าธรรมชาติให้ผู้หญิงเป็นผู้อ่อนโยนไม่มีกำลังแข็งแรงเท่าชาย หน้าที่ของหญิงจึงต้องอยู่กับเหย้าเรือน มีหน้าที่ปรนนิบัติผู้ใหญ่ เช่น บิดามารดาและสามี

ในครอบครัวส่วนมาก ชายเป็นหลักในการทำมาหากิน และหญิงมีหน้าที่ดูแลการบ้านเรือน ปรนนิบัติชายให้ได้รับความสุขและสะดวกสบายในการกินอยู่หลับนอน แม้ในสมัยนี้ที่การทำมาหากินอัตคัดและการครองชีพสูง หญิงจะต้องออกช่วยทำมาหากินบ้างก็ตาม แต่ถือเพียงเป็นส่วนประกอบ หญิงจะทิ้งการเหย้าเรือนหาได้ไม่ การปรนนิบัติจึงเป็นลักษณะสำคัญที่จะเชิดชูหญิงให้เป็นผู้มีค่าในครัวเรือนอย่างสูง

ในการกินอยู่หลับนอนของผู้เป็นหลักในชีวิตหญิง ตั้งแต่บิดามารดาและสามี หญิงควรจะได้ดูแลเอง เพราะความสุขสบายของท่านเหล่านี้ เป็นหลักประกันความสุขของตนเอง และไม่ใช่ทำพอเป็นพิธีต้องปลูกความภักดีดูแลด้วยตนเองด้วย ระเบียบประเพณีของไทยเป็น

ดังนี้ นักเรียนที่เป็นหญิงจึงควรปรนนิบัติผู้ปกครองของตนดังคำสอนต่อไปนี้:—

เรื่องอาหารการกิน เป็นสิ่งสำคัญ ที่จะมอบหมายให้ผู้อื่นทำ เขาก็คงทำพอเสร็จธุระ ถ้ามีเวลาทำได้ ควรดูแลจัดทำเอง ให้ประณีตและอร่อย ทั้งเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย ของที่ร้อนควรระวังให้ร้อน สิ่งใดต้องการความเย็นก็ต้องให้เย็น ขณะรับประทานดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อย บ้านช่องที่หลับนอนดูให้สะอาดและงดงามตามสมควร อย่าให้บ้านเป็นที่น่าเบื่อหน่าย เสื้อผ้าเครื่องใช้สอยต้องจัดเตรียมให้ดีสมฐานะและถูกกาละเทศะ รักษาให้สะอาดเรียบร้อย ผู้ชายที่แต่งตัวสกปรก เขามักติเตียนผู้หญิงที่เป็นผู้จัดเตรียม เขาหาได้ติผู้ชายไม่

เมื่อผู้ปกครองกลับจากงาน ควรทราบว่า มาด้วยความเหน็ดเหนื่อย ต้องต้อนรับด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ดูแลน้ำอาบและเครื่องใช้อย่าให้ต้องเป็นกังวลด้วยตนเอง น้ำร้อนน้ำเย็นหรืออาหารว่างตั้งเตรียมไว้ให้ สิ่งใดที่เป็นเรื่องร้อนใจ หรือเป็นกิจธุระที่ไม่เร่งร้อน อย่าเพิ่งบอกเล่า ควรรอไว้ให้พ้นเวลาอาหารเย็นเมื่อมีอารมณ์สบาย ๆ จึงค่อยบอก ตลอดจนเรื่องส่วนตัวที่จะปรึกษาหารือ หรือขอร้องในเรื่องใด ๆ ก็เช่นกัน ควรดูเวลาที่ท่านผู้ปกครองโปร่งใจหายเหน็ดเหนื่อยก่อน ถ้าท่านมีความขัดข้องสิ่งใด หรือขัดเคืองใคร คนในคนนอกหรือญาติมิตรก็ดี จงค่อยพูดจาเอาใจ ให้คำปรึกษาหารือและแบ่งเบาไกล่เกลี่ย

ให้คลายความขุ่นเคือง อย่าซ้ำเติมยั่วยุ เรื่องใหญ่ก็จะกลายเป็นเรื่องเล็ก ที่ไม่ควรเป็นเรื่องก็จะได้ไม่เป็น พึงบำรุงความสงบให้เกิดขึ้นในครอบครัวจึงจะมีความสุข ต้องมีความอดทนและขยันหมั่นเพียร อย่าเอาแต่เที่ยวเตร่ จะทำให้งานอันเป็นหน้าที่บกพร่องไป.

คุณสมบัติของแม่เรือน

คุณสมบัติที่แม่เรือนควรอบรมให้มีในตน คือ

๑. การครองตน หมายความว่า การรักษาตัวไว้ในทางที่ชอบ และตั้งตนให้สมควรแก่ฐานะอันเป็นหน้าที่ที่จำเป็นของมนุษย์ด้วยเหตุหลายประการ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

(๑) "บุคคลย่อมมีกรรมเป็นของตัว" เป็นพระพุทธวจนะข้อหนึ่งแสดงความว่า ใครประกอบกรรมอย่างใด ผลแห่งการกระทำนั้นย่อมเป็นของตน ทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ได้รับผลชั่ว ดังนั้นผู้รักตนและปรารถนาตั้งตนไว้โดยชอบ จึงควรอุตส่าห์สร้างสมความดีให้มีขึ้นในตน จะประกอบการสิ่งใดอย่าสักแต่ว่าทำตามใจชอบ จะต้องตริตรองให้เห็นคุณโทษให้รอบคอบก่อน เพราะผลแห่งการกระทำนั้น ๆ จะต้องเป็นของตนเสมอ ในการรักษาตัวของหญิงย่อมละเอียดและปราณีตยิ่งกว่าชาย ถ้าหญิงใดประกอบความชั่วแล้ว แม้ในเวลาหลังจะทำความดีแก้ตัว ก็ไม่วายเป็นราคี ดังมีคำกล่าวว่า "หญิงจะชั่วจะดีก็หนเดียวเท่านั้น" จึงจำเป็นต้องใช้ปัญญาสอดส่องและสติเหนี่ยวรั้งมิให้ตนพลาดพลั้งเสียหายลงไปได้

(๒) "ตนของตนย่อมเป็นที่พึ่งแก่ตน" นี่ก็เป็นพระพุทธวจนะ

อีกข้อหนึ่ง ซึ่งฝ่ายหญิงผู้ไม่ใช่หัวหน้าของครอบครัวจะวางตัววางใจเสียว่าตนมีที่พึ่งแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องยึดเอาตนของตนเป็นที่พึ่งอีก ดังนี้เป็นการเข้าใจผิดโดยแท้ ถ้าตนประพฤติเป็นคนไม่ดี ใครก็ไม่อยากรับไว้ในบ้านเรือนของเขา เพราะนอกจากกินแรงคนอื่น ยังจะทำให้บ้านได้รับความเสียหาย เสื่อมเสียชื่อเสียง ให้ตัวอย่างไม่ดีแก่คนอื่นย่อมก่อความรำคาญใจให้แก่เจ้าบ้านเป็นอันมาก ในที่สุดเจ้าบ้านก็คงรังเกียจที่จะให้พึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ย่อมได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้น หญิงจึงสมควรพยายามสะสมความดีให้มีขึ้นในตนให้สมควรที่ตนจะยึดเอาตนของตนเป็นที่พึ่งได้ โดยทำตัวให้มีราคาให้เป็นประโยชน์แก่บ้าน รักษาคุณงามความดีของตนที่มีอยู่แล้วในตนให้คงอยู่ สร้างสมความดีที่ยังพร่องอยู่ให้สมบูรณ์ขึ้น

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว พอจะเห็นได้ว่า การครองตนให้ดีเป็นความจำเป็น และสำหรับหญิงก็ยิ่งสำคัญขึ้นไปอีก เพราะคนเรามักปล่อยให้ธรรมดาฝ่ายต่ำเข้าครอบงำ พร่าตัวให้ต่ำลงด้วยการประพฤติชั่ว และทั้งรอบ ๆ ตัวบุคคลก็ย่อมมีทั้งความดีความชั่วแวดล้อมอยู่ ส่วนที่เป็นความชั่วนั้นมีมาก ถ้าไม่ไตร่ตรองแล้ว ก็ต้องพลั้งพลาดเพลิดเพลินไปในความชั่ว นำให้ได้ความลำบากเดือดร้อนทั้งที่ไม่พึงปรารถนา เพราะฉะนั้น เมื่อได้ประสบเรื่องราวอย่างใด ต้องใช้สติเหนี่ยวรั้งอย่าลืมตัว ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ให้ถ่องแท้ แล้วจึงเลือกทำแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์แก่ตน

มีหลักสำคัญในการครองตน คือ ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร ๑ คบผู้ประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ ๑ มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ๑ มีวาจาดี ๑ มีใจปราศจากเครื่องเศร้าหมอง ๑ ดังจะจำแนกไว้ต่อไปนี้

ก. การไม่คบคนชั่วที่มีกาย วาจา ใจ ทุจริตเป็นมิตรนั้น ย่อมเป็นเครื่องป้องกันรักษาชื่อเสียงของตัว ปิดทางความชั่วอันเกิดจากมิตรเป็นผู้นำไม่เป็นที่รังเกียจของสังคม

ข. การคบผู้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ นั้น ย่อมเป็นทางเพิ่มพูนความดีของตน ที่มีอยู่แล้วให้เจริญยิ่งขึ้น สร้างความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ย่อมนำให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ย่อมนำทางให้ละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วแก่ตน

ค. ความเป็นผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย คือ รู้จักใช้กิริยาให้เหมาะแก่บุคคลและเวลา เช่นแสดงแก่ผู้มีบรรดาศักดิ์หรือสามัญชนตามที่เหมาะที่ควร ถูกแบบที่เขานิยมกัน รู้จักแสดงกิริยาในเมื่อไปบ้านผู้อื่น หรือเดินทาง หรืออยู่ในบ้านของตน เป็นผู้มีกิริยาละมุนละม่อมไม่ขัดขวาง ไม่ใช้กิริยาที่เขาติเตียนว่าชั่ว

ฆ. ความมีวาจาดี คือ ไม่ใช้วาจาที่ประกอบด้วยความเท็จ ไม่กล่าวคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียดให้ผู้อื่นแตกร้าวกัน ไม่กล่าววาจาตลกคะนอง อันไม่สมควรแก่ฐานะของหญิงจะกล่าว

ง. ความมีใจปราศจากเครื่องเศร้าหมอง คือ มีใจโอบอ้อมอารีไม่คิดหาลาภในทางผิด ไม่ปองร้ายผู้อื่น ไม่ทำประโยชน์ของผู้อื่น

ให้เสียไปด้วยความริษยา, มีความเห็นชอบ

นอกจากนี้ เมื่อเห็นธรรมที่ดีใด ๆ เป็นไปในทางที่ชอบที่ดี ก็จงปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในนิสัยของตน

๒. การครองคน ตามธรรมดาบุคคลย่อมมีความเป็นอยู่ในความทุกข์ความสุข ความเจริญและความเสื่อม เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ผู้น้อยย่อมพึ่งพาอาศัยผู้ใหญ่ โดยอาศัยการปกครองของท่าน ผู้ใหญ่ก็ต้องอาศัยกำลังผู้น้อย ในบ้านหนึ่งย่อมมีแม่เรือนเป็นผู้รักษาความสุขของคนทั้งปวงในบ้านและหน้าที่แม่เรือนย่อมตกแก่หญิง เพราะฉะนั้นหญิงผู้เป็นแม่เรือนจึงควรทราบหลักของการครองคนไว้ดังต่อไปนี้

(๑) รู้จักผูกใจคนที่มีความสัมพันธ์แก่ตนโดยรอบให้มีความกรุณารักใคร่และนับถือตน ด้วยมีพรหมวิหาร ๔ ประจำอยู่ในตัว คือ เมตตา ได้แก่มีความรักใคร่เอ็นดู กรุณา ได้แก่ความมีใจสงสาร มุทิตา ได้แก่มีความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี อุเบกขา ได้แก่ความวางอารมณ์เฉยเมื่อไม่สามารถช่วยทุกข์เขาได้ และต้องประกอบด้วยความเที่ยงธรรมปราศจากอคติ ๔ ได้แก่ ลำเอียงเพราะ รัก โกรธ กลัว และหลง ต้องมีสัมมาคารวะแก่ผู้สูงอายุกว่า ไม่บีบบังไว้ยศและอำนาจจนเกินสมควร

(๒) มีความโอบอ้อมอารีต่อคนในครอบครัว ด้วยการดูแลความทุกข์สุข ว่าผู้ใดเดือดร้อนหรือขาดแคลนอย่างใด ควรช่วยได้ก็ต้องช่วย ถ้าช่วยไม่ได้ก็ควรปลอบโยน หรือแนะนำตามสมควร

การใช้จ่ายตลอดจนการกินอยู่ของบุตรหลานและคนใช้ต้องรับรู้เห็นด้วย พยายามหาความสุขให้แก่คนในบ้านตามสมควร ในเวลาเจ็บไข้ต้องเป็นธุระรักษาพยาบาล ไม่เอาแต่ใช้งาน รู้จักคิดถึงอกเขาอกเรา ไม่เอาแต่ใจของตน ไม่ขัดขวางตัดรอนประโยชน์ของคนในบ้าน โดยมุ่งแต่ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว

(๓) ทำความปรานีประนอมในระหว่างเพื่อนบ้าน ด้วยความผูกไมตรี มิให้มีความบาดหมางแตกร้าวกัน รู้จักถนอมน้ำใจคน มีใจหนักแน่น ไม่เป็นคนหูเบา ใจเร็วโกรธง่าย สิ่งใดควรเอื้อเฟื้อช่วยเหลือก็ต้องกระทำตามสมควร เมื่อถึงคราวมีกิจธุระหรือขาดแคลนสิ่งใดจะได้พึ่งกันได้

(๔) รู้จักวางตนและปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ผู้น้อย ต่อผู้เสมอกับตน ต่อคนใกล้ชิดและคนอื่นให้พอเหมาะพอควรว่าใครควรปฏิบัติอย่างไร หรือควรบังคับบัญชาไหว้วานในกิจการอย่างใด

(๕) รู้จักเอาใจพี่น้อง โดยแสดงเมตตาปรานีเป็นต้นว่า ให้ปันสิ่งของหรือพูดจาทำความยิ้มแย้มแจ่มใจแก่ผู้น้อย ให้ได้ความเบิกบานใจพอสมควร

(๖) เป็นผู้มีความสม่ำเสมอ คือ ต่อหน้าอย่างไร ลับหลังก็อย่างนั้น ประกอบด้วยความซื่อสัตย์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย

๓. **การครองสมบัติ** ทรัพย์ที่เรานับว่าเป็นสมบัติ แบ่งเป็นสองประเภท ได้แก่ อสังหาริมทรัพย์ คือทรัพย์เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น ที่ดิน

ติก ฯลฯ กับสังหาริมทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่นำไปมาได้ ไม่ติดที่ เช่นเงินทอง ทรัพย์เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้เจ้าของอุ่นใจและเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องจับจ่ายใช้สอยตลอดชีวิต เมื่อขาดแคลนลงทำให้ได้รับความลำบากแสนสาหัสอย่างน้อย ๆ ก็ทำให้ไม่มีผู้เชื่อถือไว้วางใจ มีภาษิตกล่าวว่า "หาเมื่อดี เก็บไว้กินเมื่อไข้" นี้ก็มุ่งหมายสอนให้รู้จักความมัธยัสถ์ แม่เรือนผู้เป็นบุคคลสำคัญในการจับจ่ายใช้สอยเงินทอง พึงยึดหลักดังนี้

(๑) เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ หมั่นประกอบกิจการอันเป็นอาชีพหรือกิจการอันเป็นหน้าที่ของตัวให้สำเร็จเสร็จกิจไปตามระยะของกิจการนั้น ๆ อย่าปล่อยให้คั่งค้าง อย่าเสียดายแรง เสียดายปัญญา เพราะสิ่งเหล่านี้ เราประกอบเพื่อความสุขของตนเองทั้งสิ้นต้องเลือกอาชีพที่เป็นสัมมาอาชีวะ เพราะทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมให้ความสุขถึง ๒ ชั้น คือ ความสุขอันเกิดแต่ทรัพย์ชั้นหนึ่งและเกิดแต่ทางหาทรัพย์อันเป็นธรรมอีกชั้นหนึ่ง ส่วนทรัพย์ที่หามาได้โดยทุจริตผิดธรรมนั้น มีแต่จะนำให้เกิดความร้อนใจหาความสุขมิได้

(๒) ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รักษาทรัพย์ พัสดุที่หามาได้ด้วยความหมั่นมิให้อันตรธานไป ด้วยการเก็บไว้ในที่สมควรและเกิดผล เช่นฝากทรัพย์ไว้ในคลังออมสิน หรือธนาคาร รักษาทรัพย์สมบัติของตระกูลให้ถาวร มิให้บ่นปี้เสียหายลงในมือตน และรักษาการงานในหน้าที่ของตนให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ ด้วยความหมั่น

พิจารณาและพากเพียรหาทางที่จะเกื้อกูลกิจการให้ดียิ่งขึ้น

(๓) รู้จักประมาณในการบริโภค คือ เมื่อหาทรัพย์มาได้รู้จักจ่ายในการเลี้ยงชีพตามสมควรไม่ฟุ่มเฟือยไม่ฝืดเคือง โดยแบ่งประมาณรายจ่ายไว้เป็นประเภท ๆ และพยายามใช้ให้อยู่ในวงที่กะประมาณไว้ ไม่เป็นคนประมาท รู้จักผ่อนปรน เก็บหอมรอมริบไว้ในเวลาจำเป็นภายหน้า

(๔) รู้จักแสวงหาพัสดุที่หายแล้ว คือ เมื่อรู้ว่าอะไรหาย ต้องพยายามค้นคว้าหาให้ได้ไม่ใช่หายแล้วก็ซื้อเอาใหม่ จะเป็นเหตุให้ทรัพย์สินเงินทองหมดไปทุกที

(๕) รู้จักบูรณะพัสดุที่ชำรุด กล่าวคือ สิ่งใดชำรุดต้องรีบซ่อมใช้ให้ยืดยาวต่อไปอีก สิ่งของที่เราจำเป็นต้องใช้มีมากมายหลายสิ่งประเดี๋ยวก็ต้องซื้อสิ่งนั้น ประเดี๋ยวก็ต้องซื้อสิ่งนี้ เพราะของเก่าขาด, เสีย, หมด, ยิ่งทำให้เปลืองมากอยู่แล้ว ถ้าไม่รู้จักซ่อมแซมสิ่งของที่ชำรุดเล็ก ๆ น้อย ๆ คอยแต่จะซื้อใหม่ ก็ตกอยู่ในฐานะเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย อันเป็นผู้ครองทรัพย์ไม่ได้

(๖) แม่เรือนต้องเป็นคนมีศีลมีสัตย์ บุคคลอันเป็นคนไม่มีศีลไม่มีสัตย์อยู่ในตนย่อมเป็นคนไม่ดี บ้านเรือนใดมีคนไม่ดีเป็นหัวหน้าดูแลการบ้านเรือน ก็ย่อมทำให้ทรัพย์สมบัติในบ้านเรือนนั้นพินาศไป การปกครองทรัพย์สมบัติเป็นงานละเอียด แม้บุคคลที่โง่เขลา ไม่

รอบคอบ ก็ไม่สามารถคุ้มครองทรัพย์สมบัติไว้ได้ แม่เรือนจึงจำเป็นต้องมีสติปัญญาและความรอบคอบประกอบอีกชั้นหนึ่งด้วย

หญิงผู้หวังความดีความเจริญให้มีแก่ตน พึงอบรมตนให้มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว จะประสบความสุขตลอดไป.

การครัว

เราต้องกินอาหารเพื่อประโยชน์ในเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อก่อเกิดเนื้อหนัง ทั้งซ่อมส่วนที่สึกหรอให้บริบูรณ์

๒. เพื่อคอยคุมกรรมวิธีต่าง ๆ ของร่างกายให้ดำเนินไปตามปกติ

๓. เพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโตและปราศจากโรค

๔. ทำให้เกิดกำลังวังชา เกิดความร้อนและพลังงาน

จากความสำคัญเหล่านี้ จึงเห็นได้ว่าร่างกายของคนจะอยู่เป็นปรกติสุข ต้องอาศัยอาหาร และเมื่อร่างกายได้รับความสุขสมบูรณ์ จิตใจก็พลอยมีความสดชื่นไปด้วย ต่อแต่นี้ความเจริญในการงานและความสุขของครอบครัวก็จะติดตามมาโดยลำดับ การครัวจึงเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งในหน้าที่ของผู้หญิง การที่จะทอดทิ้งงานประเภทนี้ให้อยู่ในมือคนอื่นเช่นคนใช้ เป็นการทอดทิ้งหน้าที่สำคัญของตน แม้หญิงแม่บ้านที่มีการงานทำประจำอยู่ ก็ยังต้องเข้าดูครัวทุกโอกาสที่มีเวลาว่าง ข้อสำคัญในการครัวซึ่งควรจะให้หลักไว้ มีดังต่อไปนี้

การจ่าย การจ่ายข้าวของในการทำครัว ถ้าซื้อของเป็นจำนวนมากย่อมได้ราคาถูก และมีความสะดวกในคราวที่จะใช้สอย แต่สำหรับบ้านธรรมดา มีคนรับประทานไม่มาก จึงมักซื้อเฉพาะของแห้ง

เช่น พริก กะปิ หอม กระเทียม เครื่องเทศ วุ้นเส้น กุ้งแห้งและอื่น ๆ ที่เก็บไว้ได้นาน ในภูมิประเทศที่ไกลตลาด แม่บ้านควรมีแป้ง น้ำตาล สาคูและผลไม้กวนและของแห้งอื่น ๆ ไว้สำหรับบ้าน ทั้งในฤดูที่มีของมากควรสะสมไว้ใช้เช่น มะขามเปียก ปลาย่าง ปลาแห้ง หัวผักกาดเค็ม น้ำปลา ก็จะทุ่นรายจ่าย และมีของใช้สอยตลอดปี แต่สิ่งของเหล่านี้ แม่บ้านต้องรู้จักเก็บรักษา

จำพวกของสด ก่อนจะจ่ายควรนึกว่า วันนี้จะทำกับข้าวอะไร จำนวนคนรับประทานเท่าไร และประมาณการซื้อให้เป็นไปพอเหมาะพอควร และพลิกแพลงการทำโดยใช้ของตามฤดูกาล เช่น หน้าปลาทูก็ใช้ปลาทูทำสิ่งต่าง ๆ เช่นใช้แกง ต้มส้ม แกงเผ็ด ย่าง ทอด ทำทอดมัน ทำน้ำยาและอื่น ๆ สลับกันไป ให้รสแปลก ๆ ก็จะไม่ชวนเบื่อ พอสิ้นหน้าปลาทู มีของอื่นก็ใช้ของอื่นโดยวิธีเปลี่ยนรสต่าง ๆ ดังนี้ ย่อมจ่ายของได้ราคาถูก บางคนเห็นของที่มีมากรู้สึกเบื่อ พยายามจ่ายของที่มีน้อย ๆ ก็ต้องซื้อของแพง จะสิ้นเปลืองมาก ทั้งอาหารเหล่านี้จะมีรสไม่ใคร่ดีด้วย เช่นจำพวกนก หรือปลาก็จะผอมไม่มีมัน ทั้งนี้เพราะผิดฤดูกาล แต่จำพวกอาหารรสแปลกบางสิ่งบางอย่างที่ไม่มีในท้องถิ่นของเรา ถ้ามีมาขาย แม่บ้านจะซื้อก็เป็นการสมควร จะเป็นเครื่องเชิดชูน้ำใจในความอารีและเอาใจใส่ของแม่บ้าน ที่จะให้คนในบ้านได้รับประทานอาหารรสแปลกในบางโอกาส

การทำ การทำครัว บางคนเห็นเป็นไม่สำคัญ โดยถือคติว่า

"เพียงแต่ของจะกินเข้าไป ไม่น่าจะต้องพิถีพิถันให้เสียเวลา" ข้อนี้เป็นความเข้าใจผิดที่เราทำมาหากินนักเพื่อบำรุงความสุขสบาย เราหามาได้เราแบ่งเก็บไว้ใช้เมื่อหาไม่ได้บ้าง บำรุงเลี้ยงผู้ให้ความอุปการะมาแล้ว เช่น บิดา มารดา และบำรุงเด็กในปกครองบ้าง ช่วยเหลือบ้านเมือง ทำบุญและเอื้อเฟื้อมนุษย์อื่นตามสมควร นอกจากนี้เราควรบำรุงตัว การบำรุงตัว ทำให้ร่างกายไม่เจ็บไข้ ทำให้เกิดกำลังและความคิดดี ๆ ที่จะทำมาหากิน การกินดีจึงเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตอย่างหนึ่ง

การปรุงอาหาร การปรุงอาหาร บางคนถือรสของตนเป็นประมาณ เช่นชอบรสหวานก็ทำหวาน ไม่คำนึงถึงคนอื่น ๆ ที่ถูกควรจะถือรสของบุคคลสำคัญในบ้าน เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้บันดาลให้เกิดความสมบูรณ์บริบูรณ์ต่าง ๆ หรือบุคคลผู้นั้นเป็นหลักของบ้าน ส่วนที่จะมีอัธยาศัยนึกถึงคนอื่น ๆ โดยเพิ่มเติมรส หรือแบ่งปั้นทำ ก็เป็นความดีของคนทำ หลักสำคัญอยู่ที่ว่าต้องนึกถึงคนรับประทาน ไม่ใช่นึกถึงตัวที่เป็นคนทำ ผู้ทำจะต้องเสียสละให้ถูกรสผู้อื่นก่อนตัวเองจึงจะสมควร

อนึ่ง ที่เชื่อกันว่า ความมีรสมือดีจะปรุงอาหารได้อร่อย ความมีรสมือดี อยู่ที่ความพินิจพิเคราะห์ ความฉลาดไหวพริบ และความตั้งใจ เช่นทราบว่ายี่หร่ารสฉุน ในน้ำพริกแกงเผ็ดย่อมใส่น้อยกว่าลูกผักชี หรือตะไคร้มีรสเปรี้ยว ถ้าใส่มากย่อมทำให้รสปร่า ก็ระวัง

ให้เป็นไปตามสมควร ก่อนที่จะใส่น้ำปลาในแกง ควรจะชิมน้ำแกงนั้นก่อน เพราะอาจได้รสเค็มจากเครื่องที่ประกอบเป็นแกงไว้บ้างแล้ว เมื่อทราบว่ารสอ่อนอยู่เพียงไร ก็เติมลงไปแต่พอเหมาะเช่นนี้เป็นต้น นอกจากนี้อาหารบางอย่างถ้าเคี่ยวมากกลับเหนียว แต่บางอย่างก็ต้องเคี่ยว ในเรื่องราวอย่างนี้จะแก้ได้ด้วยความสนใจหาความรู้ความชำนาญเพิ่มเติมอยู่เสมอ

ความสะอาด ความสะอาดเป็นหลักสำคัญที่ทำให้อาหารน่ารับประทานและปราศจากโรค จำพวก กุ้ง หมู เนื้อเค็ม ปลาแห้ง ฯลฯ ควรล้างให้สะอาดแล้วจึงปอกหรือหั่น ผักต่าง ๆ ต้องล้างให้สะอาดเลือกที่เน่าทิ้ง อาหารต่าง ๆ ที่ไม่ผ่านความร้อน เช่นจำพวกผักดิบควรล้างด้วยน้ำสะอาดและแช่ด่างทับทิมใส ๆ สิ่งใดรู้ว่าสกปรก หรือไม่แน่ใจว่าจะใช้เป็นอาหารได้ เช่น เห็ด ซึ่งอาจมีพิษ หรืออาหารจวนบูดก็คิดว่าไม่เป็นไร เช่นนี้ย่อมมีโทษมากกว่าคุณ ต้องป้องกันหรือพิจารณาให้ถ่องแท้ก่อน ขณะทำอาหารควรระวังในเรื่องการเปื้อนเปรอะจากภาชนะต่าง ๆ ที่ใช้ อะไรใช้แล้วล้างให้สะอาด อนึ่งควรระวังแมลงจะไต่ตอม เมื่อทำเสร็จต้องเก็บเข้าตู้กับข้าว หรือมีอะไรครอบ ภาชนะที่จะใส่รับประทานควรใช้ที่สะอาด ซึ่งได้ล้างและคว่ำตากไว้แห้งแล้ว การจัดอาหารเรียบร้อยชวนให้น่ารับประทานยิ่งขึ้น อย่าทิ้งเครื่องใช้สอยในการครัวให้เปรอะเปื้อนเป็นที่น่ารังเกียจแก่ผู้พบเห็น เขาจะติเตียนได้ว่าเป็นคนสกปรก เมื่อทำเสร็จแล้ว

ควรล้างถูให้สะอาดและเก็บเข้าที่ให้เรียบร้อย

ประโยชน์ของอาหาร ในปัจจุบันนี้ เราได้รับความรู้ว่า การรับประทานอาหารไม่ใช่เพื่ออิ่มหรือหนักท้องแต่อย่างเดียว นักวิทยาศาสตร์ได้ค้นพบว่า อาหารเป็นส่วนสำคัญที่จะให้ความเจริญเติบโตและควบคุมความปกติสุขของร่างกายด้วย ถ้ารับประทานอาหารที่ขาดวัตถุธาตุที่ร่างกายต้องการ ก็จะสำแดงโทษให้ปรากฏ แต่จะค่อย ๆ ปรากฏอาการออกมาเช่น เด็กขาดธาตุอาหารจำพวกของสดจะไม่แสดงอาการเจ็บป่วยอย่างใด แต่ตัวจะเล็กแคระไม่เติบโตตามสมควร (ถ้าเติบโตขึ้นจะมีอาการจุ้นจ้าน ขลาด คุมสติไว้ไม่อยู่) แม้ผู้ใหญ่ก็เช่นเดียวกัน ถ้าขาดวัตถุธาตุที่ร่างกายต้องการความเป็นอยู่ของร่างกายก็จะขาดความปกติสุข และอาหารจำเป็นที่กล่าวนี้ มิใช่จะมีในของดีมีราคา ย่อมมีอยู่ในอาหารหลายอย่างซึ่งอาจหาได้ แม่ครัวจำเป็นต้องรู้จักประโยชน์ของอาหาร เพื่อประกอบส่วนให้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกาย ดังต่อไปนี้

๑. โปรตีน ได้จากเนื้อหมู เนื้อวัว เนื้อปลา เนื้อเป็ด เนื้อไก่ เนื้อกุ้ง เนื้อปู เนื้อหอย นม เนย ถั่ว ฯลฯ มีหน้าที่บำรุงร่างกายให้เติบโต และซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอให้กลับคืนดี อาหารประเภทนี้เมื่อพอความต้องการที่จะไปก่อเกิดเนื้อหนังแล้ว ที่เหลือร่างกายจะกำจัดออก ฉะนั้น ถ้ารับประทานอาหารจำพวกนี้มาก ๆ เสมอแล้ว จะทำให้เกิดบูดเปรี้ยวขึ้นกับอาหารในลำไส้ใหญ่และทำให้ไต

ต้องทำงานมาก

๒. คาโบไฮเดรต ได้จากข้าว แป้ง เผือกมัน น้ำตาล ถั่ว และผักต่าง ๆ อาหารจำพวกนี้ทำหน้าที่เป็นเชื้อเพลิงให้ร่างกายมีกำลังงาน ซึ่งแสดงออกมาเป็นความร้อนและกำลัง

๓. ไขมัน ได้จากนม เนย น้ำมันหมู กะทิ และไขมันต่าง ๆ อาหารจำพวกนี้ทำหน้าที่เป็นเชื้อเพลิง ทำให้ร่างกายมีกำลังงานเช่นเดียวกับจำพวกคาโบไฮเดรต และถ้าเหลือใช้ ร่างกายยังสะสมไว้เป็นกำลังงานได้อีก

๔. เกลือ จำพวกมาจากแร่ มีหน้าที่ไม่เฉพาะ แต่ช่วยก่อเกิดเนื้อหนัง อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย เกลือบางชนิดคุมให้เครื่องจักรในร่างกายทำการปกติด้วย ปูน (แคลเซียม) เป็นหัวหน้าสำคัญที่คุมร่างกายให้ทำงานโดยปกติ เช่นให้หัวใจเต้นเสมอ ทำให้โลหิตมีความข้นได้ และเป็นอาหารที่ร่างกายต้องการเอาไปทำกระดูกและฟันได้จากนม ไข่ ผักสีเขียว

ฟอสฟอรัส นับเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยก่อเกิดกระดูก และช่วยให้อวัยวะต่าง ๆ เช่นเส้นประสาททำการตามหน้าที่ และให้ความเจริญก่อเกิดของเซลล์ ได้จาก นม เนย ไข่แดง เนื้อวัวที่ไม่มัน ปลา ยิ่งปลาทะเลยิ่งมีมาก แป้งต่าง ๆ ถั่วลันเตา ถั่วต่าง ๆ และเผือกมัน,

เหล็กมีอยู่เป็นส่วนน้อยแต่ก็นับว่าสำคัญ เป็นส่วนประกอบสำคัญของเม็ดเลือดแดง ทำหน้าที่ขนอ๊อกซิเย่นจากปอดไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของ

ร่างกาย ทำให้ร่างกายเกิดความอบอุ่น มักจะมีในไข่แดง เนื้อสด ถั่ว ข้าวสาลี มันเทศ มันฝรั่ง

ไอโอดีน มีหน้าที่คุมเครื่องจักรของร่างกายให้เดินโดยปกติ เมื่อร่างกายขาดธาตุไอโอดีนจะทำให้ต่อมสำคัญทางหน้าคอที่เรียกว่าไทรอยไม่ทำงาน และจะเกิดคอพอก อาหารที่มีธาตุไอโอดีนมากคือ ปลาทะเลและอาหารที่มาจากทะเล

อาหารที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือน้ำ ซึ่งช่วยให้ก่อเกิดเนื้อหนังและอวัยวะ เหตุนี้ในวันหนึ่ง ๆ จะต้องดื่มน้ำให้พอ มิฉะนั้นอาหารอื่น ๆ จะไม่ละลายหรือไม่สามารถไปแจกจ่ายแก่ร่างกายที่ต้องการได้ และกากอาหารอันสิ้นประโยชน์ก็จะไม่ถ่ายออกจากร่างกาย เซลล์ต่าง ๆ จะทำงานไม่ได้ นอกจากนี้น้ำยังช่วยคุมความร้อนในร่างกายให้อบอุ่นอยู่ในความปกติ

๕. วิตามิน เป็นอาหารสำหรับส่งเสริมความเติบโตของร่างกาย ช่วยในการย่อยอาหาร ช่วยร่างกายต่อสู้และต้านทานเชื้อโรค มีหลายชนิด ที่รู้จักกันแพร่หลายแล้ว คือ

๑. วิตามินเอ มีอยู่ใน นม เนย ไข่ น้ำมันตับปลา ไขมันอื่น ๆ กะหล่ำปลี ใบไม้สด ผักสด เผือก มัน ถั่ว เนื้อปลา ถ้าร่างกายขาดวิตามินเอ ทำให้เกิดโรคเกี่ยวกับตา คือตาบวม กระจกตาอักเสบ

๒. วิตามินบี มีอยู่ในปลอกข้าว ถั่ว ผกสด ไข่ มัน เนื้อ นม ผลไม้ต่าง ๆ มะเขือ แตงกวา แตงโม แตงไทย ในข้าวจ้าว

ข้าวเหนียว มีบริบูรณ์มากที่ปลอก เหตุนี้ข้าวที่สีจากโรงสีจึงสู้ข้าวสีมือไม่ได้ ถ้าร่างกายขาดวิตามินบี ทำให้เป็นโรคเหน็บชา แม้จะไม่ถึงเป็นโรคเหน็บชา ก็ทำให้กำลังร่างกายไม่แข็งแรง เส้นประสาทไม่ดี กระเพาะอาหารและลำไส้แปรปรวน ร่างกายรับเชื้อโรคได้ง่าย

๓. วิตามินซี มีอยู่ในผักเช่นกะหล่ำปลี ผักกาด ส้ม มะกรูด มะนาว ส้มเขียวหวาน ส้มจีน ส้มซ่าและส้มอื่น ๆ มะเขือเทศ แต่อาหารจำพวกแป้งต่าง ๆ ผักต่าง ๆ เนื้อ น้ำตาล น้ำมันเหล่านี้ ถ้าถูกต้มหรือทอดจะบกพร่องด้วยวิตามินซี แม้ในน้ำนมก็ไม่แน่ว่า วิตามินจำพวกนี้จะคงอยู่ ความร้อนจะทำลายคุณสมบัติของอาหารที่ช่วยป้องกันโรค มีแต่มะเขือเทศเท่านั้นที่แพทย์ยืนยันว่า แม้จะต้มหรือทอดคุณสมบัติก็ไม่เสื่อม ถ้าร่างกายขาดวิตามินซี จะทำให้ร่างกายรับเชื้อโรคติดต่อง่าย และทำให้เป็นโรคเลือดออกตามไรฟันที่เรียกว่า ลักปิดลักเปิด

๔. วิตามินดี มีอยู่ในน้ำมันตับปลา ไขมัน หมู เนย และแสงแดด เมื่อคนปล่อยให้ร่างกายได้รับแสงแดด วิตามินดี จะเกิดขึ้นในร่างกาย ถ้าขาดวิตามินดีจะทำให้เป็นโรคกระดูกอ่อน

อาหารจำพวกกาก ได้จากผลไม้ ใบผัก ข้าวจ้าว ข้าวโพด ฯลฯ มีเยื่อใยผสมอยู่พร้อม จะช่วยนำของไม่มีประโยชน์ออกมา การรับประทานอาหารที่มีเยื่อ จึงช่วยให้ท้องไม่ผูก

การรักษาคุณประโยชน์ของอาหาร

การเก็บรักษาอาหารไม่ให้ประโยชน์ของอาหารเสื่อมไป มีอยู่หลายวิธีคือ

๑. เก็บด้วยความเย็น เช่น แช่น้ำแข็งหรือใส่ตู้เย็น ความเย็นรักษาของไม่ให้เสีย การใช้ความเย็นรักษาอาหารเป็นวิธีดีที่สุด เพราะความเย็นไม่ได้เปลี่ยนแปลงส่วนผสมคุณค่าและรสอาหาร นอกจากจะเสียวิตามินเล็กน้อย

๒. ทำแห้ง เช่น ตากแห้ง เป็นวิธีที่นิยมและใช้กันมากสำหรับอาหารที่มีน้ำปนอยู่มากเช่น ผลไม้ ผัก การทำแห้งไม่ทำลายวิตามินเอและมีส่วนที่จะหายไปก็มี แต่น้ำและสีของอาหารอาจเปลี่ยนแปลงไปได้บ้าง

๓. ใส่เกลือ เนื้อเค็มหรือปลาเค็ม ฯลฯ เกลือเป็นยาฆ่าเชื้อโรค จำนวนเกลือที่ใส่แล้วแต่ชนิดของอาหาร การใส่เกลือทำให้ค่าของอาหารหมดไปบ้าง

๔. แช่อิ่มหรือกวน น้ำตาลเป็นยาฆ่าเชื้อโรค น้ำเชื่อมที่แก่ ๆ ทำให้เชื้อที่จะทำให้ของเสียไม่เจริญ หรือถ้าเป็นอาหารกวนถูกความร้อนช่วยฆ่าเชื้อโรคในอาหารเกือบหมดหรือหมดแล้ว

๕. ย่าง เช่น ปลาย่าง เนื้อย่าง การย่างเป็นวิธีทำให้น้ำตกเป็นเหตุให้เชื้อโรคไม่เจริญหรือตาย และความร้อนก็ช่วยทำลายเชื้อโรค

๖. การอัดกระป๋องหรือขวด เป็นวิธีที่ใช้ความร้อนอบตามเวลาที่ต้องการ เพื่อจะทำให้เชื้อที่จะทำให้ของเสียไม่เจริญหรือตายลง ของนั้น ๆ จะเก็บไว้ได้นาน

ตามวิธีที่กล่าวแล้วข้างต้นนี้ จะช่วยให้แม่บ้านเก็บอาหารต่าง ๆ ที่มีมากไว้ใช้ได้นาน ๆ

การรับแขก

การต้อนรับแขก เป็นคุณลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของแม่บ้าน แม่บ้านควรจะถือว่า ผู้ที่มาเยี่ยมบ้านเป็นผู้นำมงคลมาให้ ถ้าต้อนรับเขาดี ๆ เขาจะมีความซาบซึ้งในอัธยาศัยไมตรี อาจให้ความเมตตาปรานีชี้ช่องทางดีให้ หรือที่คิดจะมาทำร้ายก็ทำไม่ลง นอกจากนี้ยังจะจำไปสรรเสริญ ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติของแม่บ้าน การต้อนรับที่เรียกว่าดีมีแนวปฏิบัติดังนี้คือ

๑. พูดจาอ่อนหวานไพเราะ ไม่ใช้คำหยาบ คำพูดที่หยาบนอกจากจะไม่เป็นมงคลแก่ผู้กล่าวแล้ว ยังทำให้เด็ก ๆ ในบ้านจดจำได้นิสัยไม่ดีติดตัวไป ต้องมีหางเสียง เช่นคะขาจ๊ะจ๋า ตามชั้นของบุคคลที่พูดด้วย การใช้วาจาดี เป็นเหมือนเครื่องประดับของผู้ใช้ไม่ใช่สำหรับผู้ฟังแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งส่วนมากเราเข้าใจกันไม่ตรง คือมักจะใช้คำพูดดี ๆ สำหรับคนที่ยกย่องหรือชอบพอ ถ้าคนที่ไม่ยกย่องหรือไม่รู้จักก็ไม่ระวังในการใช้คำพูด

๒. พูดในเรื่องเป็นประโยชน์ บางคนพูดเพ้อเจ้อไม่ชวนฟัง ย่อมเกิดความเบื่อหน่ายแก่คู่สนทนา การพูดเป็นประโยชน์นี้ หมายความว่าพูดได้สมความมุ่งหมาย เช่นจะคุยกันเพื่อสนุก ก็ได้ผลเป็นความสนุก

เพลิดเพลิน จะคุยกันถึงทุกข์สุขหรือเรื่องมีประโยชน์เป็นความรู้หรือเกี่ยวกับการอาชีพ ก็เป็นไปตามความต้องการ และในการสนทนาจะต้องสังเกตความสนใจของคู่สนทนาว่า จะพอใจหรือเบื่อหน่าย ถ้ารู้สึกว่าจะมีความเบื่อหน่ายต้องเปลี่ยนเรื่อง การพูดคุย ต้องถือความพอใจของผู้ฟังเป็นสำคัญ ไม่ใช่ถือความพอใจของตนเอง ซึ่งจะทำให้คนอื่นเบื่อที่จะคุยด้วย

๓. เครื่องรับรองเช่น เครื่องดื่ม น้ำร้อน น้ำเย็น บุหรี่ ต้องดูแลให้มีตามสมควร และต้องระวังให้สะอาด

๔. ต้องรู้จักใช้กิริยาวาจาให้เหมาะแก่บุคคล เช่นเด็กหรือผู้ใหญ่ คนใกล้หรือคนไกล แต่จะต้องประกอบด้วยความยกย่องตามสมควร

๕. ถ้าผ่านเวลาอาหาร เช่น เช้า กลางวัน เย็น ต้องเชิญแขกรับประทานอาหารด้วยและโดยเฉพาะผู้ที่มาจากหนทางไกล ต้องดูจัดอย่างตั้งใจจริง ๆ

๖. ถ้าแขกหลาย ๆ คนคุยรวมกันอยู่ และยังไม่รู้จักกันทั่ว ต้องแนะนำให้รู้จักกัน โดยแนะนำเด็กให้รู้จักผู้ใหญ่ หรือแขกผู้ชายรู้จักแขกผู้หญิง ในการพูดจา ถ้าในหมู่แขกนั้นไม่สนิทสนมกับเจ้าบ้านอย่างใกล้ชิด ก็จะต้องเอาใจใส่คุยให้ทั่วถึงกัน อย่าให้เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจขึ้นได้

๗. อย่าถือฐานะความมั่งคั่งของแขกในการรับรอง ควรแสดงความสุภาพต่อแขกทั่ว ๆ ไป

๘. อย่าพูดถึงเรื่องของผู้อื่นท่านองค่อนแคะ จะเป็นเหตุให้แขกเห็นใจ

๙. การแสดงความซื่อสัตย์ และแผ่ความอารีแก่ผู้ร่วมสนทนาจะเป็นเครื่องผูกน้ำใจอย่างดี

๑๐. ถ้าที่บ้านมีงาน ต้องรู้จักต้อนรับเชิญแขกให้ทั่วถึงกัน และรับรองให้เกียรติยศแก่แขกให้สมฐานะของบุคคลนั้น ระวังการต้อนรับให้เป็นไปโดยถูกต้องเรียบร้อย ก่อนถึงวันงานต้องเตรียมเครื่องรับรองไว้ให้พร้อม ภาชนะอย่างไหนใช้กับแขกชั้นใด และเครื่องอาหารของเลี้ยงสิ่งที่เป็นของแห้งควรเตรียมไว้ล่วงหน้า ต้องรู้จักมอบหมายการงานว่า หน้าที่ใดจะมอบกับใคร จึงจะได้ผลเป็นที่พอใจ อนึ่งเราควรจะเอาใจใส่ต่อผู้ที่มาช่วยทำงานให้มาก ดูส่งเสียเลี้ยงดูให้อิ่มหน่ำสำราญโดยทั่วกัน เมื่อเสร็จงานควรให้บำเหน็จแก่คนที่ต่ำกว่าแสดงความขอบบุญคุณแก่คนที่สูงกว่า ตามสมควรแก่การงาน.

การฝึกนิสัยเด็ก

ผู้เป็นพ่อแม่ของเด็ก มักจะมีความคิดเห็นว่า หน้าที่ของพ่อแม่คือต้องรักลูกและเอาใจลูก ไม่ใคร่มีใครคิดถึงว่า เมื่อรักลูกจะต้องฝึกนิสัยลูก การฝึกนิสัยเด็กจะเริ่มได้แต่แรกยังเป็นทารกนอนในเบาะ คือฝึกในเรื่องกินเรื่องถ่าย เรื่องนอน เรื่องตื่นนอน เรื่องหัวเราะ เรื่องร้องไห้ กิริยามารยาท ความกล้า ตลอดจนการบังคับตนเอง อันเป็นความรู้สึกฝ่ายสูง

ในการฝึกหัดนิสัยเด็ก มีข้อควรสังเกตอยู่ว่า เราจะปลูกฝังให้เด็กมีนิสัยเหมือนกันหาได้ไม่ นิสัยอย่างใดของเด็กดีอยู่เราควรส่งเสริม นิสัยใดไม่ดี เราก็คอยดัดแก้หรือตัดทอน และการดัดแก้ตัดทอนนั้นต้องทำด้วยความเมตตากรุณาอย่าใช้คำดุด่าเฆี่ยนตี จงบำเพ็ญตนเป็นคนสุภาพอ่อนโยน ค่อย ๆ เรียนรู้นิสัยเด็กไปทีละน้อยก็จะจับเคล็ดได้ว่าควรจะแก้อย่างไร

อนึ่ง เด็กย่อมไม่มีความสามารถเท่าเทียมกัน จงฝึกภายในขอบเขตความสามารถของเด็ก และค่อย ๆ ทวีขึ้น ต้องถือเด็กเป็นหลักในการฝึก ไม่ใช่ถือความพอใจของผู้ฝึกเป็นหลัก

ในการฝึกนิสัยเด็ก หลักสำคัญอยู่ที่การฝึกทางใจ การส่งเสริมทางใจจำเป็นและสำคัญมาก การทำลายกำลังใจด้วยการบังคับบัญชาโดยถือความคิดความเห็นของตนเป็นใหญ่ไม่เรียกว่าเป็นการฝึก ย่อมเป็นโทษแก่ชีวิตของเด็ก โดยเด็กจะดำเนินความเป็นไปโดยไม่สมบูรณ์ จะเสื่อมจากลักษณะอันเข้มแข็ง ไม่สามารถนำตนให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงได้ การที่จะให้เด็กมีกำลังใจที่จะกระทำชอบนั้นเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่จะกล่อมเกลาชี้แจงนำทาง แต่ต้องค่อย ๆ นำให้เป็นไปตามแนวทางที่มุ่งหมาย และถ้าเด็กแม้เป็นลูกมีเหตุมีผลในการค้าน พ่อแม่ก็ควรฟัง ไม่ใช่พ่อแม่จะมุ่งเอาชนะลูก หรือลูกมุ่งเอาชนะพ่อแม่ ซึ่งเป็นเรื่องไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน และสุดท้ายก็เป็นรอยแห่งความเศร้าเสียใจ

เรื่องฝึกเด็กเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งต้องศึกษาและจัดทำโดยรอบคอบ จึงเขียนไว้พอเป็นแนวพิจารณาตามสมควรเท่านั้น

มีตัวอย่างคำประพันธ์ ของท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เขียนแสดงความไม่เข้าใจกัน การเอาชนะโดยใช้อำนาจบังคับและเฆี่ยนตีทำลายกำลังใจอันแข็งกล้าของเด็กให้เป็นไปในทางผิด เลยเป็นโทษแก่สังคมมนุษยชาติ ดังต่อไปนี้

ไม้เรียว

หนูเปี๊ยนมารดาหาว่าดื้อ ที่แท้คือความเห็นเป็นคนละอย่าง
ความได้ใจทำให้หนูเปี๊ยกระด้าง มารดาขวางทีไรได้เฆี่ยนตี

แม่ลูกต่างก็ไม่เข้ากัน เลยต่างคนต่างดันกันเต็มที่ การตีซ้ำจะหนักขึ้นทุกที เพราะเกิดมีด้านไม้ขึ้นในตน

โรคด้านไม้ลามไปถึงใจจิต ด้านความคิด, ด้านหน้า, และด้านก้น, ขนาดเฆี่ยนต้องเปลี่ยนไปตามคน ที่ความด้านเข้าผจญประจำตัว

ยิ่งตั้งต้นแต่เล็กยิ่งแรงแล่น กว่าจะโตก็แก่นมิใช่ชั่ว แม้กุญแจมือใส่ยังไม่กลัว เดินตากหน้าได้ทั่วทั้งพารา

หนูเบี้ยที่มีกำลังใจดังเพชร ต้องระเห็ดระเหหนดั้นเข้าป่า เป็นเสือสางแม่นางโกงยกโขลงพา เพราะพยาธิหนอนบ่อนบ้านเมือง

กำลังใจดังว่านี้หายาก อบรบดีดีมากหากพุ่งเฟื่อง เป็นบุรุษรัตนคุณประเทือง ไม่ใช่เรื่องหักหาญผลาญคุณธรรม

วิสัยเด็กเปรียบได้กับไม้อ่อน ที่ดัดร้อนลนไฟนั้นไม้คร่ำ ดัดเย็นได้ไฉนจักไม่ทำ ดัดด้วยน้ำรักกระด้างอ่อนดังใจ

ถืออำนาจเหตุผลกุศลกรรม ยุติธรรมปลุกเสกเด็กผู้ใหญ่ ของใครดีให้ประนอมยอมกันไป แต่มิให้ตามใจขอไปที

ให้เหตุผลครอบงำย่อมทำได้ เด็กผู้ใหญ่ครูศิษย์ไม่ผิดที่ อบรมด้วยเหตุผลได้คนดี น้ำรักมีเมตตาเป็นยาพอ

เก็บไม้เรียวห่อไว้ในตู้เหล็ก สำหรับเด็กเกกมะเหรกและเหลือขอ ทารกอ่อนเชาวน์ไวใช้ลูกยอ แล้วหุ้มห่อด้วยรักจักมีชัย

ครูเป็นผู้เพ่งจิตวิทยา ให้วิชาด้วยวิธีที่แจ่มใส เพื่อศิษย์ล้วนร่าเริงบันเทิงใจ ได้เจริญเชาวน์ไวในชีวิต

การเฆี่ยนตีเป็นวิธีทำลายขวัญ โทษมหันต์คุณมิกระจี้หริด ห้ามก้าวหน้าพาหู่อยู่เป็นนิตย์ เป็นยาพิษมิให้ใช้บำรุง

ผู้เฆี่ยนตีโดยมากไม่อยากคิด โทษจริตครอบงำทำให้ยุ่ง มิอำนาจก็จะใช้ไม่ปรับปรุง ดั่งศาลเตี้ยตามมุ่งแต่ใจตน

เหตุฉะนั้นการตีมีแต่ห้าม ไม่ต้องตามยุยงส่งเสริมผล ก็สงครามใครตามไปปรือปรน มีแต่คนคอยห้ามสงครามไว้

โบราณว่าเสียดายไม้เป็นภัยแก่ ยุวชนนั้นแน่หรือไฉน เดี๋ยวนี้โลกเจริญมากหากเปลี่ยนไป เป็นขอให้เสียดายพร้อมออมไม้เรียว

อารยชนไม่ชอบหวายฉันใด ลูกของเขาไม่ชอบไม้หวดเคี้ยว ๆ อันนี้ก็เช่นกันฉันนั้นเทียว พึงเฉลียวเลือกใช้ให้ชอบเทอญ.

สนทนากับเด็กทางวิทยุ[1]

เรื่อง

หลักแห่งการศึกษา ๔ ประการ

ข้าพเจ้าขอโอกาสสนทนากับเด็ก มาตรว่าท่านผู้ใหญ่จะได้ปะปนอยู่ด้วย ก็ขอได้โปรดนึกเพียงว่าฟังข้าพเจ้าพูดให้เด็กฟัง

เด็ก ๆ ทั้งหลาย เธอได้เคยคิดถึงความรักใคร่ที่บิดามารดามีต่อเธอบ้างหรือเปล่า แต่ช่างเถอะ เธอจะได้เคยคิดหรือไม่ได้เคยคิดก็ตาม ขอพูดซ้ำความเข้าใจอีกครั้งหนึ่ง

เด็ก ๆ ทุกคน เป็นหนี้อุปการคุณบิดามารดาอยู่มากมาย นับจำเดิมแต่อยู่ในครรภ์ของมารดา มารดาก็ได้รับความลำบาก ถึงแก่จะแสดงอิริยาบถอย่างปกติไม่ได้ ต้องลำบากในการบริโภคอาหาร จะรับประทานตามที่ชอบก็เป็นห่วงบุตรในครรภ์ แม้ทางจิตใจ ก็ต้องระวังรักษามิให้หงุดหงิดโกรธง่าย ต้องฝึกตัวให้เป็นคนรื่นเริงใจบุญสุนทาน เพื่อนิสัยนั้น ๆ จะได้สืบเนื่องถึงบุตร ฝ่ายบิดาก็อุตส่าห์ถนอม

---

๑. สนทนากับเด็กทางวิทยุ ณ สถานีวิทยุศาลาแดง ๒ ตุลาคม ๒๔๙๓

ใจมารดา เพื่อหวังให้บุตรในครรภ์ได้รับความปกติสุขยิ่งขึ้น

ต่อมา เมื่อบุตรคลอดจากครรภ์มารดาแล้ว บิดามารดาก็ต้องเพิ่มความเอาใจใส่เลี้ยงดู ด้วยความระมัดระวังอย่างไม่มีกิจธุระใด ๆ สำคัญเท่า ตราบจนบุตรเจริญวัยใหญ่โตขึ้น บิดามารดาก็เป็นธุระให้ได้เล่าเรียน ตักเตือนให้ทำดี ตลอดจนปลูกฝังให้เป็นหลักฐานในเมื่อมีอายุสมควร ข้าพเจ้าเคยคำนวณอย่างหยาบ ๆ ว่า สำหรับคนชั้นกลางเลี้ยงบุตรคนหนึ่งตั้งแต่เกิดมาจนถึงอายุ ๒๐ ปี จะสิ้นเงินประมาณ ๔,๕๐๐ บาท ดังจะแยกออกให้ฟัง คือคิดค่าอาหารวันละ ๒๕ สตางค์ เดือนหนึ่งก็ตกประมาณ ๗ บาท ๕๐ สตางค์ ปีหนึ่ง ๙๐ บาท ยี่สิบปี ๑,๘๐๐ บาท เป็นแผนกหนึ่ง อีกแผนกหนึ่ง คิดเป็นค่าเล่าเรียน ค่าเครื่องเล่าเรียน ค่าแต่งกาย ค่าอาหารกลางวัน ตั้งแต่เริ่มเรียนเมื่อ ๕ ขวบแล้ว คิดเฉลี่ยเดือนละ ๑๕ บาท ปีหนึ่ง ๑๘๐ บาท ประมาณว่าจะต้องใช้เงินจำนวนนี้ราว ๑๕ ปี เป็นเงิน ๒,๗๐๐ บาท รวม ๒ จำนวนเป็นเงิน ๔,๕๐๐ บาท นี่เป็นจำนวนที่ประมาณอย่างแคบ ๆ ซึ่งความจริงบางทีบิดามารดาจะต้องเสียค่าเลี้ยงดูมากกว่านี้ การที่ได้คิดให้ฟังนี้ เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า บิดามารดาไม่ใช่แต่จะเปลืองแรงเลี้ยงและอบรมตัวเราเท่านั้น ยังต้องขวนขวายหาเงินมาทนุบำรุงเราเป็นจำนวนเงินมาก ๆ ด้วย และถ้าบิดามารดามีบุตรหลาย ๆ คน จงคิดดูว่าบิดามารดาจะเหน็ดเหนื่อยยากสักเพียงไร และบัดนี้ เราก็จะเห็นได้แล้วว่า บิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณแก่บุตรอย่างสูงสุด ซึ่งจะสรุป

ความลงโดยย่อสำหรับเด็ก ๆ ได้ดังนี้

๑. ให้กำเนิดร่างกายของเรา

๒. รักใคร่เรายิ่งกว่ารักตัวของท่านเอง

๓. หวังดีต่อเราไม่มีสิ้นสุด

ผู้เป็นหนี้เงินเขาแล้วไม่ใช้ เขาก็หาว่าเป็นคนโกง ไม่มีใครอยากเชื่อถือ ฝ่ายเราเป็นหนี้อุปการคุณของบิดามารดา ถ้าไม่ใช้หนี้ท่านก็เป็นคนโกงเหมือนกัน แต่เรียกผิดกันไปหน่อย คือเรียกว่าเป็นคนอกตัญญู คนชนิดนี้ก็เลวเท่ากับคนโกง เพราะไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมเหมือนกัน พวกเธอเป็นเด็กดี ๆ คงไม่อยากได้รับชื่อว่าเป็นคนอกตัญญูเช่นนี้ มาช่วยกันคิดว่าจะทำอย่างไร เราจึงจะไม่เป็นคนอกตัญญู ถ้าเธอยังไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ขอให้เธอตั้งใจฟังคำที่ข้าพเจ้าจะพูดต่อไปนี้

๑. สนองคุณบิดามารดาด้วยร่างกายที่ท่านให้กำเนิดนี้ ด้วยการรับใช้สอย เพื่อแบ่งเบาภาระของท่านให้คลายกังวล และเหน็ดเหนื่อยน้อยลงบ้างในเมื่อเราเป็นเด็ก และเมื่อเราโตขึ้น เราจะต้องหาเงินทองบำรุงเลี้ยงท่านให้จงได้

๒. ว่านอนสอนง่ายประพฤติตนเป็นคนดี เพื่อดำรงวงศ์สกุลต่อไป อย่าให้ท่านต้องช้ำใจเพราะความประพฤติชั่วของเรา

๓. แสดงความเคารพนบนอบอย่างสูง

ทั้งนี้ เป็นส่วนที่เราจะทำได้ในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ แต่ในที่นี้

ข้าพเจ้าจะขออธิบายแต่ข้อต้น เพราะข้อต้นนั้นสำคัญมาก ที่เราจะต้องทำตัวของเราให้เป็นผู้มีความสามารถ เราจึงจะหาเงินทองได้ การที่เราจะเป็นผู้สามารถ เราจำเป็นต้องเรียนหนังสือ เป็นพื้นความรู้ ไว้รับวิชาชั้นสูงอันเป็นวิชาหาเลี้ยงชีพต่อไป การเรียนวิชาจำเป็นที่สุด บิดามารดาก็เห็นเป็นสิ่งสำคัญในการหากินภายหน้าสำหรับเราเหมือนกัน ท่านจึงไม่กักเราไว้ใช้สอย ซ้ำอุส่าห์หาเงินให้เราเล่าเรียนอีกด้วย

อนึ่ง จงคิดดูอีกหน่อย จากข้อที่ว่า บิดามารดาเป็นผู้หวังดีต่อเราไม่มีสิ้นสุดนั้น เช่นในขณะที่ท่านได้รับข่าวว่าเราสอบไล่ตก ท่านจะรู้สึกอย่างไร ท่านคงต้องพลอยเสียใจกับเรามากทีเดียว เพราะฉะนั้น การไม่หมั่นเรียนวิชา หรือไม่หาวิธีเรียนให้รู้ดี มีโทษถึง ๒ ประการ คือ

๑. เมื่อโตขึ้นก็จะไม่มีความสามารถหาเงินทองเลี้ยงบิดามารดาและตนเอง

๒. ทำให้ท่านผู้มีความหวังดี ไม่ได้รับความปีติยินดีจากเรา และตรงข้ามกลับทำให้ท่านมีความโทมนัสเพราะเรา

นี้แหละคือความประสงค์ของข้าพเจ้า ในการที่มาสนทนากับเธอในวันนี้ กล่าวคือ ข้าพเจ้าอยากจะแนะนำเธอ ผู้เห็นความจำเป็นในการเล่าเรียน และอยากเล่าเรียนดี ถึงวิธีที่จะเล่าเรียนให้ได้ผลดียิ่ง ดังจะได้บรรยายต่อไปนี้

คนที่จะเรียนดีต้องอาศัยยึดหลัก ๔ ประการ คือ สุ. จิ. ปุ. ลิ. ซึ่งหวังว่าเด็ก ๆ จะได้เห็นในประกาศนียบัตรบ้างแล้ว แต่บางทีจะไม่

ทราบว่าหมายความว่าอย่างไร ข้าพเจ้าจึงขออธิบายให้ทราบไว้.

สุ. มาจากคำว่า "**สุตะ**" แปลว่าการได้ยินได้ฟัง การศึกษาเล่าเรียนและความรู้ต่าง ๆ ตลอดจนฟังความคิดความเห็นผู้อื่น การฟังนี้เป็นประโยชน์มาก เพราะทำให้เกิดความรู้กว้างขวาง ในสมัยเดิมเมื่อยังไม่มีหนังสือ การฟังย่อมเป็นกิจจำเป็น และมีประโยชน์มากที่สุด คนที่จะเรียนศิลปวิทยาอย่างใด ก็ต้องอาศัยการฟังทั้งสิ้น สมัยนี้มีหนังสือใช้แทนคำพูดได้ ทุก ๆ คนอาจเรียนรู้ได้จากการอ่าน แต่ถึงกระนั้นก็ยังนับว่าสู้การฟังไม่ได้ เพราะการฟังมักทำให้ติดอกติดใจมีน้ำหนักดีกว่ากัน จะสังเกตได้ในเวลาเรียน ว่าการอ่านหนังสือมักสู้ฟังครูอธิบายไม่ได้ ผู้มุ่งในการศึกษาเล่าเรียนจึงต้องตั้งใจสดับตรับฟังในสิ่งที่มีประโยชน์ทุกคราวที่มีโอกาส เช่นในการฟังครูอธิบายบทเรียนฟังผู้รู้แสดงเรื่องราวที่เป็นคติหรือเป็นความรู้เบ็ดเตล็ดโดยทางวิทยุ ฟังปาฐกถาในที่ต่าง ๆ เมื่อมีโอกาส ตลอดจนถึงฟังพระแสดงธรรม จะได้รับความรู้และสิ่งที่เป็นคติสอนใจมาก การฟังมีหลักอยู่ว่าจะต้องฟังด้วยความตั้งใจด้วย ถ้าเราฟังแล้วปล่อยใจลอยไป ไม่จดจำนำมาคิดมาตรอง ก็หาได้รับประโยชน์ไม่ ดังนั้นจึงต้องอาศัยคำที่ ๒ คือ จิ.

จิ. มาจากคำว่า "**จินตะ**" แปลว่า นึก คิด การใช้ความคิดเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะฝึกให้สมองของเรามีความเฉลียวฉลาดขึ้น คนที่ไม่ใช้ความคิดเสียเลย สมองก็ทึบ เมื่อต้องการใช้ความคิด

ก็คิดอะไรไม่ออก และตรงกันข้าม ถ้าเราหมั่นนึกหมั่นคิด สมองก็จะเฟื่องขึ้น ทำให้คิดอะไร ๆ ได้คล่อง ๆ อนึ่ง คนที่ฟังเรื่องใด ๆ แล้วจำไว้ ๆ โดยไม่ตริกตรองคิดหาเหตุผลว่าผิดชอบชั่วดีอย่างไร อาจได้ฟังสิ่งที่ผิดแล้วจำไว้ปฏิบัติทั้งผิด ๆ ก็เป็นได้ เหตุนี้ การฟังจึงเป็นของคู่กับการคิด คือเมื่อฟังแล้วต้องนำมาคิดหาเหตุหาผลสอบสวนให้แน่ชัด เมื่อคิดหาเหตุหาผลได้ถูกถ้วนแล้ว จะได้จำไว้ใช้ไว้ปฏิบัติต่อไป รวมความว่า การที่เราใช้ความคิดตรวจสอบเรื่องราวที่เราได้ฟังมา มีคุณประโยชน์แก่เรา ๓ ประการ คือ

๑. ทำให้สมองเฟื่อง จะนึกจะคิดอะไรก็ได้ง่าย ๆ เป็นคนมีเชาวน์ไหวพริบดี

๒. จะเข้าใจเหตุผลและมีความรู้แจ่มแจ้งในสิ่งซึ่งได้ฟังมา

๓. เรื่องราวใด ๆ ที่เราฟังมาแล้วไม่ได้เอาใจใส่ ไม่ช้าก็จะลืมหมด แต่ถ้าเราได้นำมานึกมาคิดอีกครั้งหนึ่ง มักจะมีความทรงจำไว้ได้นาน ๆ

การที่เราใช้ความคิดหาเหตุหาผลในเรื่องใด ๆ ก็ตาม บางคราวก็ต้องประสพความขัดข้อง โดยคิดไม่ออกบ้าง ไม่แน่ใจในความคิดที่คิดได้แล้วบ้าง แม้ในการฟังบางคราวก็มีข้อสงสัยสนเท่ห์ จึงต้องอาศัยคำที่ ๓ ที่จะกล่าวต่อไปคือคำว่า ปุ.

ปุ. มาจากคำว่า "**ปุจฉา**" แปลว่าคำถาม ข้อนี้จำเป็นอีกข้อหนึ่ง สำหรับผู้เล่าเรียน เด็ก ๆ บางคนฟังอะไรไม่เข้าใจ แล้วอาย

ในการที่จะไต่ถาม ดังนี้ ย่อมมีโทษมาก เพราะวิชาหรือเรื่องราวต่าง ๆ มักเกี่ยวเนื่องกัน ถ้าไม่เข้าใจในตอนหนึ่ง ก็มักจะทำให้ไม่เข้าใจติดต่อไปอีกหลายตอน เช่นเราอ่านคำว่า ข สระ อา ไม่ออก ในต่อไปมีผู้สกดตัวให้เราฟัง ถึงคำว่า **ขาด** ว่า **ขาย** เราก็จะอ่านไม่ออกอยู่นั่นเอง ย่อมมีโทษไปถึงกาลภายหน้าได้ ดังนี้ บางคนอยากจะถามแต่ก็ไม่ทราบว่าจะไต่ถามว่าอย่างไร นี่เป็นเพราะไม่ได้ตั้งใจฟังปล่อยให้เรื่องขาดตอนไปเป็นตอน ๆ หรือเนื่องจากเหตุที่กล่าวแล้วคือฟังข้อความตอนต้นไม่เข้าใจ พวกนี้ก็ย่อมได้รับโทษไปถึงกาลภายหน้าเหมือนกัน คือจะทำให้มีความรู้ไม่แน่นแฟ้น โทษถึงจะสอบไล่ตกและในต่อไปก็ทำงานไม่ได้ดี ย่อมได้ผลว่าไม่สำเร็จในการเรียนเพราะฉะนั้น คนที่อยากจะเรียนดี ๆ จึงต้องหมั่นซักถามผู้รู้ในข้อที่ตนมีความสงสัย และควรจะตัดขาดความอับอายอวดดื้อถือดีในเรื่องไม่ถามเสีย คนที่ยึดถือในเรื่องการไม่ถามนี้เป็นคนโง่ ปิดทางความรู้ของตน คนที่มุ่งจะหาความรู้ ไม่ควรเอาอย่างที่ว่ามานี้ การซักถามไม่ใช่เป็นการแสดงความโง่เขลา ถ้าเราซักถามดี ๆ ผู้ถูกถามจะเห็นผู้ถามเป็นเด็กฉลาดเสียด้วยซ้ำไป เมื่อเรา ได้ฟัง ได้คิด ได้ถาม ได้ความถ่องแท้แน่นอนแล้ว เพื่อจะให้ข้อความนั้น ๆ ไม่เสื่อมสูญลบเลือนได้ง่าย ๆ จึงควรใช้คำที่ ๔ คือ ลิ.

ลิ. มาจากคำว่า "**ลิขิต**" แปลว่าเขียน คือข้อความใด ๆ ที่เป็นคติก็ดี หรือเป็นความรู้ก็ดี เมื่อเราได้ฟัง ได้คิด ได้ถาม ได้ความ

รู้แล้ว เราก็เขียนจดไว้เป็นตำราต่อไป เมื่อพลาดพลั้งโดยหลงลืมเสีย จะได้หยิบมาค้นหาได้ เพิ่มความแน่นแฟ้นแก่ตัวเราเป็นอันมาก

เด็ก ๆ ใครอยากมีวิชาความรู้ดี เพื่อจะได้สอบไล่ได้ในบัดนี้ และมีความรู้ความสามารถในภายหน้า ขอจงจำคำว่า "สุ. จิ. ปุ. ลิ." นี้ไว้แล้วประพฤติตาม ก็จะได้ผลในการเรียนอย่างควรพูมใจได้ จะกล่าวย่อ ๆ เป็นคำประพันธ์ เพื่อช่วยให้จำได้ง่ายขึ้นอีก ดังนี้

สุตะเพียรสดับข้อ คำไข ปราชญ์เฮย
จินตนาตริกนัย นึกค้น
ปุจฉาจักแจ่มใส สว่างจิต แจ้งนา
ลิขิตเขียนแต่ต้น จวบถ้วนถึงปลาย

เท่าที่บรรยายมาแล้วนี้ มากพอสมควรแก่เวลาแล้ว จึงขอจบลงพร้อมด้วยความหวังใจว่า ข้อความที่กล่าวมาแล้วจะเป็นประโยชน์แก่พวกเธอบ้าง.

สนทนากับเด็กทางวิทยุ

เรื่อง

อุดมคติ

(ตอนที่ ๑)

ในวันนี้ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสมาสนทนากับเด็ก ๆ อีกครั้งหนึ่ง ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นนายกอนุสภากาชาดหมู่หนึ่ง และอยู่ในหน้าที่นี้มาช้านาน จึงจะขอสนทนาในเรื่องอันเกี่ยวแก่วงงานของอนุสมาชิก

คติของอนุสมาชิกมีอยู่ว่า **จะต้องบรรลุถึงคุณธรรมอันดี** แต่ที่เรียกว่าคุณธรรมอันดีก็มีอยู่หลายชั้น คือ มีมากมีน้อย แต่สำหรับอนุสมาชิกจะต้องมีคุณธรรมอันดีให้มาก มากถึงกับจะเรียกได้ว่า " **อุดมคติ** " ข้อสำคัญในเรื่องนี้ คือ เพื่อปฏิบัติตนให้สมคำปฏิญาณสัญญาของอนุสมาชิกว่า " **ข้าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น** " เพราะฉะนั้น ในวันนี้ ข้าพเจ้าจะพูดถึงคำว่า " อุดมคติ "

เมื่อเอ่ยชื่อเรื่องว่า อุดมคติ เด็ก ๆ คงเข้าใจว่าเป็นคำสูง ไม่เข้าใจว่าหมายความว่าอย่างไร แล้วเลยไม่อยากฟัง แต่ขออย่าเพิ่ง

---

๑. สนทนากับเด็ก ณ สถานีวิทยุพญาไท ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๔

คิดเช่นนั้น อย่ากลัวว่าจะไม่เข้าใจ ขอให้ท่องจำไว้พลาง ๆ ว่าอุดมคติ, อุดมคติ แล้วคอยฟังคำอธิบายต่อไปอีกสักเล็กน้อย ก็จะได้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง

คำว่า อุดมคติ ในปทานุกรมของกระทรวงธรรมการ แปลแยกไว้ดังนี้ คำว่า "อุดม" แปลว่า สูงสุด, ยิ่งเลิศ, มากมาย, บริบูรณ์ ส่วนคำว่า "คติ" แปลว่า การไป, การเคลื่อน, กิริยาไป, ท่าทาง, การดำเนิน, วิธี, แบบ, อย่าง, กำเนิด เมื่อแปลรวม ๆ กันคงได้ความว่า การดำเนินอย่างบริบูรณ์หรือวิธีแบบอย่างที่สูงสุด ที่แปลมาอย่างนี้ก็นับว่าชัดเจนอยู่แล้ว แต่ก็ยังเกรงว่าพวกเธอบางคนจะยังไม่เข้าใจ จึงขอแปลให้ฟังตามความหมายของคำอีกชั้นหนึ่ง คำว่าอุดมคติ นี้ คือการกระทำตนให้เป็นคนดีที่สุด ดีถึงเสมอใจ คือให้เป็นผู้ประพฤติดี, และทำอะไรได้ผลเท่าความมุ่งหมายของผู้ต้องการโดยอาศัยปฏิภาณ ความคิดอ่าน และเชาวน์ของตนเอง ตัวอย่างเช่น ครูใช้นักเรียนไปหยิบสมุดทำการของนักเรียนซึ่งครูเอาไปตรวจที่ห้องพักครู แต่ลืมสั่งว่าไม่ให้เอาที่ตรวจแล้วและไม่แล้วปนกัน ผู้รับใช้รู้จักสังเกตหยิบแยกกันมาได้สมความมุ่งหมายของครู เช่นนี้เป็นต้น, ตัวอย่างอีกอย่างหนึ่ง เมื่อบิดามารดาไปธุระทางไกล ผ่านแดดมากำลังเหนื่อย ๆ มาถึงบ้านบุตรก็หาน้ำชา น้ำเย็น ให้รับประทาน เสร็จแล้วก็ปรุงน้ำส้มให้มีรสเปรี้ยวหวานเจือเค็มเล็กน้อยให้ดื่มแก้ระหาย . หรือหาสิ่งแก้ระหายอย่างอื่นมาให้ โดยบิดามารดาไม่ต้องออกปากใช้ ดังนี้ ศิษย์

ของครู, บุตรของบิดามารดา ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ก็มีส่วนเป็นคนดีถึงเสมอใจบ้างเหมือนกัน แต่เท่าที่ยกตัวอย่างมาแล้วนั้น เป็นแต่เฉพาะส่วนน้อย ๆ คนที่ดีถึงเสมอใจจริง ๆ นั้น ต้องดีในสิ่งทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าจะดีทุกอย่างไม่ได้ ก็ต้องมีความดีเป็นส่วนมาก การจะฝึกหัดตัวให้สำเร็จกิจได้ดังกล่าวนี้ ต้องอบรมนิสัย ให้รู้และระลึกถึงกิจที่ควรทำโดยมิต้องให้เตือนกันสอนกันเสมอไป และจะทำอะไรก็ต้องให้มีความรอบคอบในการงานเป็นอย่างดี เมื่อพูดมาถึงเพียงนี้ บางทีเธอจะตกใจและเห็นเป็นการทำสำเร็จได้ยาก แต่จงทราบไว้ว่า การเป็นคนดีถึงเสมอใจนั้น ย่อมมีทางที่จะทำได้ และเมื่อทำได้ก็จะอยู่ในฐานะที่เป็นคนดีจริง ๆ เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป ในฐานะที่เป็นบุตร ก็ย่อมเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา ในฐานะที่เป็นศิษย์ ก็เป็นศิษย์ดีที่ครูมีความรักใคร่, คราวนี้ในฐานะที่เป็นอนุสมาชิก ก็เป็นอนุสมาชิกที่กระทำตัวได้สมกับคำปฏิญาณสัญญา และเมื่อเติบโตขึ้นก็จะได้อยู่ในตำแหน่งที่ดี ๆ เช่นนี้ตลอดไป เป็นที่พอใจของบิดามารดาญาติพี่น้อง และเป็นที่นิยมนับถือของคนทั้งหลาย จึงสมควรเพียรพยายามทำให้ได้ตามที่ว่ามานี้ เมื่อฟังรวม ๆ ก็รู้สึกว่าทำได้ยาก แต่เมื่อค่อย ๆ ทำไปโดยยึดหลักว่าจะฝึกตนให้เป็นคนดี ก็ย่อมจะถึงความสำเร็จได้ โดยไม่สิ้นเวลากี่มากน้อยและไม่ลำบากยากเย็นเท่าไรนักด้วย การกระทำตนให้ถึงพร้อมด้วยอุดมคติมีอยู่มากมายหลายประการ ถ้าจะกล่าวโดยละเอียดก็จะเสียเวลานาน และเกินความมุ่งหมายที่จะแสดงในวันนี้

เพราะฉะนั้น ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะหน้าที่ของอนุสมาชิกเท่านั้น

ข้าพเจ้าหวังว่าเธอทั้งหลายคงจำคำว่า "อุดมคติ" ได้ดี ขอให้เธอจำคำนี้ไว้, และข้าพเจ้าจะอธิบายแบ่งแยกให้เข้าใจดีขึ้นอีก อุดมคติของอนุสมาชิกคือ การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ข้อนี้เป็นธรรมะประจำตัวอนุสมาชิกทุกคน ที่จะต้องปฏิบัติให้ได้ จึงจะสมรูปสมหน้าที่ของตน จะแยกคติออกให้เห็นเป็นชั้น ๆ เพื่อจะได้เกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง แล้วจะหลีกคติชั่ว มารับคติดีไว้เป็นแบบอย่าง คติแยกออกไปเป็น ๔ ประการ

๑. ทุคติ คือการเพ่งเล็งแต่จะให้เกิดประโยชน์แก่ตน จนทำให้เสียประโยชน์ผู้อื่น

ตามธรรมดาคนทุกคนย่อมรักสุขเกลียดทุกข์ รักความมั่งมีเกลียดความจน รักประโยชน์ เกลียดการไร้ประโยชน์ด้วยกันทุกคน จึงควรเฉลี่ยความสุข ความมั่งมีและประโยชน์แก่กันและกัน เป็นต้นว่าเราเรียนเข้าใจแล้ว ควรให้เวลาแก่คนอื่นที่เขายังเรียนไม่เข้าใจได้ซักถามครูบ้าง หรือเรามีทางได้เงินมาบำรุงตัวบ้างแล้ว ไม่ควรแย่งการหาประโยชน์ของผู้อื่นที่ยากจน แต่มีบางคนที่รวบรัดเอาแต่ประโยชน์ของตนจนทำให้เสียประโยชน์ผู้อื่น ด้วยตระหนี่และเห็นแก่ตัวเป็นประมาณ คนชนิดนี้ตกอยู่ในทุคติ เป็นความประพฤติที่ชั่วร้ายเลวทรามมาก เพราะเป็นผู้ที่เอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ ชีวิตของคนชนิดนี้ไม่มีประโยชน์แก่โลก และแก่ใคร ๆ เลย อนุสมาชิกไม่ควรอยู่ในคติชนิดนี้

๒. ประถมคติ คือการเพ่งเล็งแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตน ไม่ทำให้เสียประโยชน์ผู้อื่น แต่ก็มิทำประโยชน์ให้แก่ใคร

คติอย่างนี้ได้แก่นักเรียนที่เรียนรู้แต่ลำพังตน ไม่เอาใจใส่เอื้อเฟื้อถึงการเรียนของเพื่อนฝูง หรือคนที่เอาใจใส่แต่การงานผลประโยชน์ส่วนตัว ไม่ยอมเอื้อเฟื้อช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์อื่น ๆ คนชนิดนี้ถึงแม้จะดีกว่าพวกทุคติ ก็ยังไม่นับว่าเป็นชนิดดี เพราะเป็นคนใจแคบ ไม่สมลักษณะของผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ อันได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีความคิดสูง คตินี้นับว่าเป็นคติอย่างต่ำ ซึ่งอนุสมาชิกไม่ควรถือเป็นแบบอย่างเหมือนกัน

๓. มัธยมคติ คือการกระทำกิจการให้เป็นประโยชน์ตนด้วย เป็นประโยชน์ผู้อื่นด้วย แต่การทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นนั้น ทำเท่าที่จะไม่เสียประโยชน์ของตน มีตัวอย่างเช่น นักเรียนต้องการไปซื้อของที่ถนนพาหุรัด เพื่อนฝากซื้อของที่มีอยู่ในแถวนั้นก็รับไปซื้อให้ แต่ถ้าตนเองไม่มีธุระไป ก็ไม่ยอมเอื้อเฟื้อผู้ใด หรือเมื่อทำขนมรับประทานจึงทำเผื่อบิดามารดา แต่ถ้าตนไม่อยากรับประทานก็ไม่คิดถึงบิดามารดาเลย ข้อนี้เป็นตัวอย่าง นับเป็นชนิดที่ยังเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นบ้าง แต่ยังไม่จัดว่าดีแท้ เพราะยังไม่อุทิศตนให้เป็นแรงงานแก่ผู้ใด เมื่อไม่ได้ประโยชน์ของตน

๔. อุดมคติ คือการถือว่าประโยชน์ของผู้อื่นเป็นสำคัญกว่าประโยชน์ตน ยอมสละประโยชน์ของตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น

คตินี้ จัดเป็นภูมิธรรมชั้นสูง คือสิ่งใดที่ตนมีอยู่แล้ว พอที่จะได้ประโยชน์สุขในโอกาสต่อไป ก็สละให้เป็นประโยชน์ของผู้อื่นบ้าง เฉลี่ยประโยชน์และความสุขให้ได้รับทั่ว ๆ กัน ด้วยอำนาจความเมตตากรุณา ไม่มุ่งแสวงประโยชน์สำหรับตนด้วยความโลภ ความตระหนี่ และใจคับแคบฝ่ายเดียว ทั้งประกอบด้วยความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแก่เพื่อนมนุษย์อื่นตามกำลังควาสามารถของตนที่จะช่วยได้ อุดมคติ จึงจัดเป็นชั้นดีที่สุด

เมื่อเปรียบเทียบคติทั้ง ๔ ประการ ย่อมจะเห็นได้ว่า อุดมคติเป็นหลักที่มนุษย์ผู้ถึงภูมิธรรมชั้นสูงควรใฝ่ใจยึดถือเป็นหลักสำหรับประพฤติ อนุสมาชิกเป็นพวกหนึ่งที่ควรถึงภูมิธรรมชั้นสูง คืออุดมคติฉะนั้น จะเห็นได้ว่า อุดมคติ ของอนุสมาชิกก็คือ "ข้าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น"

เราเกิดมาเป็นมนุษย์ และได้เกิดในถิ่นฐานที่มีอารยธรรม ได้พบพระพุทธศาสนา อันมีหลักเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา สมควรที่จะอุทิศตนช่วยแรงงานของผู้อื่น เท่าที่สามารถจะทำได้ คนที่เกิดมาไม่ได้ทำประโยชน์ให้แก่ใคร ซ้ำฉวยชิงประโยชน์อันผู้อื่นประกอบขึ้นไว้มาเป็นของตัว ท่านจัดว่าเป็นคนรกโลก อนุสมาชิกต้องทำตัวให้พ้นจากข้อหาว่าเป็นคนรกโลก พยายามกระทำตนให้เป็นประโยชน์ให้ได้ ในขั้นสุดท้ายนี้ ขอเตือนว่าจงจำคำว่า อุดมคติ ไว้ให้ดี และยึดถืออุดมคติเป็นหลักธรรมในใจอยู่เสมอ

สนทนากับเด็กทางวิทยุ

เรื่อง

อุดมคติ

(ตอนที่ ๒)

เมื่อวันเสาร์ที่แล้วมา ข้าพเจ้าได้พูดถึงคติที่บุคคลยึดถือเป็นทางสำหรับปฏิบัติ ๔ ประการ คือ ทุคติ ประถมคติ มัธยมคติ และอุดมคติ ในคติ ๔ ประการนี้ **อุดมคติเป็นดีที่สุด** เป็นคติที่อนุสมาชิกและบุคคลผู้ถึงภูมิธรรมชั้นสูง ควรยึดถือเป็นแบบอย่างสำหรับประพฤติ เมื่อคราวที่แล้วมา ข้าพเจ้าอธิบายให้เห็นว่า อุดมคติ คือการกระทำตัวให้ดีที่สุด ดีถึงเสมอใจ คือให้เป็นผู้ประพฤติดีและทำอะไรได้ผลเท่าความมุ่งหมายของผู้ต้องการ โดยอาศัยปฏิภาณ ความคิดอ่าน และความมีเชาวน์ของตนเอง และข้อสำคัญคือการทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น แต่ข้าพเจ้ายังไม่ได้ชี้แจงให้ชัดเจนว่าจะมีหนทางอันใดที่จะนำให้อนุสมาชิกบรรลุถึงภูมิธรรมอันดี คืออุดมคติ เพราะฉะนั้น ในครั้งนี้ข้าพเจ้าจึงจะได้พูดถึงหลักหรือหนทางของการอบรม เพื่อเป็นแนว

---

๑. สนทนากับเด็กทางวิทยุ ณ สถานีวิทยุพญาไท ๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๗๔

สำหรับจำไว้ประพฤติ

เธอทราบกันอยู่แล้วว่าคติของอนุสมาชิก จักต้องเป็นอุดมคติ และคนที่มีอุดมคติก็คือ คนที่ใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่ครอบครัวและผู้อื่น โดยถือเอาประโยชน์ของผู้อื่นสำคัญกว่าประโยชน์ของตน ยอมสละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ก็แหละคนที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ ก็จะต้องทำตนให้บริบูรณ์เสียก่อน คำว่า **บริบูรณ์** ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าต้องเป็นคนมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ ข้าพเจ้าหมายความถึงความบริบูรณ์สองสถาน คือ บริบูรณ์ด้วยกำลังใจสถานหนึ่งและบริบูรณ์ด้วยกำลังกายอีกสถานหนึ่ง ความบริบูรณ์ทั้งสองสถานนี้นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่ตนเองอีกด้วย จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะปฏิบัติให้เกิดขึ้นแก่ตนให้ได้

มีภาษิตว่า **สะอาดกายเจริญวัย สะอาดใจเจริญสุข** ผู้ที่สะอาดกายสะอาดใจ ก็คือผู้มีกำลังกายและกำลังใจบริบูรณ์นั่นเอง ในเรื่องกำลังกายกับกำลังใจนี้ กำลังใจเป็นส่วนสำคัญกว่า วันนี้จึงจะขอพูดเรื่องกำลังใจก่อน ผู้ที่จะมีกำลังใจบริบูรณ์ ต้องอบรมใจให้มีธรรมะเพื่อต่อสู้เหตุการณ์ที่จะมากระทบ และขัดขวางทางดำเนินของชีวิต ธรรมะที่บุคคลผู้มุ่งจะเป็นคนดีถึงเสมอใจ ควรอบรมให้มีขึ้นในตัวนั้นจะวางหลักไว้พอเป็นแนวสำหรับจำไว้ประพฤติ ดังต่อไปนี้

๑. กระทำตนให้เป็นผู้รักษาความสามัคคีไว้ได้ อันความสามัคคีเป็นเครื่องทำให้เกิดความสุขความเจริญ และความสะดวกใน

การงาน ผู้มีความสามัคคีดี ย่อมติดต่อกับคนทั่ว ๆ ไปได้เป็นอย่างดี เมื่อมีธุระจะต้องพึ่งพาอาศัยใคร ก็ย่อมทำได้สำเร็จเพราะความคุ้นเคยชอบพอกัน คนที่จะชอบพอติดต่อกับใคร ๆ ได้ ต้องมีนิสัยประจำตัวหลายอย่างเป็นต้นว่า

ความซื่อตรง การคบหาสมาคมกันและกัน ต่างคนจะต้องมีความซื่อตรงต่อกัน เพื่อมีความไว้วางใจกันได้ ถ้าต่างต้องระวังกันโดยความไม่เชื่อใจกัน ก็ย่อมทำให้เกิดความลำบาก เป็นเครื่องกันความไมตรีมิให้เกิดได้อย่างสนิท และเมื่อพบฝ่ายใดเป็นผู้คิดคด โดยคิดเอาเปรียบหรือชอบนินทาว่าร้ายอีกฝ่ายหนึ่ง ก็ย่อมทำให้ไมตรีที่มีต่อกันขาดสะบั้นลงไป ไม่สมประโยชน์ในเรื่องรักษาความสามัคคี เหตุนี้ ผู้จะรักษาความสามัคคี ย่อมต้องมีลักษณะเป็นคนซื่อตรง

ความอดทน คนที่ใจคอหงุดหงิดโกรธง่าย ข่มใจไว้ไม่อยู่ ทำให้รักษาไมตรีไว้ไม่ได้ เพราะการที่จะเอาใจคนอื่นให้เหมือนใจเรานั้น ย่อมไม่สำเร็จดังความประสงค์ เนื่องด้วยคนเรามีศีลธรรมไม่เสมอกัน บางคนเป็นคนปากร้ายใจดี บางคนก็ปากดีใจร้าย บางคนรู้ผิดชอบมาก บางคนก็มีศีลธรรมประจำตัวน้อยเต็มที ดังนี้ เราต้องรู้จักอดออมใจ ไม่คิดเอาแต่ใจของตนฝ่ายเดียว ต้องรู้จักการผ่อนผันให้อภัย รู้จักหลักธรรมดาว่า การทำดีทำชั่วย่อมได้รับผลเป็นของของตัว เขาทำร้ายต่อเรา ถ้าเราพลอยร้ายตอบ เราก็จะได้ชื่อว่าทำความร้ายไปด้วย คนทั้งหลายจะติเตียนเรา และไมตรีที่

ต้องการให้มีก็ย่อมจะมีไม่ได้ จะต้องเกิดความบาดร้าวกัน

อนึ่ง ความคิดเห็นของเราในบางสิ่งบางอย่าง เราคิดว่าของเราถูก แต่อาจเป็นข้อผิดขึ้นก็ได้ เพราะความเข้าใจผิดหรือรู้ไม่เท่าถึงการณ์ของเรา เหตุนี้ เมื่อมีเรื่องใดมากระทบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีเรื่องร้าย อย่าด่วนตัดสิน ต้องพิจารณาเสียก่อน ถ้าปัญญาของเรายังมองไม่เห็น อย่าเพ่อด่วนวู่วามลงความเห็น ต้องเก็บไว้ค่อย ๆ พิจารณาไป ข้าพ-เจ้าเคยเห็นบางคน พอได้ฟังเรื่องใคร ๆ ก็ตัดสินได้โดยทันที ว่าคนนั้นชั่ว คนนั้นดี ดังนี้ ผู้ตัดสินย่อมจะต้องผิดพลาดบ้างเป็นแน่ มีหลักอยู่ว่า คนที่ชั่ว แต่เราไม่รู้ถึงการกระทำของเขา จะปล่อยให้เป็นความดีเสียสามสี่คราว ยังดีกว่าตัดสินคนดีให้เป็นคนชั่วเพียงคราวเดียว การสะกดใจ การให้อภัย การค่อย ๆ พิจารณาเหล่านี้ จะสำเร็จได้ด้วยความอดทนและข่มใจทั้งสิ้น

อีกประการหนึ่ง ธรรมดาคนเราย่อมมีเวลาที่ใจคอผ่องใส และเวลาที่ใจไม่สบาย มีอารมณ์หงุดหงิดโกรธง่าย ขณะที่มีอารมณ์หงุดหงิด บางคนก็รู้จักเหนี่ยวรั้งใจ ห้ามปรามมิให้เกิดความโกรธขึ้นง่าย ๆ บางคนก็ห้ามใจไม่อยู่ จึงควรที่ผู้มีอารมณ์ดีจะเป็นผู้อดกลั้น คือเมื่อฝ่ายหนึ่งโกรธอีกฝ่ายหนึ่งดี ก็ย่อมจะรักษาความสามัคคีไว้ได้ เปรียบเหมือนการตบมือข้างเดียว ย่อมไม่มีเสียง สำหรับฝ่ายที่จะเป็นผู้อดกลั้นนั้น ความจริงก็ออกจะทำได้ยาก เพราะเมื่อมีเรื่องมากระทบ ใจก็วู่วามชิงโกรธเสียแล้ว แต่เราควรจะเห็นโทษของการ

โกรธว่าทำให้ใจไม่สบาย ทำให้หน้าตามัวหมองมึนตึง ทั้งต้องทำให้เสียความไมตรีระหว่างเพื่อน ตัดการที่จะพึ่งพาอาศัยกัน ผู้ที่พบเห็นก็จะติเตียนในความไม่เหนี่ยวรั้งสติของเราเท่ากับประกาศความเป็นพาลของเราแข่งขันกับอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าเราทำตรงกันข้าม คือเรามีความอดทนต่อสิ่งที่จะมากระทบ ด้วยอาการที่เอาความดีของเราตอบแทนความชั่วของเขา เราจะสบายใจ เราจะได้รับความสรรเสริญจากคนใกล้เคียงถึงความอดทน บางทีเพื่อนที่แสดงความเป็นพาลจะกลับใจมารักใคร่นับถือ เมื่อเขาได้มีเวลาไตร่ตรองเห็นผิดและชอบแล้ว และตอนนี้เขาจะกลับยอมให้เรามีอำนาจเหนือเขา เพราะความที่เราเป็นผู้มีธรรมดีกว่า

ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก็เป็นเครื่องนำให้เกิดความสามัคคีได้อย่างดี วิสัยของคนย่อมมีคราวที่จะขาดแคลนทรัพย์สิ่งของตลอดจนกำลังปัญญา การคบเพื่อนถ้าพึ่งพาอาศัยกันได้ ย่อมประสานความสามัคคีให้เกิดอย่างสนิท เราควรพยายามช่วยเหลือเอื้อเฟื้อตามกำลังปัญญาเท่าที่จะทำได้ คนใจแคบโดยปกติคิดเอาเปรียบผู้อื่น ย่อมรักษาไมตรีไว้ไม่ได้ยืดยาว

ความเป็นผู้มีกิริยาและความประพฤติเรียบร้อย ประพฤติตนตามควรที่จะเป็นไป กล่าวคือแสดงอัธยาศัยให้พอเหมาะพอดี ตามควรแก่ชั้นและอายุของบุคคล เป็นผู้รู้ละอายในการกระทำชั่ว การใดเมื่อทำในที่แจ้งไม่ได้ ก็ทำในที่ลับไม่ได้ดุจกัน กับประพฤติการที่เป็น

ประโยชน์แก่เพื่อนฝูง ไม่คิดเห็นแต่ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว มีวาจาอ่อนหวานไพเราะ และพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน เช่นเมื่อเพื่อนผิด ก็ตักเตือนด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน ชี้ให้เห็นคุณโทษ ประโยชน์ และมิใช่ประโยชน์ ฉะนี้ ก็ย่อมรักษาความสามัคคีให้ยืนยาวและเป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป

พึงจำไว้ว่า ความสามัคคีมีฤทธิ์อำนาจมาก อาจบันดาลให้การงานที่ใหญ่และมากมายสำเร็จลุล่วงลงได้ อาจกระทำกิจที่ต้องการในเวลารีบด่วน อันบุคคลคนเดียวหรือน้อยคนไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ดังประสงค์ ที่ใดมีความสามัคคี ที่นั่นก็ต้องมีความสำเร็จ

๒. **ความพากเพียร** นอกจากความสามัคคี ผู้ที่จะอบรมตนให้เป็นคนดีถึงเสมอใจนั้น จะต้องมีความพากเพียร กระทำกิจไม่ว่ายากหรือง่าย ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความพยายามของตน ผู้ที่มีใจท้อแท้ ย่อมทำการงานไม่สำเร็จ และไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่ เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็ย่อมเอาดีไม่ได้ มีสุภาษิตกล่าวว่า "**มีความเพียรที่ไหน ก็ย่อมมีช่องทางที่นั่น**" คำนี้เป็นพยานสนับสนุนว่า ถ้ามีความเพียรที่ไหน ก็ย่อมมีความสำเร็จอยู่ที่นั่นเหมือนกัน คนที่ยอมให้ตัวทำอะไรไม่สำเร็จ เป็นคนใจอ่อน ไม่มีความนับถือตนเอง และเมื่อทำอะไรไม่สำเร็จเสียคราวหนึ่ง คราวหลังก็จะทำไม่สำเร็จเรื่อย ๆ ไป

อีกประการหนึ่ง บางคนชอบมีนิสัยเห็นแก่ตัว ไม่อยากทำงาน

มาก คอยนึกเปรียบเทียบงานของตนกับของเพื่อนร่วมงานเสมอ วิธีนี้ก็น่าติ ไม่ใช่หลักของผู้ใฝ่ดีจะควรยึด การที่เกิดมาเป็นคนมีประโยชน์ใคร ๆ ชอบใช้นั้น เป็นเกียรติยศแก่ตัว คนทำงานไม่ดี ไม่มีใครอยากใช้สอย เพราะนอกจากจะทำงานให้เสียหรือไม่ดี ไม่เรียบร้อยถึงขีดที่ต้องการแล้ว ยังทำเวลาให้หมดไปโดยเปล่าประโยชน์อีกด้วย เหตุนี้ เราจึงไม่ควรคิดในเมื่อต้องทำงานมากกว่าคนอื่น คนที่ทำมากย่อมได้มาก เพราะการกระทำต่าง ๆ ย่อมเกิดผลแก่ผู้กระทำทั้งสิ้น

๓. **ความละเอียด** ความละเอียดนี้ก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง ที่จะช่วยให้งานสำเร็จเป็นรูปอย่างดี คนขยันเอาใจใส่ในการงาน ถ้าขาดความละเอียด ความดีของตัวเองก็ย่อมเพลาลง อันความละเอียดนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยความตั้งใจทำงานให้ดี ประกอบด้วยมีความสังเกต ควรอบรมให้มีขึ้นในตน

๔. **ความมีเชาวน์ไวไหวพริบ รู้จักสังเกตนิสัยบุคคลว่าใครชอบสิ่งใดแล้วทำให้สมประสงค์** ก็เป็นสิ่งจำเป็น แม้บางคราวจะทำไม่ได้ด้วยขัดแก่การงานหรือไม่ชอบด้วยศีลธรรม ก็ควรรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว ให้เป็นไปโดยพอดี บางคนรู้จักสังเกตนิสัยคน แต่ชอบทำตามใจตนเอง เป็นต้นว่า เป็นแม่ครัวทราบอยู่ดีว่าผู้รับประทานอาหารชอบรสอย่างไร แต่นิยมว่ารสที่ตัวชอบดีกว่า ก็ทำตามใจตัวดังนี้ เป็นการปฏิบัติผิดทาง เพราะเราทำเพื่อผลของผู้อื่น ควรจะทำที่เขาชอบ การมีมานะทิฐิในทางผิดเช่นนี้ ไม่มีคุณแก่ตัวเลย แม้จะ

มีฝีมือในงานการเป็นพิเศษ ก็ไม่มีใครอยากใช้เพราะความอวดดีอือดี ของตัว ผู้จะไว้ตัวเป็นคนดีไม่ควรถือเป็นแบบอย่าง

๕. การรู้จักเวลา ความละเอียดเป็นเครื่องสนับสนุนงานให้เรียบร้อยดีงาม แต่ผู้ประกอบการงานจำเป็นต้องรู้เวลาที่ต้องการ ว่าร้อนเย็นอย่างไรแล้วปฏิบัติให้ทันเวลา พยายามให้เรียบร้อยตามแต่จะได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าต้อง**ทำให้ทันประโยชน์และประสงค์เป็นข้อใหญ่**

๖. การรู้จักประชุมชน การเข้าไปในสถานที่ที่ต่างออกไป หรือผิดหมู่ผิดพวก ก็ควรทำตัวให้เข้ากับธรรมเนียมประเพณีของที่นั้น หมู่นั้นได้ โดยไม่ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ถึงกับจะลบล้างระเบียบแบบแผนอันเขาเคยกระทำมา เมื่อมีความเห็นว่า ความคิดหรือระเบียบของเราดีกว่า ก็ควรค่อยพูดเล้าโลมดู เมื่อไม่เป็นการตกลง ก็ควรอนุโลมไปตามแต่จะได้ มีหลักอยู่ว่า การกระทำใด ๆ ถ้าได้ทั้งประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน ก็จัดว่าดีเป็นชั้นที่หนึ่ง รองจากนี้ ก็ต้องได้ประโยชน์ตน แต่ไม่เสียประโยชน์ท่าน การมุ่งเอาแต่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่นั้นใช้ไม่ได้ เป็นการกระทำที่ให้ความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เป็นที่รังเกียจของคนทั่วไป เมื่อใครทำตนของตนให้เป็นที่รังเกียจ ความเป็นคนมีประโยชน์ในตนก็ลดลงไปตามส่วน เมื่อตนเป็นคนมีประโยชน์น้อยลง ความจะเป็นคนดีถึงเสมอใจ ก็สำเร็จไม่ได้

ชีวิตของเราจะดำรงอยู่ในโลกนี้ไม่นานนัก เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ก็

หาสิ่งใดเป็นแก่นสารมิได้ จะคงอยู่ได้ก็เฉพาะความชั่วความดีเท่านั้น ช้างม้าวัวควายเมื่อตายแล้วยังมีหนัง เขา และงา ไว้เป็นที่ระลึกแก่โลก ให้ชาวโลกได้อาศัยใช้ทำประโยชน์ บุคคลผู้ใดมีกำเนิดมาเป็นมนุษย์ ควรใฝ่ใจทำตนให้เป็นประโยชน์แก่โลกที่เราได้อาศัยอยู่นี้ให้จงได้ จึงจะเป็นการสมควรและสมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นอนุสมาชิกผู้มีอุดมคติ

สนทนากับเด็กทางวิทยุ[๑]

เรื่อง

อุดมคติ

(ตอนที่ ๓)

เมื่อวันเสาร์ก่อน ข้าพเจ้าได้พูดถึง **อุดมคติ** ตอนที่ ๒ คือแสดงถึงทางที่ผู้ปรารถนาอุดมคติจะพึงอบรมให้มีขึ้นในตน ในตอนที่ ๒ นั้น ข้าพเจ้าได้อ้างหลักความบริบูรณ์ไว้ ๒ ประการ คือ บริบูรณ์ด้วยกำลังใจ ๑ บริบูรณ์ด้วยกำลังกาย ๑ และได้กล่าวไว้แล้วว่า ความบริบูรณ์ทั้ง ๒ ประการนี้ กำลังใจสำคัญกว่ากำลังกาย เพราะใจเป็นเบื้องต้นแห่งความดีชั่วทั้งปวง และใจของมนุษย์ชอบปล่อยให้ธรรมดาฝ่ายต่ำจูง เพราะมีความสนุกสุขสบายเป็นเครื่องล่อ จึงต้องอบรมให้มีธรรมะขึ้นในใจ เพื่อต่อสู้กับธรรมดาฝ่ายต่ำ และเหตุการณ์ที่จะมากระทบ ข้าพเจ้าหวังว่าเธอที่ได้ฟังคงเข้าใจดีแล้ว เพราะฉะนั้น ในวันนี้ ข้าพเจ้าจะได้พูดถึงการอบรมหรือก่อสร้างให้เกิดกำลังกายต่อไป.

ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่า กำลังใจสำคัญกว่ากำลังกายนั้น เธอทั้งหลายอย่าด่วนเข้าใจว่ากำลังกายไม่มีความสำคัญเสียเลย ความจริง

---

๑. สนทนากับเด็กทางวิทยุ ณ สถานีวิทยุพญาไท ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๔

ก็มีส่วนสำคัญมากเหมือนกัน แต่สำคัญน้อยกว่ากำลังใจเท่านั้น คนที่มีใจรักการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ถ้าไม่มีกำลังกายก็อาจช่วยได้ด้วยการพูดจา หรือมีใจเมตตากรุณาต่อผู้ที่อยู่ในทุกข์ภัย ย่อมทำให้เกิดความเย็นใจทั้งผู้จะช่วยและผู้ที่อยู่ในทุกข์ภัย จัดเป็นจิตที่มีกุศลและเป็นอุดมคติ นับว่ามีประโยชน์อยู่ แต่ถ้าได้อาศัยกำลังกายอันบริบูรณ์เข้าสมทบด้วยแล้ว ผลก็ย่อมไพบูลย์ ถึงในการอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน สำหรับผู้ที่มีกำลังใจบริบูรณ์แม้จะมีกำลังกายน้อย ก็ย่อมมีความพากเพียรกระทำกิจอันอยู่ในหน้าที่ให้สำเร็จไปได้อย่างดี ต่างกับคนที่บริบูรณ์ด้วยกำลังกาย แต่ขาดความบริบูรณ์ด้วยกำลังใจ ย่อมไม่ทำประโยชน์อะไรให้เกิดขึ้นดังนี้เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี กำลังกายก็เป็นเครื่องช่วยเหลือให้มนุษย์ประกอบการให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้อย่างเต็มที่ด้วยเหมือนกัน ถ้าขาดกำลังกาย ความเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นก็ลดลงตามส่วน เหตุนี้ กำลังกายจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ควรสร้างสมให้มีขึ้นในตนด้วย.

การจะอบรมตนให้มีกำลังกายนั้น ก็ไม่เป็นการง่าย และการที่จะชี้แจงกันด้วยเวลาอันน้อยนี้ ข้าพเจ้าไม่สู้แน่ใจนักว่าจะทำให้เธอปฏิบัติได้อย่างถูกถ้วน แต่ว่าข้าพเจ้าก็จะพยายามทำให้มากที่สุดที่จะมากได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าถ้าเธอรักการมีกำลังกายก็จงอุตส่าห์จดจำข้อความอันข้าพเจ้าจะแนะนำให้ แล้วนำไปปฏิบัติ คงจะเกิดผลได้ หลักสำคัญในการบำรุงรักษาร่างกายให้แข็งแรงบริบูรณ์มีอยู่ดังจะได้กล่าวต่อไป

ก่อนที่จะพูดถึงการบำรุงร่างกาย ข้าพเจ้าอยากนำให้เธอรู้จักว่าร่างกายประกอบด้วยอะไรเสียก่อน ในร่างกายของมนุษย์ทราบกันได้ง่าย ๆ ว่า ประกอบด้วยโครงกระดูก เนื้อซึ่งรวมกันอยู่เป็นมัด ๆ เรียกว่ากล้ามเนื้อ โลหิต และเส้นประสาท แต่ถ้าจะนึกกันให้ถูกถ้วนจะเห็นว่าในร่างกายของคนประกอบขึ้นด้วยความรู้อันสูงของธรรมชาติที่ช่างปรุงช่างแต่งให้เหมาะแก่ประโยชน์และประสงค์ทุกสิ่งทุกอย่าง เช่นให้ข้อที่ข้อศอกพับได้ ส่วนข้อที่โคนแขนและโคนขาหมุนได้ หรือข้อต่อกระดูกนิ้วมือเป็นข้อเล็ก ๆ และข้อที่กระดูกสันหลังเป็นท่อนสั้น ๆ ต่อ ๆ กัน เช่นนี้ ก็เพื่อให้เราเหยียดพับก้มเงยและเอี้ยวตัวได้โดยสะดวก กล้ามเนื้อของคนก็เหมือนกัน บางแห่งก็หนา บางแห่งก็บาง เช่นที่แขนที่ขา เราใช้มากกล้ามเนื้อก็หนา ส่วนที่มือ ถ้ามีเนื้อหนามากคนก็หยิบอะไรไม่สะดวก กล้ามเนื้อแถวนี้จึงบาง ๆ เหล่านี้ก็ล้วนเหมาะแก่ประโยชน์ทั้งนั้น เธอจงพิจารณาดูส่วนต่าง ๆ ในร่างกายแล้วจะเห็นได้ว่า ทุกส่วนล้วนเหมาะแก่หน้าที่ ของบางสิ่งบางอย่างที่คนประกอบขึ้น ยังขัดข้องในการใช้สอย กล่าวคือ ใช้สอยไม่สะดวก แต่ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายซึ่งธรรมชาติปรุงแต่งนั้น หาที่ติไม่ได้ เหตุนี้ ข้าพเจ้าอยากชวนให้เธอชมความฉลาดของธรรมชาติ และให้แลเห็นว่าการที่เราเกิดมามีร่างกายเช่นนี้เป็นลาภประเสริฐอยู่แล้วเพียงไร.

อนึ่ง กระดูกกล้ามเนื้อและหนัง ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่มีชีวิตเป็น

อันมาก ในกล้ามเนื้อมัดหนึ่ง หรือในกระดูกท่อนหนึ่ง ย่อมประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่มีชีวิตเหล่านี้หลายพันหลายหมื่น เราเรียกสิ่งซึ่งมีชีวิตน้อย ๆ นี้ว่าเซล แยกออกเป็นพวก ๆ เช่น เซลของกระดูก ก็แยกไปพวกหนึ่ง เซลของกล้ามเนื้อ ก็แยกไปพวกหนึ่ง และของหนัง ก็แยกออกไปเป็นอีกพวกหนึ่ง ส่วนในโลหิตนั้น มีเม็ดโลหิตแดงและเม็ดโลหิตขาวเป็นอันมาก สิ่งที่มีชีวิตเหล่านี้ เมื่อคนออกกำลังกายได้รับสึกหรอมาก ก็ตายลง และก็มีเกิดใหม่คอยแทนกันอยู่เสมอ ถ้าร่างกายของใครมีเซลและเม็ดโลหิตตายมากกว่าเกิด ร่างกายของผู้นั้น ก็แบบบางทรุดโทรมลง แต่ถ้าของใครมีจำนวนเกิดมากกว่าตาย เจ้าของก็จะมีร่างกายแข็งแรงบริบูรณ์ดี.

คนบางคนอ้วน แต่ไม่ใคร่มีแรง อย่างนี้ไม่ใช่อ้วนเพราะกล้ามเนื้อเจริญ เขาอ้วนเพราะมีมันมาก ความอ้วนชนิดนี้ ไม่มีคุณกลับเป็นโทษแก่ชีวิต การที่กล้ามเนื้อจะมีกำลังนั้น ต้องอาศัยเครื่องประกอบหลายประการ เช่นการออกกำลังกายพอดี การรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ การพักผ่อนอย่างเพียงพอ และอยู่ในที่มีอากาศดี เหล่านี้เป็นต้น การออกกำลังกายมากเกินไป หรือน้อยเกินไป ตลอดจนการพักผ่อนไม่เพียงพอ ทำให้กำลังของกล้ามเนื้อหด.

ที่ว่าการออกกำลังกายพอดี จะเพิ่มกำลังให้แก่กล้ามเนื้อตลอดจนร่างกายนั้น คือ เป็นดังนี้ ในร่างกายของเรามีเส้นโลหิตแดงและโลหิตดำไหลผ่านไปตามกล้ามเนื้อ โลหิตแดงคอยหล่อเลี้ยงปรนปรือ

ซ่อมแซมส่วนที่ร่อยหรอ ส่วนโลหิตดำก็คอยพาเอาสิ่งที่กล้ามเนื้อไม่ต้องการออก ขณะที่กล้ามเนื้อทำการ ทำให้เซลชำรุด โลหิตแดงก็ไหลเข้ามาสู่กล้ามเนื้อเพื่อทำการซ่อม ส่วนโลหิตดำก็ไหลพาของเสียออก ทำให้โลหิตไหลวนไปวนมา อีกประการหนึ่ง เมื่อโลหิตดำนำของเสียมายังปอด ปอดต้องทำการให้หายใจเร็วเพื่อรับอ๊อกสิเจน ซึ่งปนอยู่กับอากาศภายนอกไปฟอกโลหิตที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกาย ให้กลับเป็นสิ่งดีมีประโยชน์ขึ้น และถ่ายธาตุคาร์บอนออกจากร่างกายโดยการหายใจออก ทั้งนี้ทำให้หัวใจเต้นแรงและเร็ว เพื่อฉีดโลหิตออกเลี้ยงร่างกาย ดังนั้น ในเวลาออกกำลังกาย เราจึงรู้สึกเหนื่อยและร้อนมาก การที่ร้อนมากก็เพราะความร้อนในร่างกายทวีขึ้น และจากเหตุนี้เองทำให้ต่อมเหงื่อซึ่งอยู่ตามผิวหนังทำงานมากขึ้น จึงทำให้เกิดเหงื่อตามผิวหนัง เมื่อออกกำลังกายนานเข้า ส่วนที่เป็นประโยชน์ในร่างกายก็ลดน้อยลง ทำให้รู้สึกเหนื่อยและอ่อนเพลีย แต่เมื่อได้พักผ่อน โลหิตดำนำของเสียออก โลหิตแดงนำของใหม่มาแทนที่ กล้ามเนื้อจึงกลับแข็งแรงได้ดังเดิม การออกกำลังทำให้โลหิตไหลสะดวก และอวัยวะต่าง ๆ ทำงานเช่นนี้ จึงทำให้ร่างกายแข็งแรงและมีกำลังกายมาก เพราะทำให้กล้ามเนื้อโลหิตและอวัยวะต่าง ๆ ทำงานบ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน แต่ถ้าเราทำอย่างไม่พอดี คือทำมากเกินไป หรือทำอย่างหักแรง ส่วนที่จะบำรุงไม่พอกับสิ่งที่ชำรุดจะกลับเป็นโทษแก่ร่างกาย คือ ทำให้ร่างกายทรุดโทรม การออก

กำลังกายน้อยหรือนาน ๆ ออกครั้งหนึ่ง ก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกายอีกเหมือนกัน เพราะร่างกายไม่ได้รับความเคยชิน ย่อมทำให้คนมีกำลังอ่อนแอ ทำอะไรนิดหน่อยก็เหนื่อยและร่างกายก็มักทรุดโทรมเร็ว.

เนื่องจากการออกกำลังกายทำให้เซลตายและชำรุดลง เราจึงต้องกินอาหารเพื่อซ่อมแซมก่อสร้างสิ่งซึ่งร่อยหรอ และบำรุงกำลัง ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงส่วนแยกของอาหาร ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องบริโภค คือ

๑. **อาหารจำพวกแป้ง น้ำตาล และไขมัน** อาหารจำพวกแป้ง น้ำตาล เราจะได้จากข้าว แป้ง และของที่ทำด้วยแป้ง มันเทศ และมันชนิดอื่น ๆ ข้าวโพด ผักต่าง ๆ ผลไม้ น้ำตาล น้ำผึ้ง ส่วนจำพวกไขมัน จะได้จากไขมันของสัตว์ต่าง ๆ เนย ผลไม้บางชนิด เช่น มะพร้าว ประโยชน์ของอาหารจำพวกนี้ ทำให้เกิดความร้อน เพื่อได้ใช้เป็นกำลังในกิจการของร่างกาย.

๒. **โปรตีน** เป็นอาหารสำคัญในการก่อเกิดอวัยวะ อาหารชนิดนี้ ส่วนมากได้มาจากเนื้อสัตว์ เช่น ปลา เนื้อ ไข่ และในข้าวสาลี ข้าวโพด ถั่วต่าง ๆ มันฝรั่ง มะพร้าว ก็มีอาหารจำพวกนี้

๓. **เกลือ** จำพวกซึ่งมาจากแร่ ได้จากผลไม้ ผักต่าง ๆ ร่างกายใช้อาหารจำพวกนี้ในการก่อเกิดกระดูกและอวัยวะต่าง ๆ.

๔. **น้ำ** เป็นอาหารสำคัญมากที่สุด มีหน้าที่ช่วยละลายอาหารให้ย่อยง่ายและให้ความสดชื่นแก่ร่างกาย บางทีกล่าวว่าการดื่มน้ำมาก

ช่วยป้องกันมิให้เกิดโรคปวดศีรษะ น้ำในที่นี้ข้าพเจ้าหมายถึงน้ำสะอาด เช่น น้ำสุก น้ำประปา น้ำกลั่น น้ำกรอง เป็นต้น.

๕. อาหารจำพวกวิตามิน อาหารชนิดนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ถึงแก่กล่าวกันว่า ถ้ามนุษย์หรือสัตว์ขาดอาหารชนิดนี้ จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ร่างกายจะแปรปรวนไปต่าง ๆ เช่น เส้นประสาทไม่ปกติ กระดูกอ่อน โลหิตออกตามไรฟัน เหล่านี้เป็นต้น อาหารชนิดนี้มีธาตุที่ช่วยความก่อเกิดในร่างกายมนุษย์และสัตว์ ทั้งป้องกันโรคหลายชนิด จำแนกออกเป็นชนิดต่าง ๆ คือ วิตามินเอ วิตามินบี วิตามินซี และวิตามินดี ตามที่พบก่อนพบหลัง อาหารชนิดนี้ มีคุณสมบัติมากมาย และมีมากในอาหารหลายอย่าง เช่นในปลอกข้าว มะเขือ แตงกวา แตงโม แตงไทย กะหล่ำปลี ส้ม ในเนื้อ ปลา ไข่แดง ผลไม้ นม เนย เผือก มัน และอื่น ๆ อีก.

อาหารเป็นสิ่งที่มีคุณ แต่ถ้ารับประทานไม่พอเหมาะพอควรก็กลับเป็นโทษ เพราะฉะนั้น จึงควรจำหลักเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้ไว้ เช่น รับประทานเป็นเวลาและพออิ่ม อย่าให้มากเกินไปหรือน้อยเกินไป เลือกอาหารให้ต่างชนิดเพื่อเหมาะแก่ความต้องการของร่างกาย ถ้าเธอรู้จักเลือกรับประทานแต่อาหารที่เป็นประโยชน์ และรู้จักประมาณทั้งไม่รับประทานพร่ำเพรื่อ ร่างกายก็จะได้รับประโยชน์จากอาหารมาก.

นอกจากการกินอาหารที่เราซื้อได้จากตลาด อากาศดี ก็เป็น

เหมือนอาหารวิเศษอีกอย่างหนึ่ง เราต้องใช้อากาศดีไปแปลงธาตุที่เสียในร่างกาย อากาศดีมักมีอยู่ในที่โปร่ง ๆ ไม่มีของโสโครก ไม่มีคนมาก เหตุนี้ ครูอาจารย์จึงให้เด็กลงเล่นกลางแจ้ง จงจำไว้ฝึกหัดตัวเช้า ๆ เธอจงลงที่สนามหรือลานบ้าน แล้วหายใจเข้าออกให้ยาว ๆ ตั้งแต่ ๔๐ ครั้งขึ้นไป จนถึง ๓๐๐ ครั้ง ร่างกายของเธอจะแข็งแรงขึ้นอีกมาก.

เสร็จจากการออกกำลังกาย ร่างกายย่อมต้องการพักผ่อน การพักผ่อนจึงเป็นสิ่งจำเป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะในระหว่างการออกกำลังกายนั้น เซลต่าง ๆ ย่อมสึกหรอชำรุดและเกิดส่วนเสียที่ร่างกายไม่ต้องการขึ้น ในระหว่างนี้ จึงต้องให้ร่างกายพักผ่อนเพื่อให้โลหิตนำส่วนที่เสียออกจากร่างกาย และส่วนที่ชำรุดก็จะได้มีเวลารับการซ่อมแซมให้ดีขึ้น การพักผ่อนนี้ ต้องให้มีเวลาเท่ากับการออกกำลังกายหรือการทำงาน การเล่นบางอย่างที่ออกกำลังกายมาก ๆ ต้องมีเวลาพักผ่อนมากกว่าการออกกำลังกายตั้ง ๒-๓ เท่า การนอนเป็นการพักผ่อนร่างกายอย่างดีที่สุด.

นอกจากนี้ก็ยังมีความสะอาด เป็นต้นว่า รักษาผิวกายให้สะอาด รักษาฟันให้สะอาด รักษาเล็บผม และส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้สะอาด กติกาของอนุสมาชิกทั้ง ๑๒ ข้อนั้น มีคุณประโยชน์มาก จงปฏิบัติให้ได้อย่างจริง ๆ เธอจะไกลจากการป่วยไข้อันจะมารบกวนได้มาก.

ขอเธอทั้งหลายจงเข้าใจว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งใจมาอธิบายถึงการรักษาตัวโดยละเอียด หลักของการรักษาตัวมีอยู่มากมาย ข้าพเจ้านำมาบรรยายเฉพาะแต่ที่เป็นข้อสำคัญ เพื่อหวังให้เธอทั้งหลายบรรลุผล ๒ ประการ คือ ความบริบูรณ์ในทางใจและทางกาย ให้เธอทั้งหลายมีความดีถึงเสมอใจ ที่ข้าพเจ้าเรียกว่า "อุดมคติ" ขอให้เธอทั้งหลายจงจำคำ "อุดมคติ" นี้ไว้ และให้พยายามระลึกถึงให้บ่อยที่สุดที่จะระลึกได้ ไม่ว่าเธอจะประกอบกิจการอันใด ขอให้มีความยึดมั่นอยู่ในดวงจิตว่า เธอจะต้องทำให้ดีถึงเสมอใจ, หรือทำให้ดีที่สุดที่เธอสามารถจะทำได้ อันที่จริงคนเราทุกคนจะทำตนให้บริบูรณ์ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกประการจนหาที่ติไม่ได้เลยนั้น ก็ดูเป็นการเหลือวิสัย แต่ทุกสิ่งทุกอย่าง ข้อสำคัญอยู่ที่ความตั้งใจ เราจะทำการอะไรเราต้องมีความตั้งใจว่าจะช่วยทำให้ดีที่สุด ไม่ใช่ทำอย่างขอไปทีพอให้พ้นหน้าที่ ทุกสิ่งทุกอย่างเราต้องทำด้วยความตั้งใจดี ให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ พยายามทำให้ดีที่สุดที่เราสามารถจะทำได้ เราจะทำได้มากน้อยเพียงไรหรือจะทำได้ดีเพียงไรนั้น ก็สุดแต่ความสามารถของเรา ถ้าเราตั้งใจจริง และพยายามทำให้ดีจริง ถึงแม้ผลจะน้อยไป ก็ไม่มีใครติเราได้ เพราะเราได้ใช้ความพยายามถึงที่สุดแล้ว.

"เราจะต้องบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น" ข้อนี้เป็นข้อสำคัญซึ่งจะลืมกันเสียไม่ได้ ยิ่งสำหรับอนุสมาชิกแล้ว ก็จะลืมไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะอุดมคติของอนุสมาชิกอยู่ที่การทำตนให้เป็น

ประโยชน์แก่ผู้อื่น รวมใจความในปาฐกถาที่ข้าพเจ้าได้แสดงมาแล้วสามครั้งก็คือว่า อนุสมาชิกทั้งหลายจะต้องทำตนให้ถึงพร้อมด้วยอุดมคติ การถึงพร้อมด้วยอุดมคติ คือ การทำตนให้ดีถึงเสมอใจ และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และการที่จะทำตนให้เป็นดังนั้นได้ เราก็จะต้องบริบูรณ์ด้วยกำลังใจและกำลังกาย นี่แหละอนุสมาชิกทั้งหลาย ขอให้เธอจดจำ ในเวลานี้บางทีเธอจะคิดว่าข้อความที่ข้าพเจ้าพูดมาแล้วนั้นไม่เห็นสนุก แต่ข้าพเจ้าไม่ได้มุ่งหมายจะพูดให้เธอสนุก ข้าพเจ้ามุ่งหมายจะพูดเพื่อให้เป็นคติแก่เธอ ในเวลานี้เธอยังเป็นเด็ก เธอยังมีผู้ใหญ่คอยคุ้มครองป้องกันเธอ เธอยังไม่รู้จักความลำบากหรือความเป็นไปที่แท้จริงในชีวิตมนุษย์ บางทีเธอจะคิดว่า ข้อความที่ข้าพเจ้าพูดมาถึง ๓ วันแล้วนั้น ไม่มีแก่นสารอะไร เธออาจปล่อยให้เสียงของข้าพเจ้าล่องลอยตามลมไปเสียก็ได้ ถ้าเธอทำดังนั้น ก็จะเป็นที่น่าเสียใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือ ข้าพเจ้าจะต้องเสียใจในวันนี้ และพวกเธอจะต้องเสียใจในวันหน้า ข้าพเจ้าหมายความว่าวันที่ถึงเวลาที่เธอจะต้องเลี้ยงและรับผิดชอบในตัวของเธอเอง ในวันนั้นแหละ เธอจะกลับระลึกถึงคำของข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นขอให้เธอเริ่มระลึกถึงเสียแต่บัดนี้ทีเดียวจะดีกว่า.

ข้าพเจ้าขอจบปาฐกถาเรื่อง "อุดมคติ" พร้อมด้วยความหวังอย่างเต็มใจว่า เธอทั้งหลายคงจะยึด "อุดมคติ" ให้มั่นอยู่ในใจ เราจงมาช่วยกันทำความดี จงมาช่วยกันทำประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา

พระมหากษัตริย์ และเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อเราทำเช่นนี้ได้ เราก็จะไม่เสียทีที่ได้กำเนิดมาเป็นมนุษย์.

ข้าพเจ้าขอตั้งความปรารถนาให้คำว่า "**อุดมคติ**" เป็นคำที่ฝังแนบแน่นอยู่ในหัวใจของเธอทั้งหลายทุกเมื่อ เทอญ.

บันทึกการสอนศีลธรรม[๑]

อปริหานิยธรรม ๗

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ

๑. หมั่นประชุมกันเสมอเป็นเนืองนิจ การประชุมเป็นกิจสำคัญอย่างหนึ่งของหมู่ เป็นโอกาสให้รู้ความคิดความเห็นของกันและกันและยังเป็นการถ่ายเทความรู้ให้แก่กัน หมู่ใดประชุมกันเสมอ ทำให้ชนหมู่นั้นมีความคิดความเห็นร่วมกันไม่แตกแยกกันย่อมเป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญ.

๒. เมื่อประชุมก็พร้อมกัน เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมกัน เป็นการแสดงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว ถ้ามีกิจการใดเกิดขึ้นย่อมทำได้สำเร็จเรียบร้อย.

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติ และไม่เลิกถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว แม้ข้อบังคับใดที่ประธานของหมู่ตราไว้ ย่อมถือเป็นข้อปฏิบัติโดยเคร่งครัด การตราบทบัญญัตินั้นไม่ใช่หน้าที่ของบุคคลทั่วไปนอกจากประธานหรือหัวหน้าหมู่ ผู้อื่นเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตาม.

---

๑. จากสมุดบันทึกการสอนศีลธรรมของนางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์.

๔. ภิกษุเหล่าใดเป็นใหญ่เป็นประธานในสงฆ์ พึงเคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น ข้อนี้ ย่อมหมายถึงว่าหมู่ใด มีหัวหน้าบังคับบัญชาเป็นผู้รับผิดชอบในหมู่ บุคคลทั้งหลายพึงเคารพนับถือเป็นอันดี คือประพฤติตนอ่อมน้อมว่าง่ายสอนง่าย เชื่อฟังคำสั่งสอนไม่ดื้อกระด้าง.

๕. ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น การลุอำนาจความอยากที่เกิดขึ้นทำให้ใจเป็นทุกข์ อยากมากก็ทุกข์มาก จะศึกษาหรือทำอะไรก็ไม่เป็นสุข หากปล่อยใจไปตาม ย่อมชักจูงให้ประพฤติชั่วเบียดเบียนประทุษร้ายชีวิตร่างกาย และทรัพย์ของเขา เป็นเหตุให้แตกร้าวกัน พึงระงับความอยากเสีย นับว่าเป็นการป้องกันความเสื่อม.

๖. ยินดีในเสนาสนะป่า ข้อนี้ กล่าวโดยข้อมุ่ง ก็หมายถึงจะให้ใจสงบระงับได้รับความสุขอย่างสุขุม.

๗. ตั้งใจอยู่ว่าเพื่อนพรหมจรรย์ซึ่งเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก คือคนประพฤติดี ที่ยังไม่มาขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ที่ประพฤติเช่นนี้ย่อมเป็นความดีงามทั้งแก่ตนและแก่หมู่คณะ ตนเองชื่อว่า เป็นผู้มีเมตตาจิต มิได้คิดริษยาตัดรอนคนดี สำหรับหมู่ก็เป็นการเปิดช่องให้คนดีเข้ามาสู่.

สัทธาสัทธรรม

๑. **ศรัทธา** ความเชื่อ ความรู้จักเชื่อในเหตุที่ควรเชื่อ เรียกว่าศรัทธา เชื่องมงาย ไม่เรียกว่าศรัทธา ศรัทธาเป็นเครื่องส่งเสริมให้

เกิดกำลังใจในการปฏิบัติ เพราะความมั่นใจทำให้คิดบากบั่นในความที่จะประพฤติข้อที่ตนเห็นว่าเป็นการชอบ ไม่ท้อถอยหรือหวาดหวั่นต่อความยากทั้งปวง มุ่งหมายต่อธรรมเป็นใหญ่ ไม่นิยมในลาภผลอย่างอื่นเป็นประมาณ เป็นเหมือนเพื่อน กันความเปลี่ยวใจ ที่จะพาให้ประพฤติสุจริตความดีความงาม จึงเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังไว้ในอัธยาศัยอย่างหนึ่ง.

๒. **หิริ** ความละอายแก่ใจ ไม่ชอบการทุจริต มีลักษณะให้สะอิดสะเอียนต่อบาปกรรมความชั่วร้ายเสียหาย เหมือนคนสะอาดชังของโสโครกฉะนั้น.

๓. **โอตตัปปะ** ความเกรงกลัวว่าจะเป็นผิด ไม่กล้าทำกิจที่ตนเห็นว่าไม่ถูกต้อง มีลักษณะให้หวาดหวั่นต่อความชั่ว ทุจริต เหมือนคนรักชีวิตกลัวอสรพิษ.

หิริโอตตัปปะมีเป็น ๒ ชั้น คือสนิท ไม่สนิท ตามชนิดของใจคนหิริอย่างสนิทนั้น ได้แก่อาการที่พอนึกถึงทุจริตก็ขยะแขยงไม่ทำไม่ทันที่จะต้องนึกเลยไปถึงผลว่าจะเป็นอย่างไร แต่ชนิดที่ไม่สนิทนั้นคือ อาการที่จะทำทุจริต แต่เมื่อนึกถึงผลก็เกิดเกรงกลัวที่จะได้รับความอับอายขายหน้า เกิดความกระดากใจขึ้นมา ทำให้เว้นการทุจริตแต่ก็นับว่าดีที่ยังมีความกระดากอาย.

โอตตัปปะที่สนิทนั้น ได้แก่อาการ ที่พอนึกถึงความชั่วหวาดกลัวทีเดียว แต่ชนิดที่ไม่สนิทนั้น ได้แก่อาการที่จะทำผิด แต่ไปคิดถึงโทษ

ทัณฑ์ที่จะได้รับก็เกิดหวาดเกรงไม่กล้าทำลงไป ชนิดที่ไม่สนิท สู้ชนิดสนิทไม่ได้ แต่ก็นับว่ายังดี และสูงกว่านั้นใจที่ดื้อด้านไม่มีความเกรงกลัวเสียเลย.

คุณธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นคุณธรรมที่ช่วยรักษาโลก เพราะเป็นธรรมที่ประกันให้บุคคลเป็นคนดีจริง ๆ

๔. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก และทรงจำอรรถธรรมไว้ได้มาก ย่อมเกิดความแตกฉาน ให้รู้บาปบุญคุณโทษประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นอย่างดี และเพราะอาศัยคุณข้อนี้เป็นเหตุ ย่อมเป็นทางให้สามารถละความชั่วประพฤติความดีได้โดยถูกต้องตามทำนองคลองธรรม.

๕. วิริยะ ความเพียร เป็นความกล้าหาญบากบั่นทำการงานทั้งที่เป็นคดีโลกคดีธรรมให้สำเร็จ ลักษณะของความเพียรทำให้ไม่ท้อแท้มีความแกล้วกล้าไม่ย่อท้อทำให้อาจหาญอดทน ทำให้บากบั่นไปข้างหน้าไม่ถอยหลัง เป็นคุณธรรมเครื่องพยุงจิตให้ประกอบกิจแม้ยากหรือใหญ่โตให้สำเร็จได้.

ความเพียรในทางธรรมแยกโดยอาการเป็น ๔ มีชื่อว่า สังวรปธาน เพียรระวังบาปมิให้เกิดขึ้น ๑ ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ๑ ภาวนาปธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน ๑ อนุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม ๑.

๖. สติ ความระลึก คือ นึกได้ก่อนจะพูดจะทำ ให้การพูดการทำ

นั้นเป็นไปในทางที่ชอบ หากว่าจะพลาดหรือเฉียดเข้าไปใกล้ความพลาดก็ให้ยั้งไว้ได้ เรียกว่า สติ สติเป็นธรรมซึ่งทำให้จำและดำรงตนเที่ยงตรงมั่นคงเสมอ ความมีสติมีกับใคร ย่อมทำให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีที่ตรง ถ้าขาดสติ ย่อมทำให้ไม่รู้ความผิดถูกและชั่วดี.

๗. **ปัญญา** ความรอบรู้ความเฉลียวฉลาด รู้ทางเสื่อมทางเจริญทั้งที่เป็นคดีโลกคดีธรรม อันเป็นเครื่องนำตนให้พ้นความชั่วเสียหายและดำเนินไปในทางดี ท่านเปรียบปัญญาเท่ากับแสงสว่างในโลก เพราะเมื่อมีในบุคคลใด ย่อมทำให้บุคคลนั้นแลเห็นทางสมบัติ และวิบัติได้แจ่มแจ้ง.

ปัญญา ย่อมทำให้บุคคลฉลาดในที่ ๓ สถาน คือ

อายโกศล รู้จักเหตุแห่งความสุขความเจริญ.

อปายโกศล รู้จักเหตุแห่งความทุกข์ความเสื่อม.

อุปายโกศล รู้จักเหตุแห่งการเลือกเฟ้นกระทำที่ดี หลีกเลี่ยงไม่กระทำสิ่งชั่ว.

การครองตน

ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมรักตนของตนเอง ไม่อยากให้ตนตกต่ำเลวทรามได้รับความลำบากเดือดร้อน แต่ก็ยังมีคนชั่วพล่าตัวของตัวให้เลวลง ได้รับความลำบากยากเข็ญทั้งที่ไม่ปรารถนา เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะ

๑. ปล่อยให้ธรรมดาฝ่ายต่ำนำไป.

๒. ขาดความรู้.

ผู้ประสงค์จะป้องกันตนไว้ให้ดี ต้องประคองตนให้พ้นจากอำนาจธรรมดาฝ่ายต่ำ เข้าอยู่ในธรรมดาฝ่ายสูง และจะต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รู้ว่าสิ่งใดเป็นบาปบุญคุณโทษ ละเว้นจากสิ่งที่เป็นโทษ กระทำสิ่งที่เป็นคุณ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดี.

ตนของตนย่อมเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง ถ้าเราทำตัวดี ก็จะยึดเอาเป็นที่พึ่งได้มาก การกระทำสิ่งใดก็ตามย่อมให้ผลแก่ตนเอง เหตุนี้ ก่อนจะทำสิ่งใดก็ตาม ควรไตร่ตรองให้รอบคอบ อย่าสักแต่ว่าทำไปโดยความตามใจตนเอง เพราะผลแห่งการกระทำนั้น ๆ จะเป็นของตนเองเสมอ.

โดยรอบตัวบุคคล ย่อมมีสิ่งแวดล้อมที่จะนำไปดีก็มีชั่วก็มี เหตุนี้ เมื่อเราได้พบเหตุการณ์อย่างใด อย่าตื่นเต้นลุ่มหลงเพลิดเพลินไปตาม ต้องมีสติเหนี่ยวรั้งตัว และใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ดีรู้ชั่วก่อน แม้คนอื่นเขาจะนิยมกันว่าดีและพากันทำ ก็ไม่ควรลุ่มหลงไปตาม ควรคิดตามเหตุผลที่ถูกต้อง และเหมาะกับความเป็นอยู่และฐานะของตน เมื่อได้ใช้ปัญญาพิจารณาแล้วว่าสิ่งใดเป็นเครื่องนำตนไปสู่ความชั่วร้ายและทุกข์ภัยแล้วต้อง ละเว้นโดยเด็ดขาด และเมื่อไม่ทำชั่วแล้ว จำเป็นต้องทำความดีให้เกิดมีขึ้นในตนด้วย เพราะความดีบางอย่างเป็นหน้าที่ต้องทำจึงจะดี เมื่อไม่ทำก็ไม่ดี และบางทีก็เกิดเป็นความชั่วขึ้นขั้นต้นในการครองตน ต้องทำตนให้ประกอบด้วยเหตุ ๖ ประการ คือ

๑. ต้องรักษาตนให้เป็นคนบริสุทธิ์ ปราศจากความชั่ว.

๒. รักษาเกียรติของตนของสกุล ตลอดจนหมู่คณะ อย่าให้เกิดเสื่อมเสียเพราะตน.

๓. ต้องรู้จักแสดงกิริยาวาจาให้เรียบร้อยและเหมาะแก่ชั้นของบุคคล สามารถสมาคมกับคนทุกชั้นได้โดยไม่ขัดกัน.

๔. ไม่ประพฤติตนให้เป็นที่รังเกียจของคนอื่น.

๕. ประพฤติให้อยู่ในวุฒิธรรม คือ ธรรมเครื่องให้ถึงซึ่งความเจริญ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) คบผู้ประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ.

(๒) ฟังคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ

(๓) ตริตรองตามคำสั่งสอนของท่าน ให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่วโดยอุบายที่ชอบ.

(๔) ประพฤติตามคำสั่งสอนของท่านให้สำเร็จประโยชน์โดยแท้จริง.

๖. เจริญพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ให้มีขึ้นในตน.

นอกจากนี้ เมื่อเห็นธรรมใดที่เหมาะแก่ตน จงหมั่นปฏิบัติให้มีขึ้น จะได้เป็นเครื่องเชิดชูตนให้มีความสุขความเจริญยิ่งขึ้น.

การครองคน

ผู้ปกครองตนได้แล้ว ถ้าอยู่ในหมู่ ย่อมมีความเป็นไปในสุขทุกข์ ความเจริญความเสื่อมเป็นธรรมดา จึงเกิดมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นผู้น้อย ย่อมได้อาศัยผู้ใหญ่เป็นที่พึ่ง จึงต้องอยู่ในปกครองของท่าน ผู้ใหญ่ย่อมได้อาศัยผู้น้อยเป็นกำลัง จึงต้องปกครองบริษัทบริวารให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข การจะปกครองคนให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข จะต้องตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้ใหญ่ ซึ่งมีหลักอยู่ดังต่อไปนี้

ก. ต้องมีธรรมของผู้ใหญ่ ได้แก่พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา ความรักใคร่เอ็นดู กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้น้อยได้ดี อุเบกขา ความวางเฉยเมื่อไม่สามารถช่วยธุระเขาได้.

ข. ต้องตัดเสียซึ่งอคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง โมหาคติ ลำเอียงเพราะโง่เขลา ภยาคติ ลำเอียงเพราะความเกรงกลัว.

ค. ไม่เบียดเบียนผู้น้อย ด้วยเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทำความรู้สึกอยู่ว่า เรารักสุข เกลียดทุกข์ ฉันใด เขาก็เป็นฉันนั้น เราต้องการให้ผู้อื่นทำแก่เราอย่างไร เราต้องทำกับคนอื่นเช่นกัน เพราะก็คงต้องการให้เราทำแก่เขาอย่างนั้น เราไม่ปรารถนาผลร้าย คนอื่นก็ไม่ปรารถนา จึงควรกระทำการที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อยู่ในปกครอง ไม่ขัดขวางตัดรอน ไม่ทำลายประโยชน์และความสุขของเขา ไม่คิดถึง

ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว ย่อมคิดถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย ทำแต่การที่ได้ประโยชน์ทั้งตนและผู้อื่น.

ฆ. บำเพ็ญธรรมเครื่องประคองสามัคคี ได้แก่

(๑) **สัจจะ** ความซื่อตรง.

(๒) **ทมะ** ความข่มใจ คนข่มใจไว้ไม่อยู่ มักหุนหันพลันแล่น เป็นเหตุให้เกิดความวิวาทร้าย ความข่มใจทำให้รู้จักยับยั้งห้ามความหุนหันนั้นได้.

(๓) **ขันติ** ความอดกลั้น แม้ผู้หนึ่งผู้ใดทำเกินเลยไปด้วยความหุนหัน แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีขันติอยู่ ก็ย่อมรักษาไมตรีไว้ได้.

(๔) **จาคะ** ความเผื่อแผ่.

และธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคน ได้แก่สังคหวัตถุ ๔ มีหัวข้อดังต่อไปนี้

๑. **ทาน** การให้การแจก จำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ

ก. ปาฏิบุคลิกทาน ให้โดยเจาะจงบุคคล เช่นบิดามารดาให้เครื่องเล่น เครื่องประดับแก่บุตรในสมัยยังเยาว์ หรือให้ทุนรอนถิ่นฐานเมื่อเจริญวัย เจ้านายผู้บังคับบัญชามีอารีเผื่อแผ่แก่ข้าไท ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน ญาติมิตรแจกเข้าของให้แก่กัน นี้เป็นตัวอย่างแห่งปาฏิบุคลิกทานฝ่ายอนุเคราะห์ บุตรธิดาให้การเลี้ยงดู หรือให้ผ้ารดน้ำบิดามารดาผู้ชรา ข้าไทผู้ใต้บังคับบัญชาให้สิ่งของแก่เจ้านาย

หรือผู้บังคับบัญชา เช่นนี้ เป็นตัวอย่างของปาฏิบุคลิกทานส่วนบูชาคุณ.

ข. สาธารณทาน คือการให้ทั่วไปไม่เจาะจง เช่นสร้างถนน สร้างบ่อน้ำ ทำสะพาน ส่งเงินให้โรงพยาบาล เป็นต้น.

๒. **เปยยวัชชะ** เจรจาถ้อยคำอันดูดดื่มจับใจ จำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ.

ก. ปิยะวาจา ได้แก่วาจาไพเราะอ่อนหวาน ทำผู้พูดให้เป็นที่รักของผู้ฟัง

ข) อัตถสัญหิตาวาจา ได้แก่วาจาประกอบประโยชน์ ผู้ใดเข้าใจพูด ผู้นั้นอาจยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้ ย่อมทำตนให้เป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั้งหลาย อาจทำให้ผู้น้อยมีแก่ใจทำกิจการด้วยความภักดี การกล่าวอัตถสัญหิตาวาจา ผู้พูดเข้าใจปลุกใจผู้ฟัง ย่อมทำให้ผู้ฟังนิยมเชื่อถือผู้พูด สำคัญเห็นในกิจที่ผู้พูดแนะนำว่าตนควรกระทำตาม.

๓. **อัตถจริยา** การประพฤติให้เป็นประโยชน์ จำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ

ก. เวยยาวัจจะ ความช่วยขวนขวายเพื่อประกอบกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จ.

ข. ธัมมสมาทปนา การชักนำในธรรม เช่นชักชวนกันบริจาคทานหรือทำกุศลเป็นการนำในการบุญ.

๔. **สมานัตตตา** ความเป็นผู้สม่ำเสมอในธรรม จำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ

ก) บุคคลาธิษฐาน มีบุคคลเป็นที่ตั้ง ญาติผู้อ่อนกว่าโดยวัย แต่พิเศษกว่าด้วยยศ ด้วยอำนาจ ด้วยทรัพย์ ไม่ทนงตน ทำการอ่อนน้อม กราบไหว้ญาติผู้เจริญกว่าด้วยความสม่ำเสมอ ญาติได้รับความนบนอบ ย่อมแสดงความรักใคร่นับถือตอบ ต่างทำสามัคคีแก่กันและกัน มิตรสหายรักษามิตรธรรมต่อกันอย่างมั่นคง เคยสนิทสนมกันมาอย่างไร ก็คงปฏิบัติอย่างนั้นไม่กลับกลาย เหล่านี้ นับเป็นสมานัตตตาส่วนบุคคลาธิษฐาน ชนผู้ตั้งอยู่เป็นหมู่ เช่นนักเรียนประจำย่อมตั้งอยู่ด้วยอำนาจความเป็นผู้มีขนบธรรมเนียมเสมอกัน มิฉะนั้นก็ไม่อาจรักษาความสามัคคีไว้ได้ เหตุนี้ ผู้เป็นหัวหน้าแห่งหมู่ จึงคอยจัดหรือปราบผู้ละเมิด เพื่อรักษาความสามัคคีของหมู่ให้มั่นคง นี้เป็นสมานัตตตา ส่วนธรรมาธิษฐาน.

สังคหวัตถุ เป็นธรรมเครื่องควบคุมความสามัคคีของคนทั้งหลายในโลกให้แน่นแฟ้น และให้เป็นไปโดยกลมเกลียวกัน เหมือนเพลารถอันคุมล้อไว้แน่น หมุนล้อให้วนไปในขณะเราเดิน บุคคลผู้ประกอบสังคหวัตถุตามกำลังตามควร ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของบุคคลทั่วไป.

ข. ทำความปรานีประนอมในระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งในทางราชการและกิจอื่น ตลอดจนเครือญาติและเพื่อนบ้าน มิให้แตกร้าวและบาดหมางกัน รู้จักถนอมน้ำใจคน ไม่เอาแต่ใจตน เป็นคนหนักแน่น ไม่หูเบาใจเร็วโกรธง่าย.

ค. รู้จักวางตนและปฏิบัติการต่อผู้น้อยผู้ใหญ่ ผู้เสมอกับตน

ว่าใครควรทำความสนิทหรือควรห่าง ใครควรบังคับบัญชากิจการหรือไหว้วานในกิจการอย่างไรให้สมควรแก่บุคคลนั้น ๆ.

ฆ. รู้จักรักษาใจผู้น้อย โดยแสดงความเมตตาปรานี เช่นให้ปันสิ่งของ พูดจาปราศรัยยิ้มแย้มเพื่อให้ความชุ่มชื่นแก่ผู้น้อย ไม่ปั้นปึ่งหรือไว้อำนาจแสดงความกราดเกรี้ยว บำรุงน้ำใจผู้น้อย ให้ตั้งหน้ากระทำกิจการตามหน้าที่โดยความเต็มใจ และหวังดีซื่อตรงต่อหน้าที่จริง ๆ.

การครองทรัพย์สมบัติ

คฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน มีความจำเป็นในการจับจ่ายใช้สอยทรัพย์เพื่อเลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว และบุคคลที่ควรเลี้ยง ถ้าไม่มีทรัพย์ย่อมขัดข้องลำบากเดือดร้อน ถ้ามีทรัพย์สมบัติที่ได้มาโดยสุจริต ย่อมมีความสะดวกและได้ความอิ่มใจ เหตุนี้ จึงต้องแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมและรักษาให้เพิ่มพูนและอยู่ในที่มั่นคง จะได้ประโยชน์สุขตลอดไป.

วิธีครองทรัพย์สมบัติ ควรประพฤติตามข้อต่อไปนี้

ก. ตริตรองพิจารณาให้รู้ว่า อะไรเป็นเหตุที่ทำให้ทรัพย์สมบัติหมดสิ้นไป เช่น สุรุ่ยสุร่าย คบคนชั่วเป็นมิตร และประพฤติตนเป็นนักเลงต่าง ๆ เช่น นักเลงการพนัน นักเลงสุรา ฯลฯ เหล่านี้เป็นเหตุแห่งความวิบัติ.

ข. เมื่อทราบเหตุวิบัติแห่งทรัพย์สมบัติแล้ว ต้องรีบจัดการป้องกันเหตุที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ให้เกิดขึ้น อย่าเพิกเฉยทอดทิ้งให้ลุกลาม แม้จะเป็นอย่างวัวหายแล้วล้อมคอก ก็ยังดีที่ของเหลือจะคงอยู่.

ค. ต้องหาทางทำให้ทรัพย์สมบัติพอกพูนขึ้นในทางที่ชอบธรรม.

ฆ. เมื่อได้ทางทำมาหากินที่จะทำให้ทรัพย์สมบัติพอกพูนขึ้น ต้องขวนขวายกระทำด้วยความเพียรไม่ทอดทิ้ง และไม่เลินเล่อต่อการงาน.

ง. ประพฤติตนให้พ้นจากเหตุที่ตระกูลมั่งคั่งจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะสถาน ๔ คือ

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว.
๒. ไม่บูรณะพัสดุที่ชำรุด.
๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค.
๔. ตั้งคนทุศีลให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน.

ความมีหลักฐาน

ความมีหลักฐานได้แก่ (หลักเครื่องยึดเหนี่ยว ฐานที่รองรับ)

ก. มีบ้านเป็นสำนักมั่นคง บ้านที่เป็นสำนักนั้น แม้จะไม่ใช่ของตนเอง แต่อยู่เป็นที่ ให้ตามได้ เมื่อมีผู้ต้องการพบ ก็ใช้ได้

ข. มีครอบครัวมั่นคง ถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบประเพณี

ค. ตั้งตนไว้ชอบ ไม่ประพฤติเป็นคนสำมะเลเทเมา หรือเล่นการพนัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศเสียหาย

หนทางที่ผู้หวังจะตั้งตัวควรหาทางที่ดีไว้ คือ

๑. เมื่ออายุน้อย ควรเล่าเรียนหาวิชาความรู้ใส่ตัวไว้ให้บริบูรณ์ และรู้ดีจริง ๆ อย่าใจเร็วด่วนได้ ชิงสุกก่อนห่าม

๒. เมื่อจะมีคู่ครอง ต้องคิดดูว่า จะมีรายได้พอเลี้ยงกันให้เป็นสุขหรือยัง

๓. เมื่อมีตำแหน่งราชการ ต้องพยายามรักษาเชิดชูเกียรติยศไว้อย่าให้เสื่อมเสีย

๔. พยายามหาทรัพย์โดยสุจริต ตั้งเคหะสถานให้เป็นหลักแหล่ง

๕. ทำตนเป็นคนกว้างขวาง มีพวกพ้องเพื่อนฝูงที่ดีมาก ๆ

๖. ประพฤติตนตามสมควรแก่กำลังหลักฐาน และเขยิบขึ้นไปทีละน้อย ๆ ให้สมควรแก่ส่วน อย่าไผ่สูงเกินส่วนจะไม่ตลอด

๘
ความกระเหม็ดกระแหม่

ผู้ที่จะครองตนให้ได้รับความสุขในการเลี้ยงชีพนั้น ไม่ใช่แต่เพียงจะพากเพียรหาทรัพย์อย่างเดียว ต้องรู้จักรักษาทรัพย์ด้วยความกระเหม็ดกระแหม่ เป็นการสะสมผลประโยชน์ไว้ใช้ภายหน้า ตรงกันข้ามกับความสุรุ่ยสุร่าย

ความกระเหม็ดกระแหม่ไม่ใช่ความตระหนี่ ความตระหนี่เป็น

โทษ ความกระเหม็ดกระแหม่เป็นคุณ เป็นความฉลาดรอบคอบ รู้จักว่าอย่างไรควรใช้ อย่างไรไม่ควรใช้ อย่างไรควรเก็บ ไม่ควรเก็บ คือเป็นคนคิดหน้าคิดหลัง เตรียมตัวไว้รับอนาคตด้วยความไม่ประมาท ความกระเหม็ดกระแหม่มีคุณ คือ

๑. ทำให้บุคคลเป็นไทแก่ตัว มีทรัพย์เพื่อบำรุงความสุขของตนเอง ไม่ต้องเป็นหนี้สินผู้ใด

๒. เมื่อมีทุกข์ภัยเกิดขึ้น ก็มีทางแก้ไขผ่อนหนักให้เป็นเบา

๓. ทำให้เป็นคนมีทุน เป็นเครื่องยังชีพในเมื่อแก่เฒ่าหรือทุพลภาพ

อิทธิบาท ๔

คุณธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ๔ ประการ

๑. **ฉันทะ** ความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่เป็นหน้าที่ มีความพยายามและใฝ่ใจพิจารณาเหตุผลในการงานนั้น กิจการจึงจะสำเร็จเป็นผลดี บุคคลไม่มีฉันทะในงานย่อมเบื่อหน่าย ไม่มีความสนใจ ความเจริญก็ไม่เกิดขึ้นในการงานอันเป็นหน้าที่ของตน จำเป็นต้องปลูกฉันทะให้เกิดขึ้นในการสิ่งนั้น ด้วยความฉลาดที่จะคิดถึงคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนหรือหมู่คณะและชาติของตน เมื่อฉันทะเกิดขึ้นแก่ตนแล้ว จะชักนำธรรมอีก ๓ ข้อ ให้เจริญขึ้นด้วย

๒. **วิริยะ** คือความเพียร ซึ่งได้แก่ความกล้าหาญไม่ย่อท้อต่อ

งานที่ทำนั้น ๆ เมื่อความเพียรเกิดขึ้นในผู้ใด ย่อมทำให้กิจการสำเร็จตามความประสงค์ได้

๓. **จิตตะ** คือความเอาใจฝักใฝ่ไม่วางธุระ มีจิตใจผูกพันในกิจการอันนั้นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งเพิกเฉย แม้ธุระกิจนั้นจะยากลำบาก สิ่งใดที่ผูกพันอยู่เสมอ ต่อไปก็จะรู้สึกเป็นธรรมดาไม่เกิดความลำบากยากเข็ญอย่างใด ส่วนกิจการที่เจ้าของไม่ฝักใฝ่ จะรู้สึกเป็นของยากให้ความหนักอกหนักใจ

๔. **วิมังสา** หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เพื่อจะได้แก้ผลงานนั้นให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น และมีอุบายที่จะประกอบกิจการนั้นโดยกว้างขวาง

อธิษฐานธรรม ๔

ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ ประการ

๑. **ปัญญา** คือความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ คือรู้ในเหตุที่เป็นความสุข ความเจริญ ความทุกข์ ความเสื่อม และความจริงแห่งสังขารที่เป็นมาอย่างไร นอกจากนี้ ควรรู้จักกิจอันเป็นหน้าที่โดยถ่องแท้ไม่เคลือบคลุม จะถือเอาแต่ที่เห็นด้วยตาเป็นประมาณนั้นไม่ได้ เพราะบางสิ่งบางอย่างมักเป็นของเคลือบคลุมและแต่งย้อม ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบถ้วนถี่จึงจะเห็นความแท้จริง ปัญญาจึงเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจประการหนึ่ง

๒. **สัจจะ** คือความจริงใจ ประพฤติสิ่งใดก็ให้ได้จริง ไม่เหลาะแหละเหลวไหล กิจการทั้งหลายทั้งปวง ถ้าทำจริง ย่อมนำให้ถึงความสำเร็จได้ แต่ถ้าขาดความตั้งใจจริง กิจการนั้น ๆ อาจไม่สำเร็จ หรือจะสำเร็จก็ไม่เป็นผลดีเรียบร้อยอย่างที่ควรเป็น เหตุนี้การจะทำอะไร ประพฤติอะไร ต้องมีความจริงใจหรือมีสัจจะในการกระทำหรือการประพฤตินั้น ๆ จริง ๆ จึงจะบรรลุผลสมความมุ่งหมายโดยบริบูรณ์ได้

๓. **จาคะ** คือสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ บุคคลจะประกอบกิจการใด ๆ ต้องอาศัยความจริงใจเป็นที่ตั้ง แต่ในบางครั้งบางหน อาจมีศัตรูมาประทุษร้ายความจริงใจนั้น เป็นเหตุให้การงานที่ทำนั้น ไม่สำเร็จลง จึงจำเป็นต้องสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ โดยใช้สติกำหนดและปัญญาพิจารณาให้ได้ตัวศัตรูแห่งความจริงใจนั้น แล้วสละเสียให้สิ้นไป ความจริงใจก็จักมีขึ้นตามเดิม

๔. **อุปสมะ** คือสงบใจจากสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบ ความสงบนั้น ได้แก่ความที่ใจเป็นปกติไม่ตื่นเต้นหวั่นไหวด้วยเหตุดีหรือร้ายที่เกิดขึ้น ไม่กระวนกระวายหรือฟุ้งซ่านไปตามเหตุนั้น ๆ เป็นใจที่ปกติและหนักแน่น สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบนั้น ได้แก่สิ่งที่ทำใจให้ตื่นเต้นฟุ้งซ่านเศร้าหมองขุ่นมัวต่าง ๆ เมื่อมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งมากระทบ แล้วเหนี่ยวรั้งสงบใจไว้ได้ ไม่ปล่อยใจให้ปั่นป่วนไปตามเหตุนั้น ๆ เรียกว่าความสงบใจหรืออุปสมะ ซึ่งนับว่าเป็นข้อสำคัญในการประกอบการงาน และความสุขความเจริญให้สำเร็จได้

อุปกิเลส ๑๖

กิเลส คือเครื่องเศร้าหมอง เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ชักนำให้คนประพฤติทุจริตชั่วร้ายบ้าง ทำใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวแล้วให้โทษต่าง ๆ เช่น ปิดบังปัญญาเสียบ้าง ให้ท้อถอยขาดความพากเพียรบ้าง ให้เห็นผิดเป็นชอบบ้าง เมื่อผู้ใดปล่อยให้กิเลสแน่นหนาอยู่ในดวงจิตมาก ๆ ความเศร้าหมองและความลามกแห่งจิตใจก็มากขึ้นทุกที ผู้แสวงหาความดี จำต้องคอยตรวจตัวและชำระกิเลสให้เบาบางลง เหมือนคอยหมั่นเช็ดถูภาชนะสิ่งของให้สะอาดก็จะไม่เสียผิวเสียงาม กิเลสเหล่านี้ท่านรวมไว้หมวดหนึ่งมี ๑๖ ประการ คือ

๑. **อภิชฌาวิสมโลภะ** ความโลภลุ่ม ๆ ดอน ๆ ด้วยอำนาจความเพ่งเล็งอยากได้ไปทุกสิ่งทุกอย่าง และไม่เลือกว่าทางใด จะได้ด้วยอาการอย่างไรก็ไม่ว่า สุดแต่ขอให้ได้ แม้จะต้องทำความชั่วร้ายล้างผลาญผู้อื่นก็ตาม ความชั่วชนิดนี้เป็นความชั่วร้ายอย่างยิ่ง ถ้าเกิดขึ้นในจิตใจผู้ใด ย่อมนำให้ประพฤติการชั่วร้ายได้ทุกอย่าง ซึ่งในที่สุดอาจนำความพินาศมาสู่ตนเอง ผู้หวังความดีแก่ตน จึงต้องละอภิชฌา-วิสมโลภะนี้เสีย

๒. **พยาบาท** ความคิดมุ่งร้ายหมายผลาญเขา ด้วยอำนาจความจองเวร ถ้ามีในดวงจิตของผู้ใดแล้ว ก็อาจนำให้ประพฤติทุจริตต่าง ๆ ได้อย่างร้ายแรง และให้โทษอย่างร้ายกาจเพราะมีความพยายามมั่นหมายอยู่ในตัวด้วย ต้องระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้น พึงรีบขจัดให้

พ้นไป

๓. **โกธะ** ความโกรธ ความโกรธนี้ ได้แก่ความขึ้งเคียดขุ่นเคือง อันเกิดขึ้นในดวงจิต เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ทำให้เร่าร้อนขุ่นมัวเศร้าหมอง เป็นเหตุให้ทำการชั่วร้ายแก่ผู้อื่นได้ด้วยประการต่าง ๆ ถ้าเกิดขึ้นจง หักห้ามใจให้หายโกรธ โดยนึกถึงคุณความดีที่เขามีอยู่ ถ้านึกไม่เห็นพึง ก่อความสงสารให้เกิดขึ้นในข้อที่เขาโง่เขลาจนทำให้ตนโกรธแล้วน้อมใจ ให้ปรารถนาสุขประโยชน์แก่เขา หรือนึกถึงความบกพร่องผิดพลาดของ ตนในเรื่องนั้น ๆ เป็นต้น

๔. **อุปนาหะ** ความผูกโกรธ ได้แก่การผูกใจเจ็บแค้นไว้ กิเลส อย่างนี้ให้โทษแรงกว่าความโกรธ เพราะเป็นการยึดยาวกว่า เป็นเหตุ ให้ก่อความชั่วร้ายได้มากกว่า และเป็นการตัดประโยชน์ คือห้ามการ สมัครสมานที่จะกลับคืนดีกันด้วย

๕. **มักขะ** ความลบหลู่คุณท่าน ผู้ใดมีใจประกอบด้วยกิเลส อย่างนี้ ผู้นั้นก็เป็นผู้ประกอบความชั่วอยู่ในตัวเอง ความเป็นผู้อกตัญญู เป็นเหตุให้ขาดจากความเมตตากรุณาของผู้อื่นที่จะพึงมีแก่ตนในภาย หน้า ฉะนั้น ถ้าผู้ใดมีบุญคุณแก่ตน จงเคารพนับถือผู้นั้นไว้ในฐานะ ผู้มีบุญคุณ อย่าลบหลู่ดูถูกท่าน

๖. **ปลาสะ** ความยกตนเทียมท่าน ได้แก่ความฮึกเหิมตีตนเสมอ ท่าน ด้วยความสำคัญว่าตนดีกว่าหรือดีเสมอ กิเลสอย่างนี้ทำให้ไม่รู้จัก ที่ต่ำที่สูง ไม่มีสัมมาคารวะ ทำให้ผู้อื่นเกลียดชัง

๗. **มัจฉริยะ** ความตระหนี่เหนียวแน่น มีความเสียดายทรัพย์ของตนในที่ไม่ควรเสียดาย ไม่อยากเสียสละออกช่วยเหลือเจือจานผู้ใด มีแต่อยากได้ถ่ายเดียว มัจฉริยะนี้ให้โทษมาก เพราะทำให้ตนเป็นคนใจแคบใจจืด และอาจทำให้เป็นคนขาดกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณก็เป็นได้ คนชนิดนี้ พอมีกิจธุระเกิดขึ้น หรือยากจนลงก็ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมหรือช่วยเหลือเกื้อหนุน เป็นการตัดความเจริญของตนเอง

๘. **มายา** ความหลอกลวง ได้แก่ความที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด เช่นปิดบังโทษของตนให้ลี้ลับ แสร้งทำอาการอันดีมาล่อให้เห็นเป็นอย่างอื่น เป็นการฝึกอัธยาศัยของตนให้คดโกงไม่ซื่อตรงเป็นคนเจ้าเล่ห์ ทำให้ผู้อื่นหมดความไว้วางใจตน

๙. **อิสสา** ความริษยา ได้แก่ความไม่อยากให้ผู้อื่นได้ดี เมื่อเห็นใครได้ดีทนเฉยอยู่ไม่ได้ ดิ้นรนหาอุบายตัดรอนทอนความดีความเจริญของเขา กิเลสอย่างนี้ เป็นเหตุให้ก่อเวรปองร้ายกันและกัน ทั้งตัวเองก็ไม่ได้ดีไม่มีความสุขความเจริญ และไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้อื่น

๑๐. **สาเถยยะ** ความโอ้อวด ได้แก่อาการที่พูดจาคุยโวโอ้อวดยกย่องตนเอง ว่ารู้อย่างนั้น ดีอย่างนี้ เป็นเหตุให้ผู้ฟังเกลียดชังเป็นเครื่องตัดหนทางความรู้และความดีอันจะงอกเงยขึ้นได้ในภายหน้า

๑๑. **ถัมภะ** ความกระด้างดื้อดึง ได้แก่อาการอย่างที่เรียกว่าเป็นคนหัวแข็งดึงดัน ว่ายากสอนยาก ใครจะตักเตือนแนะนำสั่งสอนก็ไม่เชื่อถือ กิเลสอย่างนี้ เป็นเครื่องกั้นความเจริญของตนเอง ไม่ให้ดี

ไม่ให้เจริญขึ้นไปได้ เพราะความดื้อกระด้างเป็นต้นเหตุ

๑๒. **มานะ** ความถือตัว ได้แก่ความเชื่อตัวว่าเป็นคนดีเป็นคนสำคัญอย่างนั้นอย่างนี้ มีความกระหยิ่มจองหองลำพองอยู่ในใจ กิเลสอย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดความดูถูกคนอื่น ทำให้ผู้อื่นเกลียดชังตน เป็นหนทางตัดการคบหาสมาคมกับผู้อื่นทั่วไป

๑๓. **สารัมภะ** ความแข่งดี ได้แก่การแย่งดี คือเห็นเขาได้ดีอย่างใด ตนไม่ถึงเขาก็ทะเยอทะยาน อยากจะดีอย่างนั้น และกีดกันเขาไม่คิดถึงความสมควรและฐานะของตน เป็นเหตุให้แตกสามัคคีและประทุษร้ายกัน เป็นเครื่องกีดกันความสุขความเจริญของตนเอง

การที่เห็นเขาดี แล้วอุตส่าห์ทำดีให้เหมือนเขา ไม่ใช่เป็นการแข่งดี นับเป็นความดีที่ควรประพฤติปฏิบัติ

๑๔. **อติมานะ** ความดูหมิ่นท่าน ได้แก่ความหยิ่งดูหมิ่นสบประมาทผู้อื่น เห็นผู้อื่นเลวกว่าตนไปหมด กิเลสอย่างนี้ เป็นเครื่องตัดความเคารพนับถือรักใคร่ของคนทั้งปวง

๑๕. **มทะ** ความเมา ได้แก่ความมัวเมาหลงเพลิดเพลินจนลืมตัวลืมกิจธุระหน้าที่ เช่นเมาในการเล่นจนเสียการงาน เมาสมบัติจนไม่เห็นทางเสียหาย เมายศจนฟุ้งเฟ้อ เมาสรรเสริญจนเห่อเหิม เมาความสุขจนลืมทุกข์ กิเลสอย่างนี้ เป็นเครื่องชักนำคนไปสู่อันตราย เป็นเหตุให้ทำงานผิดพลาดไปจากที่ควรทำ

๑๖. **ปมาทะ** ความประมาท ได้แก่ความเลินเล่อ ความสะเพร่า

ไม่รอบคอบ ความไม่สำนึกตัวในฐานะและความประพฤติของตน ความประมาทเป็นทางทำให้ผิดพลาดให้ทำความชั่วเสียหาย และให้ประสบอันตรายต่าง ๆ ไม่มีประมาณ

ความสัตย์สุจริต

ความสัตย์กับสุจริตเป็นนิติธรรมประจำชาติไทยอย่างหนึ่ง เหตุเพราะเราได้ประคองเอาเป็นแบบฉบับสำหรับชาติของเราแต่โบราณมา ใครจะดีหรือชั่วก็รู้ได้ด้วยความดี ๒ ประเภทนี้เป็นที่ตั้ง เหตุนี้ ความมีสัตย์และสุจริตจึงเป็นเกียรติศักดิ์เกียรติคุณของคนทั้งหลาย จะได้อธิบายความสัตย์และสุจริตไว้ดังต่อไปนี้

สัตย์ แปลว่าความจริง ความตรง ความแท้ ความแน่นอน ไม่ใช่ความเทียมความเท็จ หมายเอาความจริงในบุคคล ซึ่งเป็นอาการแห่งอัธยาศัย และความประพฤติ จำแนกออกได้เป็น ๕ อย่าง

๑. ความจริงต่อการงาน ได้แก่ทำอะไรทำจริง ไม่สักแต่ว่าทำ ตั้งหน้าให้สิ่งที่ทำสำเร็จประโยชน์จริง ๆ มีสมบัติแห่งความเพียร ๓ อย่าง คือ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความบากบั่น เป็นกำลังของตน ไม่ย่อท้อในการทำ ไม่ท้อแท้ต่อความลำบาก ไม่ท้อถอยต่อความยากที่ติดขัด คนที่มีความจริงตามลักษณะนี้ ท่านเรียกว่าคนทำงานจริง

๒. ความจริงต่อหน้าที่ ได้แก่การทำจริงและถูกต้องตามสมควร ไม่มีความประมาทเลินเล่อและไม่หละหลวมหรือสะเพร่า ไม่หลีกเลี่ยง

หรือบิดพลิ้ว หมั่นเอาใจใส่ระวังรักษาให้หน้าที่ของตนสำเร็จผลเป็นอันดี หากพลาดพลั้งก็เต็มใจรับผิด ไม่คอยเอาแต่ส่วนชอบ ไม่คดโกงฉ้อราษฎร์บังหลวง และทำงานเป็นธรรมไม่ลำเอียง ประกอบด้วยความเที่ยงตรงและเที่ยงธรรมในหน้าที่

๓. ความจริงต่อวาจา หมายความว่าได้รักษาให้จริงตามวาจาที่ตกลง เรียกสั้น ๆ ว่า *รักษาวาจา* และมิจำกัดเฉพาะในทางที่ถูกจึงเป็นการรักษาวาจา ถ้ารับแล้วไม่ทำ เรียกว่ากลับคำหรือกลับกลอก แต่การรักษาวาจาในทางผิด เช่นพยาบาทใครและกล่าวไว้ว่าจะทำร้ายก็พยายามทำร้ายจริง ๆ เช่นนี้ไม่เป็นการรักษาคำ กลายเป็นบิกบินเพราะสิ่งที่จำต้องรักษาต้องเป็นสิ่งผิด ถ้าไปรักษาสิ่งที่ผิดก็ต้องเป็นผิดไปตามกัน วาจาที่ต้องรักษาแน่นอนจำแนกออกได้เป็น ๓ สถาน

ก. สาบาน คือคำมั่น เมื่อจะกล่าวต้องกล่าวโดยจริงใจ ถ้าฝืนใจกล่าวเรียกว่า *ทวนสาบาน* เป็นการเสียความจริงใจของตนเอง เมื่อกล่าวแล้ว ต้องรักษาให้เป็นไปตามนั้น ถ้าไม่รักษาเรียกว่า *ผิดสาบาน* แม้จะไม่รักษาโดยถือว่าจำใจกล่าว ก็เป็นผิดสาบานอยู่นั่นเอง

ข. ปฏิญาณ คือคำรับ จะเป็นไปในทางรับรองหรือทางงดเว้น เช่นรับว่าจะทำหรือจะไม่ทำก็ตาม เรียกว่าปฏิญาณ เมื่อได้ให้ใครไว้อย่างไรต้องรักษาให้เป็นไปตามนั้น เรียกว่า รักษาปฏิญาณ ถ้าไม่รักษาเรียกว่าผิดปฏิญาณ

ค. สัญญา คือ คำยินยอม จะเป็นสิ่งที่ทำเพื่อผลคุ้มครอง

ทางกฎหมายที่เรียกนิติกรรมก็ตาม หรือเพื่อประโยชน์อย่างอื่นก็ตาม ต้องรู้อำนาจความยินยอมของตนให้ตลอดว่ากว้างแคบเพียงไร ไม่ทำไปด้วยความงมงายหรือสงสัย ทั้งไม่แสร้งสรรค์ใช้สำนวนให้เคลือบคลุม ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งหลงเชื่อหรือเข้าใจผิด เมื่อตกลงเป็นสัญญาก็ต้องปฏิบัติไปตามนั้น แม้ไม่มีพยานก็ย่อมถือความจริงใจที่เป็นพยานอยู่ อย่างนี้เรียกรักษาสัญญา ถ้าไม่รักษาเรียกว่าผิดสัญญา

ใน ๓ สถานนี้ สาบานเป็นคำตายตัว กล่าวไว้อย่างใด ต้องทำอย่างนั้น จะเพิกถอนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ส่วนปฏิญาณกับสัญญา ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งอนุญาต ก็เพิกถอนเปลี่ยนแปลงได้

๔. ความจริงต่อบุคคล ในลักษณะนี้ มีอาการเป็น ๓ อย่าง ได้แก่

ก. จริงต่อมิตร เรียกว่าซื่อตรง ความซื่อตรง ได้แก่ความประพฤติตรงต่อผู้ที่เป็นมิตร เมื่อผูกไมตรีสนิทเป็นมิตรกับใครแล้ว ย่อมเป็นมิตรจริงมิตรแท้ของผู้นั้น ไม่คิดร้ายแก่เขา ไม่เป็นมิตรเทียมมิตรเท็จซึ่งปอกลอกเพื่อน มีแต่ปากปราศัยไม่สงเคราะห์จริง ประจบสอพลอ ชักชวนในทางฉิบหาย ทั้งประกอบด้วยสมบัติของมิตรจริงทุกสถาน คือเกื้อหนุนแก่มิตร ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย คอยตักเตือนให้สติ และแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ รักใคร่กันจริง เช่นนี้เรียกว่าซื่อตรงต่อมิตร

ข. จริงต่อเจ้าของตน เรียกว่าสวามิภักดิ์ ความสวามิภักดิ์

ได้แก่ความจงรักในเจ้าของตน เมื่อได้ยอมยกให้ผู้ใดเป็นเจ้าของตนแล้ว ก็ซื่อสัตย์ไม่คิดคดต่อท่านผู้นั้น มีใจจงรักเป็นกำลังในการงานและป้องกันอันตราย เมื่อถึงคราวก็ยอมเสียชีวิตเพื่อเจ้าของตนได้ ผู้มีความจริงอย่างนี้เรียกชื่อได้ ๒ อย่าง คือ ผู้สวามิภักดิ์ก็ได้ ผู้ซื่อสัตย์ก็ได้ ถ้าไม่มีความจริงอย่างนี้เรียกว่าคนทรยศ

ค. จริงต่อผู้มีพระคุณ เรียกว่ากตัญญูกตเวที ซึ่งแยกเป็นกตัญญู คำหนึ่ง คือรู้อุปการะที่ท่านทำแก่ตน มิได้ลบหลู่บุญคุณท่านเรียกสั้น ๆ ว่ารู้คุณ กตเวที คือประกาศบุญคุณที่ท่านมีแก่ตนให้ปรากฏแก่ผู้อื่น มิได้ลบหลู่บุญคุณท่าน เรียกสั้น ๆ ว่าประกาศคุณ อาการที่เรียกว่าประกาศคุณนั้น มีเป็น ๒ อย่าง ได้แก่การสนองทดแทนคุณเพราะเป็นเครื่องแสดงให้ปรากฏว่า ท่านผู้นั้นมีพระคุณแก่ตนอย่างหนึ่งหรือไม่มีโอกาสและความสามารถที่จะสนองพระคุณท่านได้ จะเพียงแต่ประกาศคุณก็นับเป็นความดี ไม่เสียความจริงในข้อนี้ อีกอย่างหนึ่งก็คือเมื่อตนได้รับอุปการะจากท่านผู้ใดแล้ว ต้องยกย่องนับถือเชิดชูไว้ในตำแหน่งผู้มีพระคุณไม่แสดงลบหลู่ดูหมิ่น หรือยกตนเท่าเทียม ผู้ประพฤติจริงต่อผู้มีพระคุณอย่างนี้ เรียกว่าคนกตัญญูกตเวที หรือเรียกเพียงคำต้นคือ กตัญญู ก็เป็นอันถึงกตเวทีด้วย เพราะที่จะทราบได้ว่าเป็นคนกตัญญูรู้คุณคนนั้น ต้องอาศัยอาการภายนอกเช่นความเคารพนับถือ ซึ่งเป็นอาการของกตเวที คนไม่มีความจริงอย่างนี้ เรียกคนอกตัญญู ถ้าประทุษร้ายผู้มีพระคุณ แม้แสดงอาการลบหลู่ดูหมิ่นท่าน

เรียกว่าคนเนรคุณ คนประพฤติเช่นนี้ไม่เจริญแก่ตัว แม้แรก ๆ จะดีก็ไม่ไปแค่ไหน มักจะได้รับผลของการเนรคุณทันตาเห็น

๕. ความจริงต่อความดี ได้แก่ประพฤติความดีอย่างใดก็ประพฤติจริง ต่อหน้าคนประพฤติอย่างไร ลับหลังก็ประพฤติเช่นนั้น แม้จะไม่ได้รับผลของความดี หรือคนอื่นไม่เห็นเป็นดีกลับเยาะเย้ยถากถาง ก็ไม่หวาดไหว แม้จะมีพวกมากชักพาไปให้เสื่อมเสียความดีของตน ก็ไม่คล้อยตาม มีความเคารพในความดีของตนและรักษาให้คงดีตลอดไป ผู้มีความจริงในลักษณะนี้ ท่านเรียกว่าเป็นคนมั่นในความดี ย่อมสามารถที่จะประพฤติความดียิ่ง ๆ ขึ้นได้ ถ้าไม่มีความจริงในข้อนี้ ก็ไม่สามารถประพฤติความดีอย่างไรเลย หากจะทำก็เป็นอาการลักลั่น เช่นทำไม่จริง เรียกว่า *โลเล* ทำเพียงต่อหน้า เรียกว่า *ลับปรับ* ทำเพื่ออวดคนอื่น เรียกว่า *คนสาไถย* ถ้าทำให้คนโดยมากหลงนิยม แต่ลับคนไม่จริง เรียกว่า *ลวงโลก* ดังนี้ไม่ใช่ความจริงในความดี เป็นความลักลั่นทั้งนั้น

ความจริง ๕ ลักษณะนี้ เรียกรวมว่าความมีสัตย์ จัดเป็นนิติธรรมประการหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นปฏิปักษ์ต่อความไม่จริงไม่แท้ไม่แน่นอนของคนทุกลักษณะ

การรักษาศักดิ์ของตนและของคณะ

ศักดิ์ แปลว่าอำนาจ มี ๒ อย่าง คือ ราชศักดิ์ ๑ เกียรติศักดิ์ ๑ อำนาจที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานโดยฐานเป็นผู้รับราชการ เรียกว่า ราชศักดิ์ อำนาจอย่างนี้ประจำอยู่กับยศและตำแหน่ง เป็นศักดิ์ที่พึงได้เฉพาะผู้มีความรู้และความสามารถ อำนาจที่ประจำอยู่กับความมีชื่อเสียงเพราะประพฤติดีประพฤติชอบ เรียกว่าเกียรติศักดิ์ เป็นศักดิ์อันเกิดขึ้นจากประพฤติดีประพฤติชอบของบุคคลไม่เลือกชั้นหรือประเภท ถ้าเป็นคนประพฤติดีประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ คือจะพูดจะทำหรือจะคิดก็ดี ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและคนอื่น แล้วผลอย่างสามัญที่จะพึงได้รับก็คือ ความสรรเสริญยกย่อง มีชื่อเสียงปรากฏเป็นที่รักใคร่นับถือของบุคคลอื่น ๆ

ผู้ประกอบด้วยเกียรติศักดิ์ ไม่เพียงแต่จะนำชื่อเสียงมาสู่ตนเท่านั้น ย่อมนำมาถึงวงศ์ตระกูลและหมู่คณะด้วย การก่อความเสื่อมเสียเฉพาะตัวไม่ให้ผลร้ายเท่าการเสียชื่อเสียงของหมู่คณะ ซึ่งมีความเสียหายเป็นส่วนรวม ทำให้ขาดประโยชน์ของส่วนรวม เหตุนี้จึงต้องระมัดระวังความเสื่อมเสียของตัวอันจะเป็นมูลเหตุให้เสื่อมเสียถึงหมู่คณะ โดยระวังรักษาชื่อเสียงส่วนตัวอยู่เสมอ

มิตรและการคบมิตร

ในหนังสือแนวสอนจรรยา (ต่อจากหนังสือ)

ผู้ที่จะคบมิตร พึงสังเกตลักษณะของมิตร ถ้าผู้ใดมีลักษณะเป็นมิตรแท้พึงคบไว้เป็นที่ไว้วางใจ เมื่อเห็นผู้ใดต้องลักษณะมิตรเทียม พึงระวังตัวและรู้ตัวไว้เสมอ อย่าไว้วางใจให้สนิท และอย่าลุ่มหลงเผลอตัวให้คนชนิดนี้พาไปสู่ความชั่วได้ ส่วนตนของตนจงพยายามปลูกนิสัยเป็นมิตรแท้ของผู้อื่น จึงจะได้ประโยชน์ในการคบหา ถ้าใช้ลักษณะมิตรเทียม จะไม่มีใครคบด้วยจริง ๆ หรือจะเป็นไปโดยชั่วแล่นในระหว่างที่เขายังไม่รู้ เข้าตำราว่า "เงินแดงซื้อกระแชงขาด" คือเราไม่ใช้ของจริง ก็ย่อมได้พบแต่สิ่งที่ไม่จริง

ธรรมสำหรับประคองความสามัคคี

ตามธรรมดาของดีย่อมหายาก เมื่อได้มาแล้วควรรักควรถนอม คนดีหรือมิตรดีก็หายาก เมื่อได้พบแล้ว ควรรักและควรถนอมน้ำใจ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวไมตรีและประคองความสามัคคีให้สนิทกลมเกลียวกันตลอดไป ได้แก่

๑. **สัจจะ** ความซื่อตรง คนผู้มีมิตรต่างตนต่างซื่อตรงต่อกันย่อมรักษาไมตรีอยู่ได้ ถ้าคิดคดต่อกันเมื่อใด ไมตรีย่อมแตกเมื่อนั้น

๒. **ทมะ** ความข่มใจ คนมีใจร้ายมักโกรธง่าย ข่มใจไว้ไม่อยู่เป็นเหตุทำไมตรีให้แตก ถ้ามีอุบายข่มใจได้ ก็จะห้ามความหุนหัน

พลันแล่นนั้นเสีย

๓. **ขันติ** ความอดกลั้น แม้ผู้หนึ่งผู้ใดทำเกินไปด้วยความหุนหันพลันแล่น แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีขันติ ก็รักษาไมตรีไว้ได้ ถ้าไม่อดทนและทำตอบ ไมตรีก็ต้องเสีย

๔. **จาคะ** ความเผื่อแผ่ คนใจแคบมีปรกติเอาเปรียบผู้อื่น ย่อมผูกไมตรีได้ไม่ยั่งยืน ถ้าต่างฝ่ายต่างมีใจเผื่อแผ่เกื้อกูลกัน หรือพร้อมที่จะให้อภัยแก่กันในการผิดพลั้งล่วงเกิน ไม่ผูกใจเจ็บแค้นหรือข้องใจอยู่ในเรื่องล่วงเกิน ไมตรีจึงจะมั่นคง

ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นธรรมที่ชักนำให้รู้จักปรองดองผ่อนผันกัน ย่อมเป็นเครื่องป้องกันความแตกร้าว และชักจูงปลูกฝังการคบหาสมาคมให้สนิทแน่นและยั่งยืนตลอดไป.

คำสอนครั้งสุดท้าย

... ขอทุกคนจงรักใคร่ปรองดองกัน และคุ้มครองน้องที่ยังเล็กกว่า ทั้งน้องก็ควรนับถือวุฒิของพี่

... แม่หวังว่าลูกจะสามัคคีรักใคร่กัน ซึ่งข้อนี้แม่ภาคภูมิใจยิ่งกว่าที่ลูกมีความรู้ และได้รับปริญญาสูง ๆ เสียอีก

... อนึ่ง การศพไม่ต้องทำมากมาย เอาไว้พอเวลาสมควรให้เผาเสีย ไม่มีประโยชน์อย่างใดแล้ว...

ด้วยความรักของแม่

ส. ขนบศิทธิ์วิเศษ.

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๕/๕/๒๕๐๕

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๕